SPRSV

30. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE

PARDUBICE 2022

20. – 21. října 2022

Editor: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
Editorka: Mgr. Zuzana Prouzová
TENTO PRACOVNÍ MATERIÁL NEPROŠEL AUTORSKOU KOREKTUROU

SBORNÍK REFERÁTŮ

2022

SBORNÍK REFERÁTŮ
30. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE

SPRSV

30. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE

PARDUBICE 2022

20. – 21. října 2022

Recenzentka: doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D.
Recenzent: JUDr. Jiří Kubík
Editor: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
Editorka: Mgr. Zuzana Prouzová

TENTO PRACOVNÍ MATERIÁL ODRÁŽÍ POUZE NÁZORY AUTORŮ
A NEPROŠEL AUTORSKOU KOREKTUROU

SBORNÍK REFERÁTŮ 2022

30. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE

2022

pořádaný

Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu, z. s.
Sexuologickou společností ČLK JEP
a
Ústavem sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové

VE DNECH 20. – 21. ŘÍJNA 2022
V PARDUBICKÉM HOTELU LABE

pod záštitou

rektora Univerzity Hradec Králové prof. Ing. Kamila Kuči, Ph.D.

Akreditace MŠMT č. j.: MSMT- 8328/2021-1-354

ISBN 978-80-907936-2-0

PREZIDENTKA KONGRESU

Mgr. Zuzana Prouzová
pedagožka volného času, výkonná ředitelka SPRSV

VĚDECKÝ VÝBOR

Dr. Monika Filipowska – Tuthill,
rektor, Wyższa Szkola Prawa im. Heleny Chodkowskiej Wroclaw
JUDr. Vojen Güttler
emeritní soudce Ústavního soudu a vědecký pracovník ÚSP AV ČR
Mgr. Iva Junová, Ph.D
ředitelka Ústavu sociální práce FF UHK
JUDr. Pavol Kádek, Ph.D.
vedoucí Katedry medicínskeho práva, Lekárska fakulta, Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave,
výzkumný pracovník na Ústave sociálneho lekárstva a lekárskej etiky, Lekárska fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Prof. PhDr. Dagmar Marková, Ph.D.
vysokoškolská učitelka, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře
JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
vysokoškolský učitel, Ústav sociální práce FF UHK, pracovník Ústavu státu a práva AVČR
MUDr. Ivo Procházka, CSc., odborný lékař, zástupce přednosty Sexuologického ústavu VFN a 1.LF UK
Doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D.
vysokoškolská učitelka, Policejní akademie Praha a Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové
Prof. MUDr. Jiří Šantavý, CSc.
emeritní přednosta, Ústav lékařské genetiky a fetální medicíny FN a UP Olomouc
Prof. PhDr. Petr Weiss, Ph.D.
vysokoškolský učitel, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy Praha
Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc.
emeritní přednosta, Sexuologický ústav 1.LF KU Praha
Dr. Justyna Żylińska
prorektor UTH im. Heleny Chodkowskiej Warszawa

ČESTNÉ PŘEDSEDNICTVO

Doc. Mgr. Michaela Hřivnová, Ph.D.
vysokoškolská učitelka, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
vysokoškolský učitel Univerzity Hradec Králové
Mgr. Petr Kocina, PhD., LL.M.
vysokoškolský učitel, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře
Prof. Ing. Kamil Kuča, Ph.D.
rektor, Univerzita Hradec Králové
JUDr. Jiří Kubík
ministerský rada MZV a vysokoškolský učitel, Ústav sociální práce FF ÚHK Hradec Králové
PhDr., Mgr. Petr Lojan, M.B.A.
vysokoškolský učitel, Ústav sociální práce FF UHK
Doc. PhDr. Tatjana Pergler, Ph.D.
ředitelka, 1. Slovanské gymnázium Praha
Mgr. Jan Prouza, Ph.D.
děkan Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové
Doc. PaedDr. Miluše Rašková, Ph.D.
vysokoškolská učitelka, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
PhDr. Mgr. et Mgr. Jitka Slaná Reissmannová, Ph.D.
vysokoškolská učitelka, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně
Doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D.
vysokoškolská učitelka Univerzita Palackého v Olomouci

ORGANIZAČNÍ VÝBOR
JJUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc. - předseda, Mgr. Zuzana Prouzová - místopředsedkyně,
Mgr. Albína Malinová, Bc. Jitka Prouzová, Mgr. Tereza Siegelová, Mgr. Božena Toušová

SPOLEČNOST PRO PLÁNOVÁNÍ RODINY
A SEXUÁLNÍ VÝCHOVU, Z. S.
SEXUOLOGICKÁ SPOLEČNOST ČLS JEP
ÚSP FILOZOFICKÉ FAKULTY UNIVERZITY HRADEC KRÁLOVÉ

PROGRAM
30. CELOSTÁTNÍHO KONGRESU
K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ

20. – 21. října 2022
Hotel Labe v Pardubicích, Masarykovo nám. 2633

Čtvrtek 20. 10. 2022

9.00 - prezence účastníků v hotelu Labe
(pokud jste platili účastnický poplatek v posledním týdnu, předložte, prosím, doklad o jeho zaplacení, pokud máte k referátu připravenu el. prezentaci, prosíme o nahrání do PC v sále)

10.00 - slavnostní zahájení kongresu, projevy hostů

10.15 - zahájení odborného programu kongresu a prvního bloku přednášek
1. JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
   Některá hlediska u nepřekažení a neoznámení trestného činu
2. Mgr. Lucie Křivánková, PhD.
   Problematika neobvyklých sexuálních preferencí a postoje odborníků vůči parafilním klientům: Zpráva z projektu Parafilik
3. Mgr. Vladimíra Peterková
   Projekt XPASS
4. Mgr. Petr Halama
   Příklad z praxe: preventivní programy sexuálního rizikového chování u žáků pohledem školního psychologa a lektora primární prevence
5. JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
   Vybrané otázky trestního práva hmotného pro neprávnické profese
6. doc. PhDr., PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
   Zvláštnosti pohledu na sexuální chování z pohledu jednotlivých generací

12.15 – 13.30 - přestávka na oběd (čas může být operativně změněn)

13.30 - zahájení druhého bloku přednášek (čas může být operativně změněn)

7. doc. Mgr. Michaela Hřivnová, Ph.D.
   Vzdělávání adolescentů v problematice odkládaného rodičovství s využitím projektu: In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství. Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání
8. PhDr. Tereza Sofková, Ph.D.
   Odkládané a pozdní rodičovství pohledem adolescentů
9. JUDr. Pavol Kádek, LL.M., MBA, MPH, PhD.
   Význam medicínsko-právneho inštitútu slobodného a informovaného súhlasu pri sterilizáciách a interrupciách

Kávová přestávka

10. doc. RNDr. Jiřina Kocourková, Ph.D., doc. MUDr. Tomáš Fait, Ph.D.
    Odklad reprodukce do vyššího věku žen a využívání asistované reprodukce v Česku
11. Dr. phil. Mgr. Aleš Svoboda, M.A.
    Psychosomatika ženské sexuality
12. Ma. Tatiana Hess
    Libido a mentálna anorexia: teoretická časť
13. doc. PhDr. Dana Štěrbová , Ph.D.
    Diskuse k posteru: Sexualita ve školní tělesné výchově pohledem učitelů TV
14. doc. PaedDr. Miluše Rašková , Ph.D. a kol.
    Diskuse k posteru: Seif-efficacy budoucích učitelů 1.stupně ZŠ v oblasti edukace o pubertě
15. prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD., Mgr. Petr Kocina, PhD., LL.M. ,
    Diskuse k posteru: Od lásky k spokojnosti: Súvisia hodnotové atribúty lásky so spokojnosťou v partnerskom vzťahu?

Zakončení prvního dne kongresu

17.00 KRÁTKÁ NEFORMÁLNÍ SCHŮZE SPOLEČNOSTI PRO PLÁNOVÁNÍ RODINY A SEXUÁLNÍ VÝCHOVU

19.30 SPOLEČENSKÝ RAUT

Pátek 21. 10. 2022

9.00 - zahájení druhého dne kongresu a třetího bloku přednášek

16. doc. PhDr., PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
    Vrcholné dílo autora K. J. Obrátila - Kryptadia
17. Mgr. Petr Kocina, PhD., LL.M. , prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD.
    Koncepcia kresťanskej sexuálnej morálky v kontexte realizácie sexuálnej výchovy na Slovensku
18. Jiří Tauer
    Sexuální štěstí aneb jak 20 let s jedním partnerem
19. PhDr. Tereza Lubasová, Ph.D.
    Role školního psychologa v sexuální výchově - možnosti, rizika, výzvy

20. doc. Lucie Jarkovská, Ph.D., doc. Kateřina Lišková, Ph.D.
    Je to problém, když chodí učitel se studentkou? Vztahy a sexuální obtěžování na vysokých školách
21. MUDr. Ivo Procházka , CSc.
    Přibývá adolescentů s gender dysforií?
22. Bc. Eva Diblíková
    Klady a zápory střídavé péče
23. MUDr. Ivo Procházka , CSc.
    Opičí neštovice - hrozba pro společnost nebo gay komunitu?
24. PhDr. Petr Lojan, M.B.A
    Ekonomické aspekty sociálních služeb

Zakončení kongresu

Organizační výbor kongresu si vyhrazuje právo k případným operativním úpravám a změnám programu, v tomto programu nemusí být uvedeni všichni spoluautoři příspěvku, zpravidla uvádíme přednášejícího.

Vážené kolegyně, vážení kolegové,
přátelé Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu, milé čtenářky, milí čtenáři,

je mi velkou ctí a potěšením, že mohu i u příležitosti jubilejního 30. ročníku přispět několika slovy do Vašeho sborníku vydaného u příležitosti celostátního kongresu k sexuální výchově v České republice.

K Vašim pomyslným narozeninám Vám přeji vše dobré, hodně tvůrčích úspěchů, inspirativního ducha a zejména pak zdravější a edukovanější českou společnost v oblastech, kterými se již tři dekády odborně zabýváte. Za Vaši práci a píli Vám patří upřímné díky a stejně jako v předchozích letech Vám náleží naše podpora a uznání.

Témata, kterými se v rámci letošního kongresu zabýváte, mi vzhledem ke svému chronologickému uspořádání připomínají běžný vývoj člověka v naší společnosti v kontextu sexuální výchovy. Nejprve ji řeší na pozadí vlastního partnerského vztahu, následně v kontextu reprodukce a svého sexuálního zdraví, posléze v rámci nové rodiny s čímž je neoddělitelně spojen kontakt dětí s tématy sexuální výchovy ve škole a vše to nakonec zaštítí právní rámec, ve kterém se pohybujeme a mantinely, které máme buď přirozeně nebo legalisticky nastavené. Váš pohled na problematiku je úžasně komplexní a diskuze těchto témat je nepostradatelná.

Přeji Vám upřímně, byť to od rektora Univerzity Hradec Králové může znít spíš jako nemístný vtip, příjemně a věcně strávené chvíle v Pardubicích a těším se na závěry a výstupy z Vašeho setkání.

S přátelskými pozdravy a srdečným díky

prof. Ing. **Kamil Kuča**, Ph.D.
rektor UHK

Klady a zápory střídavé péče

Eva Diblíková

Úvod

Podle názoru odborníků střídavá péče může být pro dítě dobrým šeřením rodinného rozvratu. Proč se tedy matky střídavé péči brání a naopak otcové ji vyžadují? Jaké jsou základní principy střídavé péče, v jakém věku dítěte je střídavá péče vhodná a je vůbec vhodným porozvodovým uspořádáním pro všechny zúčastněné? Na tyto otázky se budu snažit odpovědět.

Rozhodování o střídavé péči

Neuzavřou-li rodiče dohodu o výchově a péči o děti, musí rozhodnout soud, který tak učiní na základě výslechu rodičů, zprávy sociálního pracovníka, případně znaleckého posudku. Soud je povinen vyslechnout i nezletilé dítě a to v případě, že o to požádá, neboť dítě má právo vyjádřit se v opatrovnickém sporu, který se jej týká, ale je zapotřebí mu vysvětlit, že soud k jeho přání přihlédne a ne že se jeho přáním bude řídit. (Bakalář, Novák, Žáčková, 2008)

Při výslechu nezletilého dítěte si musí být soudce vědom, že dítě je citově, rozumově morálně nezralé, je závislé a může být korumpováno, citově vydíráno nebo naprogramováno. Pokládané otázky musí být přiměřené věku dítěte a v žádném případě, by neměla být položena otázka *„… s kterým z rodičů by chtěl v budoucnu žít…“.* (Bakalář, Novák, Žáčková, 2008, s. 11) K tomuto problému hovoří zasvěceně R. A. Warshak *„… je však nevhodné, aby se rodič (konzultant, mediátor, znalec či soudce) ptal dítěte, s kterým rodičem by raději žilo. I tehdy, když děti spontánně vyjadřují své preference, měli by rozvádějící se rodiče dát jasně najevo, že o porozvodovém uspořádání rozhodnou rodiče nebo soudce, nikdy ne děti. Důvodem je to, že děti mají v takové situaci často pocit viny (i když o tom nikomu neříkají), že více preferují jednoho rodiče. Zbavíme-li je odpovědnosti za rozhodnutí o svěření výchovy, tento pocit zmírníme. Nenechte děti dělat po rozvodu taková rozhodnutí, která byste jim nepovolili činit během manželství. Děti přece nerozhodují o tom, kde rodina žije, jsou-li rodiče pohromadě, a není důvodu, proč by měly rozhodovat, kde mají žít, žijí-li jejich rodiče odděleně …“.* (Bakalář a kol., 2008, s. 11)

Soudy jsou povinny rozhodovat v zájmu nezletilých dětí (nikoli v zájmu jednoho z rodičů), ale opatrovnická řízení jsou ovlivněna subjektivním názorem soudců, znalců i sociálních pracovníků a od tohoto názoru je odvislá budoucnost dětí, o kterých je rozhodováno. Praxe je taková, že soudce rozhoduje o budoucím životě dítěte, které nikdy neviděl a vychází z výslechu rodičů a názoru sociálního pracovníka, který sice je s nezletilým dítětem v osobním kontaktu (alespoň většinou), ale ani on nemá dostatečně individuální přístup k posuzovanému případu, a to z důvodu širokého rozsahu působnosti a velkého množství práce nebo z důvodu nedostatečné kvality či profesionality své činnosti. (Luňáčková, 2009)

Kriteria pro rozhodnutí o svěření dítěte do střídavé péče

Dítě se může natrvalo zbavit své rozpolcenosti jedině, když najde své místo a tím také domov jak u otce, tak u své matky. Tyto dva domovy může dítě přijmout za své jen tehdy, když může oba světy bez potíží střídat a přecházet z jednoho do druhého. (Ballnik, 2012)

Novák ve své publikaci „Střídavá péče o dítě“ mimo jiné říká: *„… střídavá péče může být nejlepším ze všech špatných řešení vyplývajících z kontextu rodinného rozvratu. Samozřejmě má své chyby. Ve srovnání se společnou rodičovskou péčí v harmonické rodině je to jen náhražka. Ani na kvalitní protézu nelze klást stejné nároky jako na zdravou končetinu …“.* (Novák, 2013, s. 11)

Nežijí-li spolu rodiče, jsou-li však způsobilí vychovávat dítě a mají-li i další předpoklady pak střídavá výchova je vhodným, i když ne ideálním, řešením porozvodové péče při které zůstanou dítěti zachovány nejen výchovné vzory, ale dítě si může s oběma rodiči zachovat silné citové pouto jako hodnotu pro celý svůj další život. (Luňáčková, 2009)

Většina odborníků se shoduje na názoru, že střídává péče je jedním z nejvhodnějších porozvodových opatření týkajících se výchovy a péče o nezletilé děti. Je však zapotřebí mít na paměti několik důležitých zásad, bez kterých nelze o střídavé péči uvažovat.

Účelnost a prospěšnost střídavé výchovy pro dítě roste s jeho věkem a pro děti do věku tří let příliš vhodná není, neboť v tomto věku tráví s dítětem většinu času jeho matka, která pro něj představuje tu nejbližší osobu a pocit bezpečí. Přesto by ani malé dítě nemělo ztratit kontakt se svým otcem a pro budoucí střídavou výchovu je důležité, aby k němu mělo vybudovanou citovou vazbu. Kolem tří let začíná dítě snadněji zvládat změnu prostředí a autority, nastupuje do mateřské školy, zvyká si na kolektiv a stává se samostatnějším. Střídavý pobyt u rodičů je možné opatrně zkoušet, ale vhodnější je kratší cyklus. V předškolním věku dítěte je při organizaci střídavé výchovy dobré myslet na to, zda bude možné domluvený systém zachovat i při nástupu dítěte do školy. V mladším školním věku je u dětí důležitý stálý kontakt s kolektivem vrstevníků. Když se dítěti rozpadá jeho rodina, cítí větší potřebu jistoty svého místa v partě kamarádů a střídavá výchova je tedy možná za předpokladu, že oba rodiče bydlí v dosahu školy a mimoškolních aktivit. Pro dítě je důležitá, schopnost rodičů dodržet jednotný přístup k plnění školních povinností a využití volného času. Děti starší dvanácti let a děti v předpubertálním a pubertálním věku mají na řadu záležitostí svůj vyhraněný názor a nemusí být snadné se s nimi na střídavé péči domluvit. Pokud o ní nemají zájem, není žádný důvod, proč je do ní nutit, ale pokud s ní souhlasí, je za předpokladu zachování kontinuity jejich vzdělávání, koníčků a kontaktů s kamarády střídavá výchova vhodnou variantou porozvodového uspořádání věcí. Děti jsou již poměrně samostatné a praktická stránka pravidelného přesunu mezi domácnostmi je pro rodiče jednodušší. (Klimeš, 2011)

Častou námitkou proti střídavé výchově je, že dítě musí mít jeden domov a ne cestovat mezi rodiči tomuto lze oponovat tím, že mezi rodiči, kteří spolu nežijí, dítě stejně cestuje, nebo o výchovu druhého rodiče přijde. Vytvoření a zachování citového pouta s oběma rodiči je důležitější, než organizační či technické obtíže střídavé výchovy, které jsou však důsledkem rozchodu rodičů, nikoli střídavé výchovy jako takové. Citově vyvážené vztahy dítěte k oběma rodičům, jež jsou dítěti zázemím a domovem, mají větší hodnotu než je počet stolků a postelí, které má dítě k dispozici. (Luňáčková, 2009)

Čím mladší je dítě, tím kratší by cyklus měl být, aby ho dítě dobře zvládalo a to bez ohledu na to, že častější střídání je pro rodiče po stránce praktické obtížnější a je náročnější na jejich komunikaci. Nejběžnější je cyklus týdenní či čtrnáctidenní, oproti tomu dlouhodobé cykly (měsíc, půlrok, rok) jsou problematické a nemají charakter střídavé výchovy. Správnou délku cyklu poznají rodiče podle chování dítěte při přechodu z jednoho domova do druhého. Jestliže dítě pravidelnou změnu bez obtíží snáší, doma se cítí v obou domácnostech a nemá problém se po přechodu aklimatizovat, je pro něj zvolený cyklus vyhovující. (Klimeš, 2011)

Se střídavou výchovou musí souhlasit především dítě, které má právo, přiměřeně svému věku, vyjádřit své přání a názor. Děti na střídavou výchovu přistupují z obavy, aby nepřišly o jednoho z rodičů, ale vlastně neví, co to pro ně bude v praxi znamenat. Pokud rodiče přistoupí na střídavou výchovu jen na přání dítěte, aniž by byli schopni spolu bez potíží komunikovat a domlouvat se na potřebném, pak svému potomkovi víc ublíží, než pomohou. (Klimeš, 2011)

Jestliže k rozvodu došlo z důvodu nového partnera jednoho z rodičů, se kterým chce žít, bude přístup dítěte ke střídavé péči pravděpodobně odmítavý. V očích dítěte je rodičův nový partner ztělesněním zla a veškerá frustrace, smutek a neštěstí se projeví jako hluboká nenávist k tomuto partnerovi. Je tedy naprosto nevhodné, aby rodiče za těchto okolností nutili dítě pobývat v rámci střídavé výchovy ve společné domácnosti s odmítaným novým partnerem rodiče. Pro dítě může být komplikací i to najdou-li si rodiče nové partnery až po nějaké době fungování střídavé výchovy.

Nález ústavního soudu ke střídavé péči

Do rozkolísané judikatury obecných soudů přinesly určitý sjednocující prvek nálezy Ústavního soudu, mj. nález sp. zn. I. ÚS 1554/14 ze dne 30.12.2014 ve vztahu ke střídavé péči rodičů, který opět shledává a upozorňuje, že konfliktní komunikace mezi rodiči nemá být a priori důvodem pro vyloučení střídavé péče a dále to, že dítě by mělo být svěřeno zásadně do péče toho z rodičů, který je více nakloněn ke komunikaci s druhým rodičem a který nebude bránit jeho styku s druhým rodičem.

Z odůvodnění předmětného nálezu je třeba uvést, že střídavá péče o dítě připadá v úvahu tehdy, pokud oba rodiče projevují o svěření dítěte do péče upřímný a skutečný zájem (subjektivní kritérium) a oba naplňují relevantní objektivní kritéria zhruba ve stejné míře.

Při svěřování dětí do péče musí obecné soudy posoudit zejména následující čtyři objektivní kritéria:
(1) Existenci pokrevního pouta mezi dítětem a o jeho svěření do péče usilující osobou,
(2) míru zachování identity dítěte a jeho rodinných vazeb v případě jeho svěření do péče daného rodiče,
(3) schopnost daného rodiče zajistit jeho vývoj a fyzické, vzdělávací, emocionální, materiální a jiné potřeby a
(4) přání dítěte.

Obecné soudy jsou však nejen oprávněny, ale i povinny vzít v potaz i další relevantní kritéria, pokud to specifické okolnosti projednávaného případu vyžadují. V případě, že jeden z rodičů naplňuje relevantní kritéria výrazně lépe, je zpravidla v zájmu dítěte, aby bylo svěřeno do péče tohoto rodiče (zároveň s nastavením adekvátního styku druhého rodiče s dítětem).

V případě, že oba rodiče naplňují relevantní kritéria zhruba stejnou měrou, je třeba vycházet z premisy, že zájmem dítěte je, aby bylo především v péči obou rodičů. Z toho plyne, že pokud oba rodiče projevují o dítě skutečný zájem a chtějí jej mít v péči a zároveň oba naplňují relevantní objektivní kritéria ve zhruba stejné míře, čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 Evropské úmluvy ve spojení s čl. 32 odst. 4 Listiny a čl. 3 odst. 1 a čl. 18 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte vytváří presumpci ve prospěch střídavé péče. Tuto presumpci lze vyvrátit, nicméně jsou k tomu zapotřebí pádné důvody, mající oporu v ochraně nejlepšího zájmu dítěte.

Mezi tyto důvody patří například specifický zdravotní či psychický stav dítěte, v jehož důsledku by střídavá péče představovala pro dítě nepřiměřenou zátěž, či velmi velká vzdálenost bydlišť rodičů, a to zejména v případech, kdy by tato velká vzdálenost mohla zásadním způsobit narušit školní docházku dítěte. Ve výjimečných případech může být důvodem k vyloučení střídavé péče i nevhodná či vůbec neprobíhající komunikace mezi rodiči, avšak nemůže se tak stát, aniž by se soudy pokusily zjistit příčinu stávajícího stavu komunikace a tento stav za pomocí vhodných opatření napravit a zlepšit. Dítě by pak mělo být svěřeno zásadně do péče toho z rodičů, který je více nakloněn ke komunikaci s druhým rodičem a který nebude bránit jeho styku s druhým rodičem.

Podmínky nutné ke správnému fungování střídavé péče

Každý den musí rodiče při střídavé péči hledat kompromisní řešení a především toho musí být i v dlouhodobém horizontu schopni. Důležité je dohodnout se především na:

- **předávací den a hodina,** neboť za selhání střídavé výchovy lze považovat, pokud rodiče nejsou schopni si předat dítě s kufrem jinak, než kontaktně mezi dveřmi, předávání musí probíhat s přibližně půlhodinovým časovým přeryvem, aby si rodiče předali důležité provozní informace (co potřebuje dítě v dalším týdnu do školy, že je pozváno na oslavu kamarádových narozenin, kdo půjde na třídní schůzky a podobně), pro dítě je prospěšné, pokud vidí, že rodiče jsou schopni spolu komunikovat a dohodnout se;
- **trvalé bydliště dítěte,** protože na jeho adresu je vázána celá řada sociálních dávek;
- **daňové zvýhodnění na vyživované dítě,** kdo z rodičů bude na dítě uplatňovat daňové zvýhodnění, alimenty se u střídavé péče většinou neplatí (s výjimkou případů, kdy mají rodiče dítěte výrazně rozdílné příjmy);
- **výdaje,** jak budou hrazeny výdaje spojené s péčí o dítě, oblečení, školní pomůcky, kroužky, sportovní potřeby, vstupné na různé akce a tábory;
- **zdravotní informace**, kdo půjde s dítětem na preventivní zdravotní prohlídky, jestli nechat dítě naočkovat nad rámec povinného očkovacího kalendáře, předat si informace i o drobných zdravotních potížích dítěte, bolelo ho bříško, mělo klíště, ve školce se objevily neštovice a podobně. (Klimeš, 2011)

Klady střídavé péče

Dobře fungující střídavá péče má hodně pozitivního především pro děti, neboť stále pokračuje rodinný život. Podle názoru odborníků dítě může najít své místo a tím také domov jak u otce, tak u své matky. Tyto dva domovy ale může přijmout za své jen tehdy, když může oba světy bez potíží střídat a přecházet z jednoho do druhého (Ballnik, 2012).

Podle názoru odborníků zabývajících se rodinou terapií a psychikou dítěte výhodou střídavé péče je i to, že děti cítí méně viny, že by to mohly být ony, kdo jsou příčinou rozchodu rodičů. Jsou i nadále milovány oběma rodiči a především chlapcům zůstává otcovský model, se kterým se mohou identifikovat. Zmírňuje se riziko, že v období dospívání dojde k přerušení kontaktu s jedním z rodičů. Střídavá péče klade stejné nároky na oba rodiče, oba mohou dítě vychovávat, pečovat o něj, účastnit se mimoškolních aktivit dítě, prožívat s dítětem každodenní radosti i starosti. Dítěti je umožněn kontakt s prarodiči a ostatními členy širší rodiny, který je pro jeho budoucí vývoj stejně důležitý, jako zachování citové vazby s rodiči. Žádný z rodičů není ten oblíbený, neboť oba vychovávají, kárají, podporují dítě při neúspěchu a chválí za úspěchy dosažené. I pro rodiče je střídavá péče přínosem. Čas, po který nejsou s dítětem, mohou věnovat své práci, svým zájmům a odpočinout si. V období, kdy pak mají dítě u sebe, mohou veškerý svůj čas i energii věnovat dítěti. Dá se tedy říci, že při aplikaci střídavé péče vydělají všichni, dítě i rodiče. Podle názoru odborníků, dítě bez větších problému zvládne střídavou péči, pokud ji zvládnou i jeho rodiče. Je pravdou, že rozvod rodičů je pro dítě velmi traumatizující událostí, avšak dá se říci, že společná nebo střídavá péče dítěti zachová rodinu, pocit zázemí a bezpečí. Nezáleží na tom, kolik má dítě pokojů, hraček, nebo kamarádů, ale zda se cítí milováno oběma rodiči.

Zápory střídavé péče

Z názorů nejenom odborníků zabývajících se danou problematikou, ale i lidí, kteří režim střídavé péče aplikovali či aplikují vyplývá, že střídavá péče klade zvýšené nároky na dítě s ohledem na neustálé změny výchovného prostředí i bydlení. Pro rodiče pak představuje zátěž časovou a ekonomickou, vysoké nároky na spolupráci a především na jejich komunikaci, neboť střídavá péče nemůže správně fungovat v případech, kdy jeden či oba rodiče nadřazují své potřeby potřebám dětí nebo nejsou-li schopni se dohodnout. Jsou zde i velké materiální nároky, každá rodina si nemůže dovolit mít potřebné zařízení dvakrát a neustálé stěhování celého dětského majetku je obtížné a střídavá výchova předpokládá, že dítě bude mít u každého z rodičů svůj pokoj, či jiný vhodný prostor. Ideálním řešením je pokud dítě žije v jednom bytě a ten kdo se střídá, jsou rodiče. Tento způsob je ideálním pro dítě, avšak ekonomické a materiální podmínky naší společnosti, to ve většině případů, neumožňují. Nejvíce problémů střídavá péče přináší v případě její aplikace na základě rozhodnutí soudu, který tak rozhodl na návrh jednoho z rodičů a proti vůli druhého rodiče. Zde je velkým nebezpečím, že si rodiče své spory a křivdy budou vyřizovat prostřednictvím dítěte, což do budoucnosti poznamenává jeho psychiku.

Střídavá péče je naší společností přijímána velmi rozporuplně. Dalo-by se říci, že co člověk, odborník či laik, to názor. Odborníci se shodují na tom, že střídavá péče je pro dítě přínosem, neboť zachování citové vazby mezi dítětem a oběma rodiči, je pro budoucnost dítě a jeho zdravý psychický vývoj důležité. Střídavá péče klade zvýšené nároky na oba rodiče, neboť vyžaduje velkou míru komunikace, shodu mezi rozvedenými rodiči a plné zachování rodičovských rolí. Střídavá péče nefunguje u rodičovských párů, které jsou během rozvodu ve výrazném konfliktu a nejsou schopni spolu komunikovat. Zde je pak na zvážení sociálních pracovníků, zda střídavou péči rodičům doporučit, nebo jim nabídnout možnost rodinné terapie či pomoc mediátora. V každém případě, by se střídavá péče měla uskutečňovat tehdy, když jsou na ni všichni, tedy dítě i rodiče připraveni, souhlasí s ní a zvládli připravit podmínky pro její řádné fungování.

Závěr

Problematika střídavé péče, která je jednou z možností porozvodové péče o nezletilé dítě po rozchodu rodičů, je v naší soudobé společnosti stále častěji diskutovanou problematikou. Zvyšující se podíl

otců, kteří se i po rozchodu rodičovského páru chtějí plnohodnotně podílet na výchově a péči o své děti, se neustále zvyšuje. Tradiční rozdělení rodičovských rolí se mění a se stále se zvyšujícím pracovním vytížením obou rodičů, ustupuje do pozadí. V posledních letech se stává samozřejmostí, že rodiče se o péči a výchovu svých dětí dělí, je pak s podivem, kolik dětí po rozchodu rodičů zůstává ve výhradní péči matky. Je pravdou, že střídavou péči prosazují především otcové, kteří po rozchodu s matkou, chtějí zůstat nedílnou součástí života svých dětí.

Seznam použité literatury a pramenů

1. BAKALÁŘ, Eduard. a kolektiv autorů. *Rozvodová tematika a moderní psychologie.* Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum. Praha 2006. s.124. ISBN 80-246-1089-2
2. NOVÁK, Tomáš. *Střídavá péče o dítě: zájem dítěte především.* Vydání první, Praha: Portál. 2013. s. 168. ISBN978-80-262-0342-1
3. KLIMEŠ, Jeroným, PhDr. Mgr. Ph.D. *Rozvádíme se. Je pro nás střídává výchova ideálním řešením?* 2011. Šance dětem. [online]. 2014. Dostupné na: http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/rozvadime-se-je-pro-nas-stridava-vychova-ditete-idealnim-resenim-22.html
4. LUŇÁČKOVÁ, Oldřiška, JUDr. *Muži versus ženy.* 2009. Medián občanské sdružení. [online]. 2014. Dostupné na: http://www.median-os.cz/cs/clanky/muzi-versus-zeny/

diblíkova.eva@seznam.cz
Bc. Eva Diblíková , tel. 603148063

Libido a mentálna anorexia: teoretická časť

Tatiana Hess

Abstrakt

Mentálna anorexia (MA) spolu s bulímiou sú jednými najčastejšími poruchami v rámci porúch príjmu potravy PPP. Hoc novými aktualizáciami diagnostických manuálov ako MKCH11 a DSM-5 pribúdajú aj nové kategorizácie porúch, a zároveň stále väčší nátlak na profesionálov v sektore zdravia k nadobúdaniu nových poznatkov, hlavné kritéria k MA ostávajú takmer nezamenené. Je známe, že spomedzi iných depresívnych a úzkostných porúch, poruchy príjmu potravy sú rizikové čo sa týka úmrtnosti. Preto by sa mal dávať väčší dôraz a povedomie na zachytenie PPP. Avšak, aký je náhľad situácie v rámci mentálnej anorexie u žien na Slovensku a v Českej republike? Ako súvisí MA so spojitosťou sexuality? Môžeme bádať po anamnéze, príčine aj priamym dôsledkom, avšak, koľkí zdravotníci a terapeuti v intervencií riešia otázku sexuálneho života popri diagnóze MA? V nasledujúcich bodoch sa bude bližšie rozoberať teoretická časť poruchy MA a sexuálna dysfunkcia. Taktiež, špecifické otázky v súvislosti MA u žien a ich možný dopad na sexuálny život a situácia tematiky na Slovensku a v Česku.

Kľúčové slová: mentálna anorexia, libido, sexuálna dysfunkcia, sexuálny život

Úvod

Žijeme v storočí, kedy sa do popredia čoraz viac dáva väčší dôraz na zdravie človeka, a to nie len fyzické, ale aj duševné zdravie, teda psychika človeka. Pritom vieme, že mentálne zdravie zohráva dôležitú rolu v každom veku a sfére života. Zahŕňa emocionálnu, psychickú a sociálnu stránku well-beingu (What Is Mental Health?, 2022), ktoré sú súčasťou každodenného prežitia. Pokladá sa ako taký kapitál pre životné fungovanie s pocitom istoty, podpory, šťastia, schopnosť nadobúdať a udržiavať sociálne vzťahy a interakcie (World Health Organization [WHO]., n.d.).

Výskumy dokazujú, že práve mentálne zdravie môže ovplyvniť to fyzické oboma pólmi, kladne aj negatívne. Ak hovoríme v negatívnom zmysle slova, narušenie psychického well-beingu, a teda výskyt mentálnej choroby a poruchy, sa môže odzrkadliť vo fyzickej sfére človeka, ako napr. kardiovaskulárne problémy a iné (Mental Health Foundation, 2022). Medzi ďalšiu osobnú afektovanú áreu mentálneho zdravia, spomedzi iných životných osobných aj sociálnych sfér, patrí aj sexuálny život jednotlivca. Tento dopad mentálnych porúch na sexuálnej dysfunkcií sa najčastejšie nachádza u psychiatrických pacientov, napr. so schizofréniou, ťažkou depresiou či úzkosťou a.i., preto môže byť úzko spätý s oboma, aj psychopatológiou, ale aj farmakoterapiou (Zemishlany & Weizman, 2008). Otázky mentálnych porúch a ich zásah do sexuálneho správania tu boli už desiatky rokov vzad. Avšak hlbšie sa nimi začali zaoberať vedci začiatkom storočia, pretože si pomaly začali uvedomovať, že všetky poruchy svojimi symptómami afektujú nejakým spôsobom sexuálny život ako napr. sexuálne túžby, uspokojenie a vzrušenie (Montejo, 2019). Autor tiež tvrdí, že technologickým rozvojom, väčším uvedomením a záujmom rôznych profesionálov o túto tému sexuality sa pomaly dostávame k väčším empirickým výskumom, ktoré zakladajú nové teórie a odpovede.

Keďže vo svete sa stretávame s rozsiahlym záznamom mentálnych porúch a chorôb, kategorizovaných podľa svetovo známych diagnostických manuálov ako je Medzinárodná klasifikácia chorôb [MKCH] (ICD-11, n.d.) a DMS (American Psychiatric Association, n.d), v tomto článku sa budem zaoberať jednou špecifickou poruchou a jej dopadom v sexuálnom živote jedinca. Jedná sa o poruchu mentálnej anorexie nervosa (MA), ktorá spadá do spektra porúch príjmu potravy (PPP) pod MKCH-11 kódom 6B80 (ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics, 2022), alebo podľa DMS-5 (307.1) (Academy for Eating Disorders, n.d.). Poďme v nasledujúcich bodoch urobiť menší teoretický náhľad do špecifickej problematiky so spojitosťou mentálnej anorexie u žien a ich dopad v sexuálnom živote.

Porucha mentálnej anorexie a porucha sexuálnej dysfunkcie

Definícia mentálnej anorexie zahŕňa kritéria ako zámerná strata hmotnosti kvôli strachu z tučnoty, obmedzenie stravy, a zároveň nadmerná fyzická aktivita, u niektorých zvracanie, alebo užitie liekov na potlačenie chuti do jedla (Macháčová, 2021; Národné centrum zdravotníckych informácii [NCZI], 2021; Paulinyová, 2011). Nejedná sa o výskyt len u ženského pohlavia, ale pravdou je, že poväčšine postihuje ženské adolescentky a v menšine sa objavuje aj u osôb mužského pohlavia (Matzová et al., 2021). Prevalencia výskytu u žien je okolo 0,3-1,5 % (eating disordes Victoria, n.d.), kde u mužskej populácie je to len 0,3 % (van Eden et al., 2021). Na signifikantnú komparáciu medzi pohlaviami hovoríme až o 90-95 % vyššiu prevahu u žien (Bullová, 2021; Gardianová, 2013). Treba zdôrazniť, že hoci celosvetovo sú viac rozšírené poruchy depresie alebo úzkosti, ale v prípade porúch príjmu potravy sa jedná o jedno zo závažnejších psychických ochorení s vysokou mortalitou oproti druhým spomínaným mentálnym diagnózam (Bullová, 2021). Práve preto sa pokladá za rizikové, pretože v tomto prípade mentálna schránka urýchli to organicko-fyziologické zlyhanie organizmu, aj keď hlavným dôvodom je psychika.

Na druhej strane máme poruchy sexuálnej dysfunkcie, kedysi známe ako (F52.-), ale dnes už špecifickejšie kategorizované v MKCH-11 pod 17 podmienkami sexuálneho zdravia s kódom HA0Z a iné špecifické skupiny diagnóz sexuality (ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics, 2022; Reed et al., 2016). Sexuálna dysfunkcia zahŕňa odchýlky, pre ktoré môže mať jedinec ťažkosti naplniť svoje osobné sexuálne zážitky, a teda istú obmedzenosť v sexuálnom živote a vzťahu tak, ako by si to želal. Sexuálna odpoveď je komplexná interakcia psychologických, sociálnych, kultúrnych a fyziologických javov, kde jeden alebo viacero z týchto faktorov môže afektovať sexuálnu odpoveď. Aby sa dalo hovoriť o sexuálnej dysfunkcie, musí spĺňať dané kritéria: pravidelne frekventovane sa vyskytovať a aspoň niekoľko mesiacov za sebou a musí spôsobovať klinicky signifikantný dopad vnímaný jednotlivcom, ktorého sa to dotýka v osobných sférach jeho života (ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics, 2022). Dôležité je podotknúť, že sexuálna porucha musí byť primárny problém a nie ako sekundárny produkt zapríčinený organickou poruchou, alebo chorobou či sprievodca inej primárnej diagnózy ako sekundárna sexuálna ťažkosť. Z toho vyplýva, že ak hovoríme o primárnej diagnóze mentálna anorexia a jej vedľajšie problémy v sexuálnom živote, nedá sa definovať už spomínaná oficiálna diagnóza sexuálnej dysfunkcie (HA0Z), vzhľadom na jej sekundárny výskyt ako produkt primárnej anorexie. Preto sa bližšie budem zaoberať spojitosťou mentálnej anorexie a dopad na sexuálnom živote u žien v nasledujúcom bode.

Spojitosť mentálnej anorexie (MA) a sexuálnym životom

Je známe, že osoby s MA sa charakterizujú reštriktívnymi príznakmi v správaní, perfekcionistickými črtami a prísnym hodnotením seba samého o svojom fyzickom vzhľade (Machado et al., 2014). Aj ich sebavedomie sa vidí dotknuté, práve preto ich katalyzátorom poruchy sa môže považovať začiatočná úzkosť, ktorá sa odzrkadlí neskôr v poruche príjmu potravy (Almássyová, 2021). Čo však na oko nevidieť sú endokrinné fyziologické zmeny pokladané ako sekundárny produkt spôsobený nadmernou podváhou. Pričom sa objavuje depresia, anhedónia, apatia a strata libida (Gonidakis et al., 2014; Leonidas et al., 2020; Price et al., 2020). Tieto hormonálne zmeny ovplyvňujú náladu, túžby a celkovo správanie pacientky (Bullová, 2021).

Sexualita je multidimenzionálny konštrukt z viacero fenoménov, ktoré zahŕňa psychický aj fyzický stav človeka (Leonidas et al., 2020). Preto sa nedá vylúčiť z osobných aspektov pacientok spomedzi iných sociálnych a pracovných dopadov. Podľa autorky Caisovej (2005), keď v sexuálnom živote je afektovaná apetencia, vzrušenie, orgazmus alebo sexuálna satisfakcia, jedná sa o sexuálnu dysfunkciu. Tým pádom, sexuálne fungovanie môžeme považovať ako opak dysfunkcie, a teda plnohodnotné prežívanie vzrušenia, sexuálnej túžby a potešenie, dovŕšenie orgazmu či už v intímnom alebo nepartnerskom vzťahu.

Keď sa pozrieme na spomínaný opis definície sexuálneho zdravého fungovania a následne na úzkostné, depresívne symptómy žien MA spolu s ich nízkym sebavedomím, niet pochýb, že korelácia sexuálneho života má negatívny pól. Inými slovami, kým sa nedá do poriadku duševná

kognitívna stránka žien s MA a postupné fyziologické zotavenie, ťažko sa naplnia ich sexuálne emočné túžby, kým ich bazálny mechanizmus primárnej diagnózy MA nebude stabilizovaný v pozitívnom smere.

Teraz je otázka, čo bolo skôr? Sliepka či vajce? V našom zmysle slova otázka znie, je sexuálny život u žien s MA afektovaný kvôli sekundárnym endokrinným zmenám, a teda príčinou je primárna diagnóza MA? Alebo naopak, mentálna anorexia je odraz predošlej sexuálnej traumy, ktorá dopomohla k odštartovaniu MA? V tejto poslednej situácií by bola už sekundárnou reakciou primárnej sexuálnej traumy a averzie. V každom prípade, obe vedú k možnej sexuálnej averzií a nenaplnení sexuálneho života, len zapríčinenou iným spôsobom.

Realizovali sa niektoré výskumy spojité práve so sexuálnou traumou raného veku, kde sa zistilo, že niektoré pacientky mentálnej anorexie boli v minulosti obeťami sexuálneho zneužitia (Caslini et al., 2016). Čo podporuje len väčšiu stratu libida alebo sexuálnu dysfunkciu pre negatívnu skúsenosť. Preto pri diagnózach MA a ich anamnézach sa zväčša pátra možná existencia sexuálnej traumy a ich spojitosť (Spilková, 2005).

Výskumy a prehľad na SR a ČR

Pokročilou dobou vo svete a dôkladnejším získavaním dát oproti predošlým rokom a storočiu by sa dalo dostať ku kvalitnejším výsledkom a informácií o incidencii mentálnej anorexie. Avšak je veľmi ťažké špecifikovať reálne číslo kvôli rôznym vplyvom premenných, ktoré pri zbere dát môžu upraviť výsledok analýzy (Martínez-González et al., 2020). Ale minimálne je známe a viac než isté, že výskyt rastie už od mladistvého veku menej než 15 rokov (van Eden et al., 2021).

V Českej republike sa výraznejšie viac i skôr zaoberali MA-sexualitou už v rámci výskumu Rabocha et al. (1991), alebo aktuálnejšie a všeobecne vplyv PPP s intimitou (Hájková, 2017). Na Slovensku sa síce zaoberajú PPP aj špecificky MA (Kovalčíková et al., 2021; Paulinyová, 2011), ale podrobnejší výskum ako napr. v ČR (Raboch et al., 1991) o MA-sexuálny život, doposiaľ nebol evidovaný. Ale stojí za zmienku, že v periodikách sa začína objavovať „sexuálna anorexia“ u Slovákov (Erik, 2019), čo si netreba zmýliť s mentálnou anorexiou a vplyv na sexuálnom živote, pretože to nie je to isté!

Štatistiky na Slovensku a v Česku

V rámci mini prehľadu o údajoch situácií MA na SR a ČR je ťažko dostupné získavanie presných dát. Najbližšie údaje z ČR zo stránky Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR (ÚZIS, 2018), ktoré sa dajú zhromaždiť sú z rokov 2011-2017 všeobecné informácie okruhov PPP. Mentálna anorexia sa vyskytovala až v 65 % hospitalizácií zo všetkých PPP, kde z posledného roku 2017 narástlo číslo až na 277 hospitalizovaných žien s MA, čo je 94,20 % žien v porovnaní s mužmi. Čo sa týka SR, žiaľ bližšie najaktuálnejšie údaje neboli k dispozícií k MA. Všeobecne však v rámci PPP sa dá povedať, že v roku 2020 sa hospitalizovalo 169 žien na PPP a novo-diagnostikovalo sa 300 žien na PPP, pripadajúc 86 % oproti mužom (NCZI, 2022). Kde však pri tomto čísle PPP sa nevie určiť, koľko percent spadá k MA. Doposiaľ na Slovensku neexistujú exaktné epidemiologické čísla pre výskyt poruchy príjmu potravy (Matzová et al., 2021), napriek nárastu výskytu až 25-30 % počas pandémie (Chuť žiť, 2021). Avšak sa eviduje približne trojnásobne vyšší nárast PPP už od roku 2009 (Hajdúchová, 2018; NCZI, 2018).

Záver

Zhrnutím spomínanej literatúry o mentálnej anorexie (MA) a jej vplyvom na sexuálny život u žien, môžeme utvrdiť, že prvotná problematika samotnej diagnózy mentálnej anorexie je doposiaľ málo riešená a terapeuticky pokrytá, než aby sa brala do úvahy ešte intervencia MA so spojitosťou vplyvu na sexuálny život. Ako môžeme vidieť, problémom je zaistiť prvú pomoc na klinických centrách pacientom s MA, a taktiež ťažký prístup k databáze, ktoré uvádzajú špecifické čísla v rámci štátov SR a ČR. Otázkami sexuálneho života u MA sa málokto zaoberá, možno len špecialisti v sexuológií, kde ostatní

profesionáli v okruhu nemajú dostatočné prostriedky, aby podali liečbu zameranú aj na sexuálny aspekt pri tejto diagnóze. Práve preto je na čase začať intervenciu nie len pri poruche sexuálnej dysfunkcie, ale aj v rámci sekundánom dopade popri iných primárnych diagnózach ako napríklad mentálna anorexia.

Zdroje použitej literatúry

1. Academy for Eating Disorders. (n.d.). *DSM - 5 Feeding and Eating Disorders* [Súbor Excel]. https://higherlogicdownload.s3.amazonaws.com/AEDWEB/27a3b69a-8aae-45b2-a04c-2a078d02145d/UploadedImages/Learn/DSM5September2016Final.pdf
2. Almássyová, G. (10. Júna 2021). Štíhlejšia a dokonalejšia? Anorexia je prejavom nedostatku sebalásky. *Preventivne.sk*. https://www.preventivne.sk/tema/anorexia/stihlejsia-dokonalejsia-anorexia.html
3. American Psychiatric Association (n.d.). *About APA*. https://www.psychiatry.org/about-apa
4. Bullová, J. (2021). Poruchy príjmu potravy. *inVitro*,88-93. https://www.unilabs.sk/clanky-invitro/poruchy-prijmu-potravy
5. Caisová, D. (2005). Sexuálne poruchy v ambulancii praktického lekára [Súbor PDF]. *Via Practica, 2*(7-8), 294-297. https://www.solen.sk/storage/file/article/Caisova.pdf
6. Caslini, M., Bartoli, F., Crocamo, C., Dakanalis, A., Clerici, M., & Carrà, G. (2016). Disentangling the Association Between Child Abuse and Eating Disorders: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Psychosomatic medicine, 78*(1), 79-90. https://doi.org/10.1097/PSY.0000000000000233
7. Eating disordes Victoria (n.d.). *Key research and statistic*. Získané 19. Septembra 2022, z https://www.eatingdisorders.org.au/eating-disorders-a-z/eating-disorder-statistics-and-key-research/
8. Erik. (26. Júl, 2019). Odmieta váš partner intímnosti? Za nezáujmom v spálni bude sexuálna anorexia! *Klocher*. https://klocher.sk/sexualna-anorexia/
9. Gardianová, Z. (2013). *Vplyv sebapoňatia na vznik porúch príjmu potravy u žien s telesným postihnutím* [Dizertačná práca]. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. https://theses.cz/id/jnw57e/7638769
10. Gonidakis, F., Kravvariti, V. & Varsou, E. (2014). Sexual Function of Women Suffering From Anorexia Nervosa and Bulimia Nervosa. *Journal of Sex & Marital Therapy, 41*(4), 368-378. http://dx.doi.org/10.1080/0092623X.2014.915904
11. Hajdúchova, A. (December, 2018). Pre deti s anorexiou máme len 5 lôžok. A deti s psychiatrickými diagnózami posielame do liečební na druhý koniec Slovenska. *DennikN*. https://dennikn.sk/blog/1316462/pre-deti-s-anorexiou-mame-len-5-lozokchyba-nam-i-denny-stacionar-aby-deti-s-psychiatrickymi-diagnozami-nemuseli-doliecebni-na-druhy-koniec-slovenska/
12. Hájková, S. (2017). *Intímní vztahy dívek* s poruchami *příjmu potravy* [Bakalárska práca]. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta . https://theses.cz/id/17tula/21020661
13. Chuť žiť (2021). *Výkaz činnosti občianskeho združenia EDI Slovensko za rok 2021* [Súbor PDF]. https://chutzit.sk/wp-content/uploads/2022/02/EDI-Slovensko_Vy%CC%81kaz-c%CC%8Cinnosti-2021.docx.pdf
14. ICD-11.International Classification of Diseases 11th Revision (n.d.). *World Health Organization*. https://icd.who.int/en
15. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics. (Február, 2022). *6B80 Anorexia Nervosa*. https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/263852475
16. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics. (Február, 2022). *Sexual dysfunctions*. https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/160690465
17. Kovalčíková, A. G., Tichá, Ľ., Šebeková, K., Celec, P., Čagalová, A., Sogutlu, F., & Podracká, Ľ. (2021). Oxidative status in plasma, urine and saliva of girls with anorexia nervosa and healthy controls: a cross-sectional study. *Journal of eating disorders, 9*(1), 54. https://doi.org/10.1186/s40337-021-00408-6
18. Leonidas, C. & Santos, M. A. (2020). Eating Disorders and Female Sexuality: Current Evidence-base and Future Implications. *Psico-USF, 25*(1), 101-113. https://doi.org/10.1590/1413-82712020250109

19. Macháčová, K. (2021). Mentální anorexie u mužu [Dizertačná práca]. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.
20. Machado, B. C., Gonçalves, S. F., Martins, C., Hoek, H. W., & Machado, P. P. (2014). Risk factors and antecedent life events in the development of anorexia nervosa: a Portuguese case-control study. *European eating disorders review, 22*(4), 243-251. https://doi.org/10.1002/erv.2286
21. Martínez-González, L., Fernández-Villa, T., Molina, A.J., Delgado-Rodríguez, M. & Martín, V. (2020). Incidence of Anorexia Nervosa in Women: A Systematic Review and Meta-Analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(11), 3824. https://doi.org/10.3390/ijerph17113824
22. Matzová, M., Paulinyová, M., Hapčová, M., Palenčárová, Z., Tichá, Ľ., Kachútová, I., Trebatická, J., Kerstenová, S. & Šoltýsová, M. (2021). Štandardné *diagnostické a terapeutické postupy pre pedopsychiatrickú a psychologickú starostlivosť o deti a adolescentov s mentálnou anorexiou* [Súbor PDF]. V Štandardné postupy
23. Mental Health Foundation. (18. februára 2022). *Physical health and mental health*. https://www.mentalhealth.org.uk/explore-mental-health/a-z-topics/physical-health-and-mental-health
24. Montejo, A. L. (2019). Sexuality and Mental Health: The Need for Mutual Development and Research. *Journal of clinical medicine, 8*(11), 1794. https://doi.org/10.3390/jcm8111794
25. Národné centrum zdravotníckych informácií [NCZI]. (2018). *Psychiatrická starostlivosť v SR 2017* [Súbor PDF]. Edícia zdravotnícka štatistika. Bratislava. http://www.nczisk.sk/Documents/publikacie/2017/zs1804.pdf
26. Národné centrum zdravotníckych informácii [NCZI]. (1. Decembra, 2021). Medzinárodná klasifikácia chorôb s účinnosťou 01.01.2022 [Súbor Excel]. http://www.nczisk.sk/standardy-v-zdravotnictve/pages/medzinarodna-klasifikaciachorob-mkch-10.aspx
27. Národné centrum zdravotníckych informácii [NCZI]. (31. Januára, 2022). Zdravotnícka ročenka Slovenskej republiky 2020 [Súbor PDF]. https://www.nczisk.sk/Statisticke_vystupy/Zdravotnicka_rocenka/Pages/default.aspx
28. Paulinyová, M. (2011). *Prognostické faktory u pacientok s mentálnou anorexiou* [Dizertačná práca]. Kapitoly modernej psychiatrie. http://www.psychiatry.sk/cms/File/kapitoly-modernej-psychiatrie/paulinyova-2013.pdf
29. Price, T., Zebitz, M., Giraldi, A., Lokind, T. S., Treasure, J., & Sjögren, J. M. (2020). Sexual function and dysfunction among women with anorexia nervosa: A systematic scoping review. *International Journal of Eating Disorders, 53*(9), 1377-1399. https://doi.org/10.1002/eat.23299
30. Raboch, J. & Faltus, F. (1991). Sexuality of women with anorexia nervosa. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 84*, 9-11. https://doi.org/10.1111/j.1600-0447.1991.tb01412.x
31. Reed, G. M., Drescher, J., Krueger, R. B., Atalla, E., Cochran, S. D., First, M. B., Cohen-Kettenis, P. T., Arango-de Montis, I., Parish, S. J., Cottler, S., Briken, P., & Saxena, S. (2016). Disorders related to sexuality and gender identity in the ICD-11: revising the ICD-10 classification based on current scientific evidence, best clinical practices, and human rights considerations. *World psychiatry, 15*(3), 205-221. https://doi.org/10.1002/wps.20354
32. Spilková, J. (2005). Vyšetření Sexuálně zneužitých dětí v P. Weiss a kolektív, *Sexuální zneužívání dětí* (pp. 90). Grada.
33. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR [ÚZIS]. (23. Októbra 2018). *Péče o pacienty s poruchami příjmu potravy v ČR v letech 2011–2017* [Súbor PDF]. https://www.uzis.cz/index.php?pg=vystupy--vyznamna-temata--poruchy-prijmu-potravy
34. van Eeden, A. E., van Hoeken, D. & Hoek, H. W. (2021). Incidence, prevalence and mortality of anorexia nervosa and bulimia nervosa. *Current Opinion in Psychiatry, 34*(6), 515- 524. https://journals.lww.com/copsychiatry/Fulltext/2021/11000/Incidence,_prevalence_and_mortality_of_anorexia.2.a spx
35. What Is Mental Health? (28. februára 2022). *MentalHealth.gov*. Získané 17. septembra 2022, z https://www.mentalhealth.gov/basics/what-is-mental-health
36. World Health Organization [WHO]. (n.d.). *Mental health*. Získané 17. septembra 2022, z https://www.who.int/europe/health-topics/mental-health#tab=tab_1
37. Zemishlany, Z., & Weizman, A. (2008). *The Impact of Mental Illness on Sexual Dysfunction. Advances in Psychosomatic Medicine*, 89-106. https://doi.org/10.1159/000126626

Autor:
Ma. Tatiana Hess
Interná doktorandka klinickej psychológie FIF UK
Pod vedúcim školiteľom: prof. PhDr. Petr Weiss, PhD, DSc
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra psychológie
Email: hess3@uniba.sk

Vzdělávání adolescentů v problematice odkládaného rodičovství s využitím projektu: In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství

Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání

Michaela Hřivnová, Tereza Sofková, Martina Cichá, Jitka Slaná Reissmannová, Vladislava Marciánová

Anotace

V roce 2022 se stala Katedra antropologie a zdravovědy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, ve spolupráci s dalšími odbornými subjekty, řešitelem projektu spolufinancovaným Ministerstvem zdravotnictví České republiky In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství. Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání. Cílem tohoto sdělení je představit daný projekt s akcentem na jeho prioritní cíle edukační a vědecko-výzkumné. Cílovou skupinou v rámci výzkumné činnosti se v oblasti kognitivní i afektivní dimenze ve vztahu k odkládanému a pozdnímu rodičovství stávají žáci vyššího sekundárního vzdělávání (středních odborných škol a gymnázií). Na základě detekované vědomostní úrovně jsou projektovány edukační materiály, které budou vyžity při vzdělávání cílové skupiny formou virtuálního workshopu.

Klíčová slova: Odkládané a pozdní těhotenství/mateřství/rodičovství; žáci vyššího sekundárního vzdělávání; reprodukční zdraví; zdravotní gramotnost; výzkum; edukace

Úvod a teoretická východiska

Ve vyspělých zemích, tedy i v České republice, je pozorovaný trend odsunu plodnosti do vyššího věku žen. Šťastná, Kocourková & Šídlo (2019) vnímají posun plodnosti do vyššího věku jako nejvýraznější rys reprodukčního chování posledních desetiletí v Česku. Současně dodávají, že posun rození dětí do vyššího věku je univerzálním trendem v rámci vyspělých zemí, mezi evropskými zeměmi však v současnosti zaznamenáváme výrazné rozdíly co do počátku a rychlosti odkladu, ale také z hlediska průměrného věku matek při narození prvního dítěte. Průměrný věk žen při porodu dítěte v ČR v roce 2019 činil 30,2 roků. V roce 2018 rodilo 56 % žen ve věku vyšším než 30 let, z toho 38 % žen ve věkových kategoriích nad 35 let (ČSÚ). To je spojeno s faktory možných bio--psycho-sociálních dopadů na rodiče, děti i společnost (Hřivnová et al., 2020). Velmi dominantně se vliv odkládaného těhotenství propisuje do biomedicínských rizik a možných negativ spojených s tímto jevem, např. častější frekvencí operativních porodů (Waldaufová & Šťastná, 2022). Zřejmé je také riziko podcenění vztahu rostoucího věku ženy a tzv. trvalé nedobrovolné bezdětnosti (Hřivnová et al., 2020), což Šprocha (2022) podporuje konstatováním, že k odkladu reprodukce u současné populace často dochází z různých vnějších příčin a teoreticky může vést i k primárně neplánované bezdětnosti. Je známo, že nejvíce proměnili svůj přístup k zakládání rodiny středoškoláci. U nich je časová prodleva mezi ukončením vzdělání, nástupem do práce, osamostatněním se a založením vlastní rodiny nejdelší (Weisnerová, 2015).

V rámci projektu 50/2020/PPZ/OKD In Time - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství - Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u mladých dospělých (studentů vysokých škol) při evaluaci úrovně specifických vědomostí k včasnému, resp.

odkládanému rodičovství byla prokázána neadekvátní znalostní úroveň (Hřivnová et al., 2020), a tak se jevilo jako nutné efektivně edukovat již adolescentní populaci.

Nyní tedy lze představit aktuální projekt 33/22/PPZ In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství. Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání, který v letošním roce řeší Katedra antropologie a zdravovědy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, a to ve spolupráci s kolegy Porodnicko-gynekologické kliniky FN Olomouc a Katedry tělesné výchovy a výchovy ke zdraví Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Projekt je finančně podpořen Ministerstvem zdravotnictví České republiky a spolufinancován Pedagogickou fakultou UP. Dotace je poskytnuta z finančních prostředků ze státního rozpočtu v programu Podpora zdraví, zvyšování efektivity a kvality zdravotní péče pro rok 2022, v prioritě projektu B – Zvyšování zdravotní gramotnosti a aktivitě projektu B1 – Edukace zaměřená na problematiku odkládání rodičovství do vyššího věku a s tím spojená rizika.

Cíle projektu 33/ 22/PPZ In Time 2

Cílem projektu „In Time 2“ je: (1) Formovat a rozvíjet zdravotní gramotnost adolescentů (žáků SŠ a gymnázií), v oblasti reprodukčního zdraví, prioritně s akcentem na motivaci a edukaci v přístupu k těhotenství, mateřství a rodičovství zodpovědně, erudovaně, plánovaně, připraveně a hlavně včas (tzv. In Time) z hlediska bio-medicínských i psycho-sociálních souvislostí. (2) Vytvořit vzdělávací platformu pomocí interaktivního virtuálního vzdělávacího workshopu a vhodných edukačních materiálů na principu moderní didaktické transformace aktuálního vědeckého obsahu pro cílovou skupinu. (3) S využitím relačně kauzálního výzkumu u cílové skupiny zacílit edukaci do nejvíce problematických oblastí zdravotní gramotnosti s akcentem na rizika odkládaného/pozdního rodičovství. (4) Vytvořit nutný edukační kanál mimo formální vzdělávání, neboť tato tematika v kurikulárních dokumentech MŠMT absentuje.

Dílčím cílem je, aby adolescenti dosáhli těchto kompetencí: (1) Vyhledávat relevantní informace k problematice reprodukčního zdraví s akcentem na oblast včasného rodičovství, těmto informacím porozumět a aplikovat je do svého běžného života. (2) Plánovat a rozhodovat (v rámci projektu v modelových situacích, avšak s předpokládanou aplikací do běžného života) o otázkách plánovaného rodičovství tzv. včas, a to v kontextu holistického rozměru zdraví i dalších souvislostí. (3) Erudovaně a zodpovědně vyhodnocovat možná pozitiva tzv. včasného mateřství/rodičovství z bio-psycho-sociálního hlediska. (4) Erudovaně a zodpovědně vyhodnocovat možná rizika tzv. odkládaného/pozdního mateřství/rodičovství z bio-psycho-sociálního hlediska.

Aktuální stav řešení projektu

V rámci představovaného projektu je plánováno portfolio aktivit, které lze alokovat na vědecko-výzkumné a edukační.

Prostředí pro realizaci projektu je vytvořeno na webových stránkách www.intime2.upol.cz (viz obr. 1).

Obr. 1 Webové stránky projektu In Time 2

V rámci vědecko-výzkumné platformy projektu je v současné době realizován Výzkum kognitivní a afektivní dimenze adolescentů ve vztahu k těhotenství a rodičovství.Výzkum využívá výzkumný nástroj v podobě online dotazníku prostřednictvím technologie Google, který je dostupný na https://forms.gle/ge93rBct7L7FKRJfA (viz obr. 2) a je určen žákům vyššího sekundárního vzdělávání v ČR ve věku 15-20 let, a to jak dívkám, tak i chlapcům. Výzkumné prostředí bude aktivní do konce října (max. poloviny listopadu) roku 2022 a je tak stále možno se stát aktivním účastníkem výzkumného šetření. Iniciátory zapojení se do výzkumu mohou být sami adolescenti event. středoškolští a gymnaziální pedagogové mohou stimulovat žáky k účasti na výzkumném šetření. Získané výsledky výzkumu pomohou zacílit obsahové zpracování workshopu a edukačních materiálů (viz dále). Současně budou prezentovány v odborné publikaci a srovnány s výsledky výzkumu realizovaného v roce 2020 u vysokoškolské populace (Hřivnová et al., 2020). Detekována je jak osobní a názorová rovina, tak vědomostní rámec adolescentů v oblasti zdravotní gramotnosti s akcentem na reprodukční zdraví v obecné i specifické rovině (tematika možných rizik odkládaného/pozdního těhotenství a rodičovství). V rámci první etapy výzkumu, která se uskutečnila od poloviny srpna do konce září, jsou získaná výzkumná data od 574 žáků. Prvotní analýza výsledků je zveřejněna v tomto sborníku v příspěvku Odkládané a pozdní rodičovství pohledem adolescentů od autorského kolektivu Sofková, Hřivnová & Cichá (2022).

Obr. 2 Webové stránky k výzkumnému nástroji v rámci projektu In Time 2

Stěžejní oblastí předkládaného projektu je však edukační dopad na cílovou skupinu. Na webových stránkách projektu (viz výše) bude realizován interaktivní vzdělávací workshop, který bude pracovat s rozličnou škálou interaktivních materiálů. Digitální forma realizace všech výstupů se osvědčila řešitelskému týmu v roce 2020, kdy v rámci projektu 50/2020/PPZ/OKD inicioval transfer všech výstupů do digitálního prostředí v návaznosti na pandemii Covid19. Edukační materiály (i výsledky výzkumu) z tohoto projektu jsou v plném rozsahu dostupné na www.intime.upol.cz. V rámci evaluace účastníky projektu 50/2020/PPZ/OKD byla tato forma kvitována, zejména díky časové flexibilitě a umožnění edukace dle časových dispozic účastníka i díky možnosti opakovaně se k edukačním materiálům vracet a pracovat s nimi dle vzdělávacích potřeb jedince.

Konkrétní vzdělávací aktivity lze charakterizovat takto:

1. Edukační program – virtuální interaktivní vzdělávací workshop In Time 2 s využitím všech edukačních materiálů včetně videoprůvodců workshopem. Na základě propagace projektu se zájemci budou registrovat na www stránkách projektu (říjen/listopad 2022). Po úspěšné registraci obdrží účastníci přihlašovací údaje do chráněného (uzavřeného prostředí) webu v sekci workshop. Vlastní workshop se uskuteční v listopadu/prosinci 2022. Po spuštění workshopu si účastníci sestaví svůj časový plán realizace workshopu (předpokládaný čas se pohybuje mezi 4-6 hodinami, které však mohou být rozfázovány dle individuálních potřeb účastníků). Vstupní informace budou připraveny formou videoprůvodce studiem a powerpointovou prezentací - seznámí posluchače s cíli workshopu, formou práce v rámci workshopu, jednotlivými edukačními materiály, podmínkami pro ukončení workshopu (minikvíz), žádostí o evaluaci workshopu a o zajištění interaktivity díky virtuální poradně. Poté cílová skupina bude pracovat v jednotlivých tematických sekcích, kterých bude připraveno 5-8. (např. Plánované těhotenství, vyhledávání relevantních informací k těhotenství a rodičovství, erudované rozhodování v oblasti těhotenství a rodičovství; (I)reverzibilita po dlouhodobém (po)užívání vybraných antikoncepčních metod; Medicínské aspekty odkládání rodičovství, Asistovaná reprodukce; Psychosociální aspekty odkládání rodičovství; Demografický vývoj porodnosti a plodnosti; aj.). V jednotlivých tematických sekcích budou studenti edukováni lektorem formou videoprůvodce o zásadních oblastech daného tématu a o způsobu práce s edukačními materiály. V tematických sekcích bude pro účastníky připraveno široké spektrum edukačních materiálů (viz níže). Závěrečné (souhrnné) informace budou opět prezentovány formou videoprůvodce a powerpointové prezentace. Pro zhodnocení zvládnutí kognitivní úrovně workshopu účastníky bude pro frekventanty připraven vědomostní minikvíz čítající 15 položek. Za úspěšné splnění bude považováno zodpovězení 10 a více správných odpovědí. V rámci realizace workshopu budou studenti vyzváni k jeho evaluaci. Účastníci obdrží osvědčení o absolvování vzdělávací akce.
2. Edukační materiály se tematicky vztahují zejména k tématům: Plánované těhotenství, vyhledávání relevantních informací k těhotenství a rodičovství, erudované rozhodování v oblasti těhotenství a rodičovství; (I)reverzibilita po dlouhodobém (po)užívání vybraných antikoncepčních metod; Medicínské aspekty odkládání rodičovství, Asistovaná reprodukce; Psychosociální aspekty od-

kládání rodičovství; Demografický vývoj porodnosti a plodnosti; aj. Všechny edukační materiály se budou využívat v rámci edukačního programu (viz výše) a budou také zveřejněny a volně přístupné (po ukončení virtuálního workshopu) na webových stránkách projektu. Edukační materiály budou zpracovány s využitím aktuálních didaktických poznatků pro cílovou skupinu adolescentů s adekvátní didaktickou transformací odborného (vědeckého) vzdělávacího obsahu. Některé materiály budou didakticky a obsahově inovovány z projektu In Time (www.intime.upol.cz), zaměřeného na vysokoškolskou populaci, poměrná část bude vytvořena zcela inovativně, zejména k tématům, které řešeny vůbec nebyly. Edukační materiály tak budou využívány nejen účastníky workshopu, ale také studenty pedagogických fakult či pedagogy působícími na středních odborných školách a gymnáziích.

Mezi edukační materiály jsou zařazeny zejména:

- Sada edukačních karet – předpoklad 5-10 tematických kusů – stručné, výstižné, schematické zpracování vybraných témat pozitiv včasného rodičovství a možných rizik pozdního rodičovství.
- Sada pracovních listů – předpoklad 5-10 tematických pracovních listů, které budou využívány v rámci aktivizace cílové skupiny v rámci workshopu InTime, a to v různých fázích edukačního procesu – motivace, expozice, fixace i verifikace. Součástí bude i pracovní list s tzv. rozhodovacím modelem.
- Sada eduklipů a odborných kazuistik vytvoření 3-4 krátkých videonahrávek k řešeným tématům – prvek stimulace a aktivizace cílové skupiny – prezentace aktuálních vědeckých poznatků odborníky na danou oblast + ukázky ze zdravotnické praxe.
- Sada AV kazuistik klientských (životní příběhy pacientek CAR FN Olomouc) – cca 2-3 klipů.
- Sada powerpointových prezentací – edukační prezentace (5-10) k vybraným tématům včasného x pozdního mateřství/rodičovství, využívané v rámci edukačního programu – workshopu InTime 2.
- Edukační leták – základní a souhrnné informace k dané problematice + odkaz na možné využitelné relevantní zdroje pro dohledání detailnějších informací.

3. Virtuální poradna – součást uzavřeného workshopového prostředí projektu In Time 2 pro registrované uživatele. Cílem je vytvořit interaktivitu mezi cílovou skupinou a zainteresovanými odborníky.

Závěr

Představovaný projekt 33/22/PPZ In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství. Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání cílí na edukaci adolescentů a zvýšení jejich zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví, specificky pak v oblasti možných bio-psycho-sociálních rizik vázaných na odkládané a pozdní rodičovství. Díky realizaci výzkumného šetření je detekována aktuální vědomostní i osobní a názorová složka adolescentů v této oblasti, což dopomáhá efektivnímu zacílení všech avizovaných vzdělávacích aktivit. Samozřejmostí je zajištění udržitelnost projektu i po jeho skončení. Vytvořené výstupy projektu v podobě edukačních materiálů budou dostupné nejen primární cílové skupině, ale také studentům pedagogických fakult (budoucím učitelům) i učitelům z pedagogické praxe. V rámci udržitelnosti projektu (stěžejní idey projektu) bude snaha, aby v připravovaných revizích kurikulárních dokumentů byla následně implementována témata k rozvoji zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví s akcentem na včasné rodičovství.

Referenční zdroje:

1. Český statistický úřad (ČSÚ). Dostupné z: <https://www.czso.cz/>
2. Hřivnová, M. et al. (2020). In time: kognitivní a afektivní dimenze mladých dospělých ve vztahu k těhotenství a rodičovství. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. 211 stran. ISBN 978-80-244-5919-6.

3. In Time - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství - Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u mladých dospělých (studentů vysokých škol). Projekt MZČR 50/2020/PPZ/OKD. 2020. Dostupné z: <https://www.intime.upol.cz/>
4. In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství. Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání. Projekt 33/22/PPZ. 2022. Dostupné z: <https://www.intime2.upol.cz/>
5. Sofková, T., Hřivnová, M. & Cichá, M. (2022). Odkládané a pozdní rodičovství pohledem adolescentů. Sborník referátů z 30. celostátního kongresu k sexuální výchově - zde.
6. Šprocha, B. (2022). Bezdetnosť a odkladanie rodenia prvých detí v krajinách Vyšehradskej skupiny. Demografie, 64(2): 139–157. https://doi.org/10.54694/dem.0302
7. Šťastná, A., Kocourková, J. & Šídlo, L. (2019). Reprodukční stárnutí v Česku v kontextu Evropy. Časopis Lékařů českých. [online], 158: 126–132. Dostupné z: <https://www.prolekare.cz/casopisy/casopis-lekaru-ceskych/2019-3-4-1/reprodukcni-starnuti-v-cesku-v-kontextu-evropy-113322>
8. **Waldaufová, E. & Šťastná, A. (2022). Role reprodukčního stárnutí v nárůstu porodů císařským řezem v Česku.** *Demografie*, 64(2): 91–105. https://doi.org/10.54694/dem.0296
9. Wiesnerová, E. (2015). Výzkum: Vysokoškolačky rodí víc, než se čekalo. In Zprávy z MUNI. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: https://www.em.muni.cz/veda-a-vyzkum/5996-vysokoskolacky-rodi-vic-nez-se-cekalo

Autorky:
doc. Mgr. Michaela Hřivnová, Ph.D.[1], PhDr. Tereza Sofková, Ph.D.[1], doc. Mgr. Martina Cichá, Ph.D.[1], PhDr. Jitka Slaná Reissmannová, Ph.D.[2], Mgr. Vladislava Marciánová, Ph.D.[3]
[1]Katedra antropologie a zdravovědy, Pedagogická fakulta UP v Olomouci, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc.

[2]Katedra tělesné výchovy a výchovy ke zdraví, Pedagogická fakulta MU, Poříčí 7, 603 00 Brno.
[3]Porodnicko-gynekologická klinika, Fakultní nemocnice Olomouc, I.P. Pavlova 6, Nová Ulice, 779 00 Olomouc.
[1]Katedra antropologie a zdravovědy, Pedagogická fakulta UP v Olomouci, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc.
[1]Kontakt: michaela.hrivnova@upol.cz

Vrcholné dílo autora K. J. Obrátila - *Kryptadia*

Kamil Janiš

Úvod

Na jednom z předchozích kongresů bylo prezentováno dílo významného českého pedagoga, vydavatele učebnic, vlastence, zakladatele Sokola, novináře sběratele exlibris, milovníka erotiky K. J. Obrátila. V každém případě jeho vrcholné dílo *Kryptadia*, patří mezi vrcholná díla dosud, a dá se předpokládat, že ani v nebližší době nebude toto dílo překonáno.

I kdyby nic jiného v průběhu svého života nevytvořil, tak už jen samotná sbírka lidové erotiky a skatologického materiálu z oblasti lidové tvořivosti by směle postačila na vybudování *„pomníku"* a nehynoucího odkazu. Sám Obrátil označoval sběr lidové tvořivosti za *„studium pohlavního života našeho lidu*" a sám, jak uvádí v úvodu knihy, jde o *„výsledek mé třicetileté usilovné a obtížné práce, kterou jsem podnikl téměř s nepřekonatelnými překážkami. Prostý venkovský lid mluví o věcech pohlavních velmi nerad a je nedůvěřivý a nepřístupný ke každému, kdo zasahuje do jeho soukromého života neobvyklými otázkami a vyzvídáním, týkajícím se jeho myšlení, každodenního dění, způsobu vyjadřování, zpěvu, zábavy, obyčejů a zvyků, neřku-li věcí, které souvisejí s pohlavním životem. Zejména cizím lidem se svěřuje se svými poznatky velmi nerad."* (Obrátil, 1999)[1] Postupem doby můžeme konstatovat, že samotný sběr podkladů s sebou přinášel i určitou náročnost, a to jak časovou, tak i finanční. *„Při mých toulkách se stávalo, že jsem musil často leckde v hostinci platit útraty všem přítomným, abych se od nich dověděl to, co jsem chtěl."* [2]

Počátek sběru podkladů začal v letech 1906-1909 na Moravském Slovácku, a to v souvislosti se sběrem folklorního materiálu pro zamýšlenou monografii *„Slovácké dítě."* V rámci samotného sběru empirického materiálu se objevily takové poznatky, které nejen nešly veřejně publikovat, ale které Obrátila nadchly pro svou originálnost a motivovaly k dalšímu sběru informací, hodnocení a zpracování do podoby samostatné, monotematicky zaměřené publikace s názvem *Kryptadia*.

S odstupem let musíme nejen uznat, ale i konstatovat, že šlo o nesmírně rozsáhlý terénní výzkum v podobě sběru dat rozličné eroticko-skatologické povahy. Jak je zřejmé z informačního letáku[3] - *„Dílo bude míti tento obsah:*

I. Úvod.
II. Pohled do minulosti a přítomnosti, jak se jeví pohlavní život u lidu ve zvycích obyčejích.
III. Erotické a skatologické ukolébavky, dětská říkadla, rozčítánky, nadávky atd.
IV. Hádanky a pohádky.
V. Erotické písně lidové (450 písní českých, moravských a slovenských, většinou i s nápěvy).
VI. Lidové rozprávky erotické.
VII. „Básně", dramatické hříčky.
VIII. Anekdoty.
IX. Záchodové a jiné nápisy.
X. Vojenské písně a hříčky.
XI. Různosti veršované a prosaické.
XII. Eroticko-skatologický slovní.
– Ilustrace budou zařaděny na konec knihy."

O tom, že konečné redakce jednotlivých svazků vznikaly na poslední chvíli, pod časovým i ekonomickým tlakem, svědčí fakt, že v závěrečné podobě *Kryptadií*, nic podobného uvedeno není.

Možná, že bychom z dnešního hlediska mohly vytknout některé metodologické chyby při sběru podkladů, ale v každém případě se jednalo o průlomovou sběratelskou záležitost. Sám Obrátil zřejmě

[1] *OBRÁTIL, K. J. Kryptadia III. Novodobé vydání. Praha: Horáček; Litomyšl: Paseka, 1999. Doslov. s. 741. ISBN 80-7185-224-4 (soubor), ISBN 80-7185-244-9.*

[2] *Tamtéž, s. 471*

[3] *Fotokopie letáku je uložena v archívu autora monografie.*

neodhadl rozsah, jako například slibované (předem avizované) ilustrace na konci *Kryptadií*, kde nejsou uvedeny.

K tomu přibyl i pro něj poněkud nezvyklý fakt, že byl částečně povzbuzen svými dosavadními edičními úspěchy. Proto se rozhodl vydat, po více jak třicetileté práci, nashromážděný materiál vlastním nákladem. V roce 1932 tak spatřil světlo světa první sešit (80 stran) jeho celoživotního díla, nazvaného *Kryptadia* (slovo kryptadia pochází z řečtiny a znamená skryté, tajné)**,** vydaného jako soukromý tisk jen pro subskribenty v počtu 300 výtisků. Jednotlivé sešity (viz fotokopie titulní strany první čísla) vycházely v následujících letech v tomto pořadí. Sešity: 1 (1932); 2 (1933); 3 (1933); 4 (1934); 5 (1935); 6 (1936); 7 (1936); 8 (1937); 9-11 (1938); 12-13 (1938); 14-15 (1939).

U takto pojatého díla se vydávání protáhlo na léta a stálo autora celé jmění. Odběratelé (předplatitelé) totiž s potěšením odebírali nové sešity, ale jen málokterý z nich se však obtěžoval s placením. (Poslední díl vyšel v roce 1939.) Musíme mít na zřeteli, že ve stejné době vrcholila nejen hospodářská krize u nás, ale i výrazně se proměnila politická situace. Původní vydání *Kryptadií* vycházelo v klasické kolportážní podobě, tj. v sešitech po pěti arších (80 stranách), určených k pozdějšímu svázání. Prvních osm částí vyšlo samostatně, zbylých sedm v podobě jednoho trojčísla (č. 9.–11.) a dvou dvojčísel (č. 12.–13. a č. 14.–15.). Sazba a konečná redakce rukopisu tak vznikaly průběžně po dobu sedmi let. Jak se s odstupem let ukazuje, Obrátil přitom zjevně podcenil rozsah shromážděného materiálu, neboť původně koncipoval svá *Kryptadia* jako dvousvazková: Eroticko-skatologický slovník měl tvořit závěrečnou dvanáctou kapitolu 2. dílu. Kvalita původní sazby a tisku *Kryptadií* nebyla valná, navíc se v průběhu vydávání ještě zhoršovala. Jak uvádí J. Hýsek[4] původně se jednalo o dvoudílný projekt, přičemž závěr druhého dílu měl tvořit vlastní slovník (cca 300 stran), čímž by celý díl měl neskutečných 768 stran. Jak se později ukázalo, jsou i jednotlivé okruhy (kapitoly) navzájem značně nevyvážené a ve velkém vzájemném nepoměru. S odstupem doby můžeme směle říci, že se jednalo o nadlidský výkon. Stačí si uvědomit, že v době dokončení díla bylo Obrátilovi 73 let. K tomu je nutno připočítat fakt, že v té době se už připravovala okupace německou armádou, která nebyla příliš nakloněna oblasti erotiky.

Sběr podkladů míval skoro vždycky tentýž průběh. Když Obrátil zavítal do vesnické hospody, musel velmi často poručit pivo každému, kdo se s ním o své znalosti rozdělil. *„I při tom se však vyskytovaly různé nesnáze,“* stěžoval si ve vzpomínkách. *„Psal-li jsem text písně (často tajně pod stolem), ušel mi nápěv; poznamenával-li jsem si nápěv, unikl mi text, neboť se stávalo, že mi nechtěli podruhé tutéž píseň zazpívat. Musím se přiznati ke chvále druhého pohlaví, že ženské byly k vypravování mnohem sdílnější a přístupnější než mužští a že jejich obrazotvornost a paměť byla také mnohem obsáhlejší.“*[5]

V Obrátilově rozhodnutí zachovat pro budoucnost erotickou *„syrovou“* slovesnost, zejména českého a moravského venkova je dobře patrná velikost jeho díla. Dobře věděl, případně jen tušil, že svým sběratelstvím předbíhá dobu nejméně o několik desetiletí. Jak Freudova psychoanalýza, tak Krafft-Ebingova sexuologie, byly v té době ještě na počátku své cesty. Pro své vrcholné sběratelské dílo hledal a nepochybně nacházel inspiraci v zahraniční literatuře. Vzhledem k tomu, že dobře ovládal francouzštinu, dostal se nepochybně ke sbírce (12 svazků) dokumentů (1884–1907) s eroticko-skatologickým obsahem, a to s názvem Kryptadia, vydávaných nejprve v Heilbronnu a následně v Paříži. Veden upřímnou *„masarykovskou“* vášní pro pravdu, chtěl Obrátil *„vynést“* na světlo světa celou jednu oblast lidské činnosti a vyjadřování, jež zůstávala po celou předchozí dobu tabuizována. Venkov měl zůstat povětšinou nedotčeným místem, kam se chodí pro idylu a pro životní posilu. Takovou představu prezentovaly osobnosti národního obrození. Ostatně, i dnešní pojetí chalupářství přijímá mnohé z dané představy. A protože přetrvávala představa erotična jako světa nečistého, požadavku mravní hygieny odporujícího, *„oplzlé“* případně *„nemravné, sprosté apod.“* texty a obrázky do tradičního obrazu venkova příliš nezapadaly. V tom spočívá jedna z nejvyšších zásluh samotného autora.

Ve skutečnosti se Kryptadiím zdařilo to, oč vlasteneckým buditelům kdysi také šlo: ukázat venkov (a s ním celou lidskou přirozenost) ve skutečné, autentické podobě. Pro objektivitu je zapotřebí po-

[4] *OBRÁTIL, K. J. Velký slovník sprostých slov. 1. opravené vydání. Praha: Lege artis, 1999. ISBN 80-238-4444-X. (Pro tisk připravil Hýsek, J.)*

[5] *OBRÁTIL, K. J. Kryptadia III. Novodobé vydání. Praha: Horáček; Litomyšl: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-224-4 (soubor), ISBN 80-7185-244-9. s. 741.*

znamenat, že i v době národního obrození vznikaly sbírky erotického folkloru (např. pozůstalost F. L. Čelakovského, K. J. Erbena, B. Němcové, P. J. Šafaříka a mnoha dalších), ale v mnoha ohledech zůstaly tyto poklady pro širší veřejnost utajeny, což bylo v dané době celkem logické. Že k tomu patřily i četné výrazy, považované za nevhodné, sprosté, vulgární apod. Výše uvedení obrozenci některé eroticky a skatologicky znějící pojmy do své *„oficiální"* tvorby nezahrnuli. Nelze předpokládat, že by při sběru dat na taková témata nenarazili. Byla by to naprostá rarita, ale chtěli zachovat v době národního obrození ideální představu o životě na *„nezkažené"* vesnici, o panenské čistotě života jejich obyvatel. Taková představa byla nepochybně jejich naturelu mnohem bližší. Proto při rozborech jejich pozůstalosti vznikla publikace *„Erotika národního obrození."* [6] V oznámení na Obrátilovo dílo *Kryptadia* v Národní politice (7. 8. 1932) je doslovně uvedeno, že: *„Středem díla bude soubor 400 milostných lidových písní českých, moravských i slovenských, otištěných s texty i notami, jako doplněk sbírek milostných lidových písní sebraných Kollárem, Erbenem, Čelakovským aj. sběrateli. K dílu je přičleněn slovník český a slovenský, první toho druhu v našem jazyku. Obsáhne na 13 000 hesel."* A s nadsázkou lze říci, že se *Kryptádia* přiřadila k dalším dílům obdobného zaměření, jako například lidové písně a poezie, které sesbíral Jan Jeník rytíř z Bratřic.[7]

Mezi Obrátilovými současníky však nebylo málo lidí, kteří jeho snahu v plné míře pochopili a docenili. Na druhou stranu *Kryptadia* odebírali významní spisovatelé R. Medek a J. V. Pleva, kritik A. Novák, surrealista J. Štýrský, novinář A. Laurin, bankéř J. Preiss, malíři V. Preissig, F. Kupka a desítky dalších.

Význam Obrátilova díla je o to větší, že v našem kulturním prostředí neexistuje příliš mnoho obdobných publikací. V českém a moravskoslezském prostředí začal v roce 1935 vydávat dr. Nováček v Brně literárně vědeckou revue pro argot, slang a řeč lidovou, která však po pátém čísle zanikla. Předtím ještě vydal Roubal (1930) *Kuriosní slovník*, který se dal také okrajově srovnávat s vlastním dílem, ale Obrátil s Roubalem toto konzultoval a Roubalovo *Pražskou hantýrku* do svého díla zahrnul.

Obrátil si byl dobře vědom jedinečnosti svého díla, které se ani v okolních zemích v takové míře nevyskytovalo. V oznamovacím letáku[8] doslova uvádí: *„Dovoluji si Vás pozvati k subskripci na své ojedinělé dílo v naší literatuře Kryptadia* – příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu jako výsledek mé 25 leté sběratelské činnosti, dílo, jakého nemá dosud žádný národ. Je to lidový, nad míru zajímavý erotický materiál, jenž nebyl dosud nikdy tištěn a pro svůj nanejvýš choulostivý ráz nemůže býti vydán veřejně, poněvadž by propadl konfiskaci. Proto bude vydán jako soukromý tisk, jenž nesmí býti lidem nedospělým a méně inteligentním ani půjčován, ani jinak rozšiřován.*"*

Problém dostat uvedenou publikaci do širšího povědomí spočíval v tom, že v době vydání vládla kolem hospodářská krize, která nedovolovala věnovat finanční prostředky právě na nákup dané literatury a současně i fakt, že počet vydaných výtisků nebyl příliš vysoký. Navíc v průběhu vydávání jednotlivých sešitů počet individuálních odběratelů klesal. Z toho lze usuzovat na skutečnost, že po druhé světové válce se nedochovalo příliš zcela kompletních vydání, která by mohla následně posloužit k vydávání reprintů. K tomu došlo až koncem minulého století.[9]

Od všech předchozích pokusů realizovanými jinými autory, Obrátil vychází ze skutečného terénního sběru, který uskutečňoval vlastním přičiněním. Nelze ovšem zároveň nepřiznat, že i Obrátilova důkladnost měla své meze, a to hlavně v nerovnoměrném geografickém zastoupení shromážděného materiálu, v němž jednoznačně dominuje Morava - především Moravské Slovácko a Haná, částečně i Praha. Ostatní české kraje (snad kromě Prahy, Mladé Boleslavi a České Třebové) jsou zastoupeny málo nebo vůbec ne, což poněkud snižuje globální pohled na pohlavní život ve všech oblastech naší země. Při objektivním posuzování musíme konstatovat, že Obrátil příliš ani neodlišoval lidové, pololidové výtvory

[6] *NOŽIČKA, Z. Erotika národního obrození (1780-1850). Praha: b. n., 1928.*

[7] *(Následně pro tisk připravil J. Traxler: Písně krátké Jana Jeníka rytíře z Bratřic. I. a II. díl, publikováno Etnografickým ústavem AV ČR v letech 1999-2010).*

[8] *Fotokopie letáku uložena v archívu autor monografie.*

[9] *Není zcela zjevné, zda vydání části Kryptadií pod názvem Slovník sprostých slov (Lege artis 1999), případně ještě novodobější vydání Kryptadií pod názvem První kytice národních prasáren a Druhá kytice národních prasáren (nakladatelství Lege artis 2016-2017) a doplněné o Slovník sprostých slov, stálo za potřebu nahradit původní název díla. Lze v tom spatřovat i určitý marketingový záměr vydavatele.*

od umělých, stejně tak jako i zařazování jednotlivých žánrů. Určité limity svého snažení začlenil do úvodu *Kryptadií* (1999)[10]. *„Připomínám ještě, že sebrané poznatky, zvláště v části Pohled do minulosti a přítomnosti“ týkají se většinou jen nepatrné části českého a slovenského lidu, totiž moravského Slovenska čili Slovácka, kde jsem žil mnoho let, takže celkový úsudek o pohlavním životě našeho lidu nelze na podkladě mé studie pronésti ani zdaleka. Proto také poznávám hned na titulu knihy, že jsou, to jen „příspěvky“ ke studiu pohlavního života našeho lidu. Celkový bude lze pronésti, až se najdou lidé stejných zájmů, kteří by doplnili tento můj pokus sebraným materiálem svého kraje.“*

Ve vztahu k místu působení, stejně tak jako i k náladám spoluobčanů k jeho osobnosti, bylo jen dobře, že celé dílo vydal až po odchodu z Uherského Hradiště. Ihned v první kapitole *„Pohled do minulosti a přítomnosti“*[11], prezentuje dva příklady, které se „naváží“ do církve a do sexuálního chování v konkrétní obci. *„V lednu roku 1912 nechtěl v Boršicích dovoliti farář děvčatům, aby šla na pohřeb v panenských šatech. Žádná* z vás po 14. roce pannou není, *pravil jim, tož se nima nedělejte.“* Ze svého pobytu na Valašsku přidává další příklad, že, „ze svobodných, škole odrostlých děvčat, kromě starostovy dcery, ani jediné panny, ale i ta se zapomněla.“ (Tím konkrétním místem bylo Zubří, kde v roce 1894 Obrátil působil.)

Na *Kryptadia* je možné nahlížet z několika možných stran. Nesmírně nadčasová je především první (úvodní) část, která v podobě etnografické a sociologické studie postihuje stručné dějiny sexuálního chování v našich krajinách, a to od středověku. Některé rituály, zvyky a pověry se dochovaly (byť, třeba jen náznakově) do dnešní doby. U jiných, je zapotřebí hledat historické kořeny v hluboké historii, někdy až před počátek našeho letopočtu.

Při pročítání samotného textu si musíme položit zásadní otázku – co se vlastně za necelé století změnilo? Nejrozsáhlejší je druhá část, zahrnující popěvky a lidové písně. Zde můžeme sledovat rozdíly v obsahu písní a popěvků z vesnického prostředí a obsahem z městského prostředí. Obrátil nekomentuje tuto skutečnost, pouze předkládá ukázky a jakoby ponechával na čtenáři, co si z nabídky vybere, co se mu zalíbí. Prezentovány jsou i rozličné varianty z různých míst. Navíc naprostá většina textů je doplněna notovým záznamem. V další části jsou obsaženy, více či méně, práce umělé *„výstupy,“* které pouze doplňují celé spektrum lidové (lidově – umělé) erotické tvorby. Jedním z vrcholů *Kryptadií* je bezesporu XII. kapitola (eroticko-skatologický slovník, který byl novodobě vydán pod názvem *Slovník sprostých slov*, 1999). Faktem zůstává, že některé pojmy, dnes používané, ve slovníku nenajdeme. Naopak, s některými se zase dnes již nesetkáme, případně pouze krajově. Zajímavý je i výklad vzniku některých pojmů. Přesto je zapotřebí hluboce souhlasit s Obrátilem, že:

„Nikoli poslední slovo má při bádání v oboru sexuologie filolog. Každý národ má bohatou zásobu slov, rčení a úsloví, vztahujících se k pohlavním ústrojům a jejich funkcím, velké množství skatologických výrazů, jež by filolog marně hledal v oficiálních slovnících a jež jsou sice všeobecně pokládány za nicotné a zbytečné, za neslušné a necudné, ale jsou velmi důležité při studiu řeči, obrazotvornosti a duše prostého lidu, osvětlují mnohé a mnohé záhady naší minulosti, neboť jsou přenášeny z generace do generace, nejsouce dotčeny ani dobou ani módou. Kdyby si jich nikdo nevšímal, zapadly by časem v zapomenutí, a mnohé záhady a slovní hříčky by zůstaly nerozřešeny, kdyby nebyl zachován jejich význam. Kdybychom neměli jazykových badatelů staré řecké a římské erotiky, kolik míst v klasické literatuře by nám zůstalo navždy nejasných a nesrozumitelných! A jak málo bychom věděli ze soukromého intimního života klasických národů! Proto se snaží filologičtí, folklorističtí badatelé sesbírati všechna slova a slovní obraty, vyskytující se mezi lidem, byť byly sebe drastičtější, všechna rčení a slovní hříčky, byť byly sebe hrubší a oplzlejší. Slova takto sebraná jsou různého původu. Buďto jsou to výrazy čistě lidové, jež se přenášejí tradicionálně z pokolení do pokolení a jež nebyly původně naprosto necudné, ačkoli dnes na nás působí odpudlivě. Člověk musil přece pojmenovati nějak pohlavní údy a skatologické věci a s nimi související pohlavní a skatologické funkce zrovna tak jako ostatní části těla nebo tělesné výkony, aniž měl při tom úmysl s výrazem se tajiti nebo mu přikládati neslušný nebo necudný význam. A kdyby byl se starodávně pojmenoval na příklad penis dnešním lékařským slovem „pyj,“

[10] *OBRÁTIL, K. J. Kryptadia I. Novodobé vydání. Praha: Horáček; Litomyšl: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-224-4 (soubor), ISBN 80-7185-223-6.*

[11] *OBRÁTIL, K. J. Kryptadia I. Novodobé vydání. Praha: Horáček; Litomyšl: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-224-4 (soubor), ISBN 80-7185-223-6. s. 39.*

cunnus vulvou, byla by dnes i tato dvě slova obscenními. Necudnými je udělala civilisace.“ Na jiném místě uvádí: *„Jedna z nejdůležitějších schopností, jimiž nás obdařila příroda, je pohlavní pud, jednak proto, že na něm závisí rozmnožování a zachování lidského pokolení a jednak proto, že hraje v životě člověka nejvýznamnější úlohu.“* [12]

Pracoviště autora:
Doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
Slezská univerzita v Opavě
Fakulta veřejných politik
Ústav pedagogických a psychologických věd
Email: kamil.janis@uhk.cz

[12] *OBRÁTIL, K. J. Kryptadia III. Novodobé vydání. Praha: Horáček; Litomyšl: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-224-4 (soubor), ISBN 80-7185-244-9. s. 741.*

Zvláštnosti pohledu na sexuální chování z pohledu jednotlivých generací

Kamil Janiš

Úvod

Pojem rodina je hojně frekventovaným pojmem v mnoha společenských vědách, stejně tak jako i ve společnosti. Přesto je nutné si položit otázku – co je to vlastně rodina a zda pojem ještě vyjadřuje totéž, co bylo i v minulých staletích pod tímto pojmem myšleno? Ale ať se díváme na daný pojem z rozličných úhlů, jednou z podmínek vytvoření rodiny a hlavně to, co má být smyslem samotné existence rodiny, je především narození dítěte, a to bez sexuálních aktivit v podstatě nejde.

Pohled na rodinu je v současné době především vnímám z pozice právní, od které se odvíjí celá řada dalších souvislostí. Velice důležité je sice vymezení samotného sociálního útvaru zvaného rodina, ale mnohdy se opomíjí cesta dospívajících k uzavření manželství a případného rodičovství. Ještě je zapotřebí si uvědomit, že vše se odehrává na pozadí konfrontace převládajících názorů konkrétní generace, které se naprosto přirozeně promítají v jednom bodě, a to zejména v prostředí rodiny.

Vnímání rodiny výrazně ovlivňuje i představa mladé generace o poslání, funkci a náplni, i smyslu právě oné dané sociální instituce, představované rodinou.

Je zřejmé, že pohled na rodinu si každá generace vymezuje sama, má vlastní představu, a to proto, že i ona sama preferuje určité hodnoty, má rozličné motivace, očekávání, jak se prosadí v dané době na trhu práce i v prostředí společnosti, jaký zaujme vztah ke starší (předchozí) generaci.

CHARAKTERISTIKY POSLEDNÍCH GENERACÍ, ZEJMÉNA 20. STOLETÍ

Když se vrátíme na úplný počátek, pak pohled na rodinu se koncipuje na základě křesťanství, které od 2. století, kdy se více, jak uvádí Chadima a kol. (2015, s. 29) *„ objevuje idea panenské neposkrvněnosti. Ideály neposkvrněnosti budou mít dopad na model křesťanské rodiny, v níž se často najde člen, který se vzdá sexuální role a zaváže se Bohu panictvím či panenstvím.“*

V průběhu minulého století se pár odborníků z řad demografů a sociologů soustředilo na možnost, zda by nešlo jednotlivé generace od sebe začít odlišovat podle určitých společných znaků.

Demografové William Strauss a Neil Howe se pokusili charakterizovat jednotlivé věkové generace a charakterizovat jednotlivé znaky. Pokus o kategorizaci se může stát určitým základem pro vymezení předpokladů pro představu dané generace o rodině, funkci, poslání apod. Kategorizace se týká především americké společnosti, která vykazuje poněkud odlišné znaky, než společnost v evropském kontextu. To znamená, že každá generace má svou charakteristiku, preferuje určité hodnoty, ale také se určitými znaky odlišuje od předchozích generací.

Z hlediska věkového nelze jednoznačně určit interval, který danou generaci vymezuje. Z toho vyplývá, že aktuální věk je nutno chápat jen orientačně.

ZTRACENÁ GENERACE

Jedna z prvních generací, která se projevila na počátku 20. století, se označuje jako tzv. **ztracená generace** (angl. Greatest Generation). Jedná se o jedince, kteří se narodili na počátku minulého století (tzn. přibližně v rozmezí let 1901 – 1920/1924), navíc pro záměry tehdejších vlád, na pozadí světových konfliktů. Zmiňovaná generace zažila plnou měrou první světovou válku, stejně tak i krátké období míru. Vedle přirozeného poklesu mužů ve společnosti (zemřeli v souvislosti s válkou) se ženy ve větší míře přesunuly do pracovního prostředí, tzn. do továren, ale také postupně získaly volební právo, začaly vstupovat do politiky a začaly se prosazovat v pozicích, které byly dříve výhradně obsazené muži.

Absence budoucích manželů sváděla k hledání uspokojení jinde, především v prostituci, což mělo povětšinou za příčinu nedostatek finančních prostředků na zabezpečení rodiny (v případě ovdově-

ní), stejně tak zabezpečení finančních prostředků na samotný chod domácnosti. Na jedné straně byla poptávka po sexuální službě ze strany tělesně postižených (invalidů) v důsledku války, ale zejména však ze snah žen, mnohdy svobodných matek, vdov apod. K tomu všemu nahrávala právě válkou rozvrácená ekonomika. Z pohledu celospolečenského nastává obdiv, stejně tak i závist rodinám žijícím na vesnici, které byly v průběhu předchozích let vedení k soběstačnosti, což umožňovalo z přebytků zabezpečit si lepší život.

V rovině přípravy na manželství stále působil nezanedbatelný vliv církve, která se všemožně snažila zajistit trvalost manželského svazku (tuto skutečnost nelze posuzovat negativně). Na druhé straně ve společnosti doznívá určitá „pseudoprudérní," alias dvojí morálka. Mužům při získávání sexuálních zkušeností bylo téměř vše povoleno, případně tolerováno. Naopak u žen se předpokládala pohlavní čistota a nezkušenost. Ve své podstatě to vypadalo tak, že muži získávali své první zkušenosti v nevěstincích, případně s dívkami volných mravů, přičemž byla velká pravděpodobnost „dostat" některou z pohlavně přenosných nemocí (kapavku a syfilis). Při navázání tzv. vážné známosti, došlo k samozřejmému přenosu pohlavní nemoci na relativně pohlavně čistou manželku, a to se všemi dopady. A také, současně se celá řada žen nemohla provdat, protože muži prostě nebyli.

V rovině sexuální se výrazněji prosazuje tzv. pohlavní výchova, která se do školního prostředí dostávala prostřednictvím koedukace ve školách. Známá autorita své doby Forel (1923) vnímá sexuální pedagogiku jako nesporně potřebnou, jejíž garance by přináležela jak škole, tak i rodičům. Přes všeobecnou shodu, že pohlavní výchova má být uskutečňována v rodinném prostředí, je vytvářen všeobecný tlak na školu, aby právě ona byla hlavním garantem za danou výchovu. Optimálním předmětem, v kterém by se mohly žákům informace prezentovat, se jeví přírodopis. Dospívajícím jsou předkládány základní poznatky o biologické funkci rozmnožování, jako například popis pohlavních orgánů, menstruace, oplodnění, těhotenství, porod aj., doplněné o požadavek vypěstování odpovídajících hygienických návyků. Tato pozice výchovy byla rozšířena o mravní dimenzi, která kladla důraz na zodpovědný výběr budoucího partnera, pohlavní věrnost a odsouzení všech doprovodných, společensky nežádoucích jevů se sexuálním pozadím.

TICHÁ GENERACE

Následující generací je tzv**. tichá generace** (angl. Silent Generation), která zahrnuje jedince narozené v období od 20. let minulého století do konce druhé světové války, tzn. roku 1945 (1925-1945).

Jednalo se o první generaci, která byla početně menší, než generace předchozí. Důvodem byly demografické dopady druhé světové války.

Jedná se o období, kdy se objevuje hospodářská krize a velké kohorty z evropského prostředí se přemisťovaly do USA, případně jiných zemí mimo Evropu. Z hlediska zaměstnání se preferovala oddanost k jednomu zaměstnavateli, stejně tak jako stabilní bydliště.

Z hlediska vztahových se uplatňovalo vyzvedávání pojmu rodina, ale také v důsledku hospodářské krize dochází k nejistotě rodinu uživit. Přesto se plně uplatňoval tradiční (konzervativní) model manželského soužití, kdy posláním muže, bylo vydělávat peníze a po hmotné stránce zabezpečit rodinu, žena se starala o domácnost a věnovala se péči o děti a současně „poslouchala" manžela. Muž měl hlavní slovo při výchově dětí a stejně tak při výběru budoucího partnera/ky svého dítěte. Uvedený model je blízký patriarchálnímu vedení rodiny.

Rozvody byly výjimečné. Ty se v Československu uzákonily až v roce 1950. Do daného roku byly v podstatě dvě alternativy rozvodu, a to od stolu a lože, tzn., že manželé spolu nežili, ale manželství platilo i nadále. Druhou formou byla rozluka, kdy podmínkou k rozvodu bylo například cizoložství, nepodmíněné odsouzení odnětí svobody na 3 a více let, případně duševní nemoc.

Objevuje se také myšlenka tzv. volné lásky, kterou celá řada představitelů propaguje a sama uplatňuje. Velké rozšíření volného soužití se objevuje v bývalém Sovětském svazu v období před druhou světovou válkou. Stalin úpravou příslušných zákonů (1944) podporuje zákonné manželství a rodinu, která se tak stává „základem společnosti." Obdobně zaměřené zákony pak následně přijímají všechny země (včetně Československa) v tzv. východním bloku.

Na jedné straně zde převládala špatná pohlavní osvěta, dále pak také koncentrace dělnické třídy do několika lokalit v tehdejším Československu (např. Ostrava, Kladno, Praha, Plzeň, Brno aj.), což s sebou přinášelo i problém alkoholismu, hazardu, prostituce apod.

V rovině výchovy převládala otcovská autorita. Rodiče zasahovali a rozhodovali o výběru partnera.

K výrazným změnám v otázce přístupu k sexualitě (nepochybně i pod vlivem četných eugenických snah z rozličných institucí, sdružení, spolků a autorit) došlo v období po první světové válce. Každý válečný konflikt vytváří předpoklady pro tvorbu nových sexuálních norem, názorů a postojů a zároveň zvýrazňuje potřebu nových přístupů k sexuální výchově mládeže. V místě kumulace armád nastává rozvoj všech forem promiskuitního chování (prostituce, činnost veřejných domů apod.), rozšíření pornografických materiálů (obrazových i textových), stejně tak dochází k rozšíření trestné činnosti sexuálně motivované (znásilnění). Výrazně se zde promítá pokles dospělé mužské populace. Pod vlivem této reality je mládež vtahována předčasně do sexuálních vztahů. Jediným prostředkem k zamezení nekontrolovatelného rozvoje společensky nežádoucího jevu je prevence, kterou nepochybně sexuální výchova (osvěta) představuje. Jak uvádí Panýrek (1931, s. 284) *„boj proti pohlavním chorobám jest úkol hygienický, potírání prostituce sociálně pedagogický … jsou to dvě oblasti, které se navzájem nekryjí …“* Právě takový přístup představuje jednu ze strategických chyb.

K zajímavým a inspirativním počinům nepochybně patřilo zřízení tzv. *Knihovny pohlavní výchovy*, kterou vedl Záhoř. Zmíněná knihovna představovala jednu ze součástí *„soustavného plánu převýchovy všech vrstev národa”* (Záhoř, 1924, s. 6-8). Celý plán byl koncipován do čtyř etap, podle všech činitelů, které do daného směru výchovy spadají. Jednak šlo o poučení pubertální mládeže a dorostu, rodičů a všeobecné veřejnosti, čtvrtá část koncepce předpokládala odbornou průpravu učitelstva. V této souvislosti si Záhoř klade i dílčí úkoly, které dále konkretizuje. Například za pomoci *„spisů pohlavně poučných pro mládež” oslovit mládež. Prostřednictvím brožur, tisku, přednášek, světelných obrazů, filmů a divadelních představení působit na výchovu širokých vrstev lidových. Ve škole musí zavedení pohlavní výchovy předcházet vedle „odborné průpravy učitelstva” realizované prostřednictvím učitelských ústavů také dostupnost příruček i pro aktivní organizátory zvláštních kurzů.“*

Počátkem minulého století dochází k postupnému nárůstu ve vydávání populárně naučných spisků. Ve 20. a 30. letech minulého století došlo k další akceleraci a celá osvěta dostala určitý vnitřní řád. Na základě zpracované bibliografie Šteklem (1966) a bibliografie uvedené v *Podání Spolkové rady*, došlo v letech 1900–1910 k vydání 34 publikací s tematikou orientovanou na pohlavní výchovu, v letech 1911–1920 pak bylo vydáno již 41 publikací a tento trend ještě ve 20. letech dále narůstal. Celospolečenský optimismus ze vzniku nové samostatné republiky s sebou přinesl tvůrčí rozmach v celé řadě oblastí, které nebylo možné v prostředí bývalého mocnářství Rakousko-Uherska plně realizovat. Dochází např. ke zrušení reglementace (tzn. registrování prostitutek), přijímá se zákon pro potírání pohlavních nemocí apod. Do popředí se dostává právě rozpracování teoretických otázek a obsahové stránky pohlavní výchovy. Cenné pro řešení celé otázky je, že se k daným otázkám vyjadřovali představitelé tehdejší pedagogické obce. *„Pohlavní výchova znamená záměrný vliv na mládež i dospělé, aby svoje cítění i jednání v pohlavní oblasti udrželi v souladu jak s obecnou hygienou těla i ducha, tak i s řádem eticko-sociálním. Nemá tedy pohlavní výchova za účel vypěstovat individuum bez pohlaví, nýbrž člověka, jehož pohlavnost by jako součást ostatních vznětů a cítění harmonicky zapadala do disciplinovaného celku.“* (Chlup, Kubálek, Uher, 1938, s. 416–417). K hlavním zásadám pohlavní výchovy patřilo především dodržet některé podmínky, které sledovaly jeden cíl, oddálit uvědomování si vlastní sexuality a následně problém sebeuspokojování (samohana, onanie, masturbace). *„V pohlavní výchově dětí není potřeba více než obecné hygieny, tj. čistotnosti, střídmosti (zvláště na noc), ne příliš teplé ložní pokrývky, dále nutno naučit děti neprodlévat na lůžku mimo spánek a dbát toho, aby se před spaním vymočily.“* (Tamtéž, s. 417)

Záhoř byl idealista, zabýval se zdravou výchovou mládeže, pro kterou koncipoval zejména *„Plán pohlavní převýchovy národní.“* Jako jeden z prvních, přistoupil systémově k realizaci pohlavní výchovy. S odstupem doby musíme kladně hodnotit postoj k církvi, kterou ze zanedbání pohlavní výchovy jednoznačně v úvodu zmiňovaného plánu obvinil. *„Křesťanství mělo vysoké poslání: zduchovnění života. Ale kladouc veškerý cíl a smysl života vezdejšího do záhrobí, znehodnotilo život pozemský a jeho projevy. Spáchalo chybu, že zneuznalo hmotu, že tělo a jeho pudy ponížilo, ano prohlásilo, že je to nástroj ďáblův, kdežto hmota jest přec mrtvým podkladem ducha, nezbytným jeho služebníkem … problém pohlavní je tudíž po výtce rázu mravního a proto otázka správného pohlavního života není jen otázkou lékařskou, nýbrž (vedle stránky sociální) především otázkou výchovy.“* (Plán pohlavní převýchovy národní)

V časopise *Národní osvěta* začíná od roku 1929 vycházet na pokračování populárně naučná rubrika, jím vedená, pod názvem *„Výchova k rodičovství.“* Stal se též autorem celé řady dalších publikačních počinů, ale jeho největším přínosem bylo nastínění koncepce *„soustavného plánu převýchovy všech vrstev národa.“* V této souvislosti si Záhoř klade i dílčí úkoly, které dále konkretizuje. Celý plán realizace pohlavní výchovy (Knihovna pohlavní výchovy) byl koncipován Záhořem tak, aby oslovil všechny cílové skupiny, to znamená: rodiče, mládež, učitele a odbornou veřejnost. Zmiňovaná knihovna měla šířit znalost pohlavní výchovy, povznést názor na pohlavní život *„pokřivený staletou výchovou ke lži a přetvářce“* a vyzvednout posvátnost lásky, rodiny, otcovství a mateřství. Celý projekt s názvem *Knihovna pohlavní výchovy* se měl uskutečnit v následujících etapách se záměrem celou výchovu akcelerovat. Současně pro jednodušší vstup obsahu do škol, měly všechny publikace z dané řady (*Jak vzniká život*) celkem 5 dílů, a bylo v roce 1930 přeloženo do němčiny pod názvem *Wie das Leben ensteht*.

GENERACE BABY BOOMERS (v překladu generace populační exploze)

Jedná se o generaci, která se narodila do poválečného prostředí, tzn. (1946 – 1964). V současné době jsou skoro všichni její příslušníci v důchodu, tzn., že tato generace představuje pro sociální systém velkou zátěž, která může v extrémní podobě vykazovat u některých příslušníků stopy ageismu.

Jednalo se o generaci, která se objevila v období obrovské prosperity, v období nadšení z dosažené svobody a míru. Výrazně se projevil nárůst porodnosti a tím i následující podíl mladé generace na celospolečenském klimatu. Současně se však projevuje i celá řada požadavků této nastupující generace, a to na bydlení, kulturní vyžití, možnosti svobodného cestování, a s tím souvisí stěhování do míst vhodných pro nový životní styl. (Vznikají nová města, jako např. Karviná a ve větších městech následně sídliště atd.).

Začíná se výrazněji prosazovat vliv sexuální revoluce.

V rovině sexuálního chování se na scéně objevují eroticky „laděné“ časopisy a přesouvají se do severských zemí Evropy, především do Švédska a Dánska a následně i do USA. Dne 10. 12. 1953 se na prodejních stáncích objevilo zásluhou Hugo Hefnera první číslo známého časopisu *Playboy*. Na titulní straně chybělo udání měsíce, stejně tak jako číslo i ročník. Hefner nevěděl (nebo spíše nevěřil), zda vůbec vyjde druhé číslo. První číslo časopisu však šlo nebývale na odbyt, dokonce se prodávalo jako podpultové zboží. V krátké době se prodalo na 50 tisíc exemplářů po 50 centech. Jedním z obchodních triků byla skutečnost, že titulní stranu ozdobil tehdejším symbolem sexu - americkou herečkou, a také milenkou tehdejšího amerického prezidenta J. F. Kennedyho i jeho bratra, Marilyn Monroe. Navíc se ukázala daná oblast nejen jako dobrý byznys, ale i jako jedna ze stránek svobody k informacím s úzkou vazbou na pornoprůmysl.

Souběžně, s uvolňováním přístupu k sexuálnímu chování se objevují na scéně vědecké poznatky z dané oblasti, které otevírají pole nejen k široké oblasti bádání, ale i nový pohled na úlohu sexu v životě člověka. K průkopníkům patří zejména Alfred Charles Kinsey (23. 6. 1894 – 25. 8. 1956), který se podílel na založení (1947) známého Ústavu pro výzkum pohlaví a reprodukce na *Indiana University* v Bloomingtonu (USA) a jenž tato po jeho smrti nese jeho jméno. Jako introvert začal přemýšlet o své bisexualitě, zda je po stránce sexuální normální. Musíme si uvědomit, že homosexualita byla v některých státech USA trestná až do roku 2003. Přestože byl původním profesním zaměřením zoolog, byl nesmírně vnímavý. Sledoval sexuální chování žlabatek a zjistil, že o jejich chování toho víme mnohem více, než o lidském sexuálním chování. Odtud byl už jen krůček ke shromažďování informací daného druhu mezi americkou společností.

Dne 5. 1. 1948 vydává nakladatel W. B. Saunders knihu A. Kinseyho *„Sexuální chování muže.“* Je pravda, že kniha zůstala poněkud stranou výraznějšího zájmu odborné i laické veřejnosti. V roce 1953 vydává knihu s názvem *„Sexuální chování žen.“* která působila jak *„výbuch atomové bomby.“* V každém případě, obě vydané publikace, způsobily myšlenkovou revoluci v nazírání na sexuální aktivity a chování, neboť na vědeckých základech otřásly všemi tabu, která v tehdejší společnosti panovala. Například každá čtvrtá žena přiznala mimomanželský pohlavní styk, každá pátá se přiznává, že byla v mládí pohlavně zneužita, že orální sex běžně provozuje 47 % párů, masturbaci alespoň jednou v dosavadním životě praktikovalo 92 % mužů a 62 %žen, spokojenější se sexem po svatbě jsou ženy, které

před svatbou masturbovaly, sadomasochistické sklony má 12 % žen a 22 % mužů, přičemž 55 % žen a 50 % mužů považuje kousání za vzrušující apod. Kinsey hlásal toleranci k rozličným projevům, jako k masturbaci, orálnímu sex apod.

K největším objevům v minulém století však bezesporu patří především dva velké objevy:

– objevení penicilínu a objev hormonální antikoncepce.

Za první sexuální revolucí stál objev (28. 9. 1928) penicilinu Alexandrem Flemingem (1881–1955), kterým se našel prostředek k léčení dvou pohlavně přenosných nemocí, a to kapavky a příjice.

Současně se v praxi na počátku 50. let minulého století uplatňuje centralisticky pojatá akce na potlačení pohlavně přenosných nemocí (tzv. akce PN), a to téměř u celé populace (konkrétně se jednalo o léčbu syfilidy a kapavky u všech mužů v základní vojenské službě, povinně u gynekologických prohlídek apod.). To znamená, že došlo ke *„vstupu“* lékařů do prostředí škol, a to v rámci primární prevence. Celkově lze konstatovat, že v tomto období (50. – 60. léta minulého století) se podařilo téměř vymýtit zmiňovanou pohlavně přenosnou nemoc v tehdejším Československu. Jak uvádí podkladový materiál k akci PN: *„Maximum nemocnosti bylo v letech 1946/47 a při jednorázových měsíčních sčítání pohlavních chorob, provedeném ministerstvem zdravotnictví v říjnu 1947, bylo zjištěno v historických zemích 3201 nových případů příjice a 2 081 kapavky dříve neléčené. Podle našich statistických zkušeností dostavuje se k léčení jen asi polovina všech nemocných, takže při ročním odhadu infekcí bylo vzato v úvahu asi 67 000 případů čerstvých infekcí všech pohlavních chorob a z toho na 37 800 případů příjice v nakažlivém období v r. 1947. Je to poměrně méně než při sčítání v r. 1921, ale zato je zamoření obyvatelstva příjicí vyšší než dříve.“* (kolektiv *PN,* 1950, s. 9-10)

Za druhou sexuální revolucí stál objev hormonální antikoncepce (1956) Gregorem Pincusem. V roce 1957 se objevila na trhu pilulka Enovid, která přispěla k regulování vlastní reprodukce, tzn., nezávislost žen na partnerovi. Poprvé v historii došlo k umožnění, aby v sexuálním chování převládala funkce rekreační nad funkcí prokreační, (tzv. funkci reprodukční).

Celá 60. léta 20. století se nesla ve znamení sexuální revoluce. Jedná se tak trochu o zavádějící termín, neboť každá generace se domnívá, že právě onu revoluční dobu prožívá, případně nastoluje zásadní celospolečenské změny. V polovině 60. let se především v USA (ale i jinde ve světě) narodilo velké množství dětí, které neznají svého biologického otce. Šlo o důsledek celosvětově rozšířeného hnutí **hippies**. Pro úplnost je zapotřebí uvést, že samotný výraz prvně použil novinář M. Falloui v roce 1965 v jednom ze svých článků pro San Francisco Examiner. Jednou ze základních tezí daného hnutí bylo nalezení osobní svobody, dokonalé soužití s přírodou apod. Vyznavači žili velice skromně, v míru a v lásce, odmítali omezení v počtu sexuálních partnerů atd. To vše se odehrávalo na pozadí konzumace alkoholu a drog. Centrem hnutí hippies byla především právě San Francisco.

Vliv otevřené sexuální výchovy v některých západních zemích (Švédsko, Dánko a další) se postupně dostával i do našeho prostředí. Autoritativní role otců bere částečně za své. Navíc výrazně narůstá zaměstnanost žen i snaha o využívání volného času všech členů rodiny. Se zvýšením společenských kontaktů také dochází k významnějšímu podílu nechtěného těhotenství a rozvodu (rozpadu) rodin.

GENERACE X

Jedna z dalších generací se povětšinou označuje jako **generace X**. Tato generace vstupovala na scénu v době, kdy přestaly končit finanční, rodinné i společenské jistoty. Mnozí rodiče, zejména matky, pracovaly do pozdních hodin, a to za účelem udržet si stávající pracovní pozici, prosazovala se spíše tendence k individualismu a celkově k pesimismu. Vydělávání peněz je poměrně výrazná hodnota. Začíná se také prvně objevovat syndrom vyhoření.

Dnes se jedná o věkovou kategorii 40 - 55 let. To znamená, že se narodili v období po ukončení druhé světové války a současně těsně před koncem totalitního systému, anebo krátce po tzv. sametové revoluci (tzn. 1965-1980).

V ekonomické rovině se začínají projevovat první podnikatelská zaměření, kdy řada z nich začíná podnikat (úspěšně i neúspěšně). Začíná se projevovat individuální přístup, který má opačný trend k dříve proklamovanému kolektivismu, resp. skupinovému (týmovému) přístupu.

Současně se jedná o generaci, která vyrůstala v prostředí moderních technologií, objevují se první počítače, které začínají považovat za nedílnou součást života. Na druhou stranu, oddanost jedné profesi, stejně tak jako loajalita k jednomu zaměstnavateli, nejsou již podmínkou. Motivem je výše finančního ohodnocení. Při prvním konfliktu dochází často ke změně zaměstnavatele. Stále častěji se do hledáčku dané generace dostává možnost uplatnění se v zahraničí. Významnou hodnotou je finanční odměna a společenská prestiž, zejména v oblasti politické angažovanosti. Z toho vychází i vyšší zájem o ovládnutí dalšího cizího jazyka, především angličtiny.

V systému hodnot „ztrácí" na významu i hodnota rodiny. Mnoho členů generace pochází z rozvedených rodin. Začíná se rozvíjet „manželské a předmanželské poradenství." V oblasti výchovy se začíná prosazovat výchova k partnerství a rodičovství. Postupně se zvyšuje věk snoubenců i věk, kdy dochází k narození prvního dítěte. V českém prostředí došlo k tomu, že k narození dětí dochází mezi 21 a 24 rokem života. Dalším znakem, který má a bude mít dopad na trvalost rodiny je vysoká zaměstnanost žen. Snaha zvýšit počty dětí, bylo ze strany společnosti zvýšení rodinných přídavků na dítě. Podle Sullertové (1989, s. 35) stoupl počet narozených dětí z 213 800 v roce 1968 na 292 000 v roce 1974).

Z iniciativy našeho předního gynekologa J. Šráčka vzniklo také české nitroděložní tělísko, ve své době (1967) nesmírně oblíbené, které dostalo označení DANA (Dobrá A Neškodná Antikoncepce).

Předmanželský pohlavní styk se stává tolerovanou normou. Ve svých dopadech dochází k výraznému nárůstu počtu svobodných matek, které již nebyly společností odsuzovány, stejně tak jako i jejich děti. Sociální podmínky byly k takovým matkám poměrně příznivě nakloněny. Přesto naše republika patřila ve své době k zemím s nejnižším počtem svobodných matek (opakem byla např. bývalá NDR – Německá demokratická republika). V 80. letech minulého století dochází také k výraznému nárůstu umělého přerušení těhotenství, a to i přes frustrující účast žen před interrupčními komisemi (působily zde od 50. let minulého století a jejich posláním bylo rozhodnout, zda se těhotenství vůbec přeruší, nebo naopak matka bude nucena dítě donosit). Ke zrušení komisí došlo na základě příslušného zákona až v roce 1986.

Postoj k sexuálnímu chování začíná být uvolněnější, zejména pak po roce 1968.

GENERACE Y

Generace Y **(**někdy se označují jako **mileniálové**, označení je odvozeno z angl. milenials, což je generace narozena mezi lety 1981 až 1999). To znamená, že se jedná o poslední generaci, která se narodila ve 20. století. Pospíšilová (2010, s. 121) uvádí i další označení, jako „Net generation," „iGen," „Echo Boomers" a další. Jde o generaci, která začala vyrůstat v prostředí globalizující se společnosti s významnou náklonností k využívání moderních komunikačních technologií.

V každém případě do dané generace spadají jedinci, kterým je v současné době mezi 20 a 40 lety. Navenek mohou působit arogantně, nezodpovědně, do jisté míry i rozmazleně (vyznavači mamahotelu, ale také „jájinkové" apod.).

Vzhledem k tomu, že nemají šanci na získání vlastního bydlení, jen náročně hledají cestu k vlastnímu osamostatnění.

Zástupci dané sociální vrstvy se vyznačují rychlým životním stylem, vysokými a mnohdy i přehnanými ambicemi a velkým pracovním vytížením, který se v praxi projevuje často několika pracovními poměry (i v podobě brigád a nárazových aktivit). Mileniálové, svým netradičním přístupem, zejména při prosazování vlastní nezávislosti, vyhledávají pracovní uplatnění jako práci z domu (velký vliv mělo rozšíření pandemie Covid). Někteří zástupci se začínají aktivně prosazovat v politické sféře, zejména v roli aktivistů. Mezi jejich prioritní zájmy patří získat spoustu finančních prostředků s minimálním vypětím sil, které chtějí věnovat na své zájmy a koníčky. K oblíbeným aktivitám patří cestování.

Doprovodným jevem je velký stres, který může vyústit i v únik do konzumace alkoholu, braní drog apod. Existuje celá řada příčin, které mohou depresivní stavy vyvolat. Především jde o finanční dluhy související snahou o bezstarostný luxusní život, vlastní bydlení ve stylu celebrit z bulvárního prostředí. Podle dostupných zdravotních statistik se u dané věkové kategorie nejčastěji vyskytují psychické problémy v podobě depresí.

Jak již bylo uvedeno, v oblasti komunikace je daná generace obklopena moderními komunikačními technologiemi, ale je i sama motivována vyhledávat nové přístupy (např. sociální sítě), s nimiž jsou v podstatě permanentně „spojeni" se světem. To se týká i jejich nejbližších přátel, případně partnerů.

Zjevná je na jedné straně snaha po vzdělání, a na straně druhé, získávání praxe a nových zkušeností. Jsou schopni řešit složité situace, a to mnohdy neotřelými postupy. V některých případech mají nereálné požadavky na vlastní finanční ohodnocení. Nebojí se následovat své sny, přičemž mají nepochybně vyšší ambice než generace předchozí. Vůči okolí se snaží uplatňovat nekonvenční postoj, zejména prosazující osobní svobodu, nepřebírání zodpovědnosti apod.

V praxi se daná snaha projevuje v cestování, ale také vyhledávání pracovních příležitostí mimo Českou republiku. Doprovodným znakem je časová zaneprázdněnost, kdy „nestihají," na nic nemají čas (to se týká i partnerských vztahů).

Významným a i pozitivním znakem je tolerance v mnoha oblastech, mimo jiné, i v oblasti respektování sexuálních menšin (LBGT), stejně tak, jako i k odlišným rasám apod. Dalším typickým znakem je optimismus, a především již zmiňovaná komunikace, a to obrazně z celého světa prostřednictvím sociálních sítí, kdy komunikačním jazykem je anglický jazyk.

V oblasti partnerského soužití dávají přednost soužití *„na hromádce,"* bez zjevné potřeby uzavření sňatku a tím i legalizaci vztahu. V partnerském vztahu se stále častěji objevují děti (vlastní, případně jen jednoho partnera). Počet dětí narozených mimo manželství se pohybuje v hodnotách přesahující 30 %. Manželství, jako hodnota, není na vysokém stupni žebříčku hodnot, stejně tak není problém daný partnerský svazek „rozpustit." Jak již bylo uvedeno, neradi se váží na druhou osobu, ale současně mají problémy navazovat nové vztahy. Vyhledávání „ideálních" partnerů přenechávají na různých agenturách, mnohdy i medializovaných, jako např. Svatba na první pohled, Farmář hledá ženu apod. Velkou škálu možností nabízejí seznamky v internetovém prostředí. V důsledku snadno dostupné antikoncepce dochází k mnohým nezávazným (náhodným) nechráněným pohlavním stykům.

V této souvislosti se objevuje označení – **kamarád s výhodou**. Jedná se o muže, s kterým lze (alespoň podle odborníků) zažít ten nejlepší sex. K jistým znakům patří:

- především dobrá znalost jeho vlastností atd.,
- pocit bezpečnosti v jeho blízkosti, a to včetně sexu,
- mnohem lépe lze pochopit své sexuální tužby, přání a pocity,
- zmiňovaný vztah lze libovolně v každém okamžiku ukončit,
- nespadá sem žárlivost na případného partnera.

Po roce 1989 dochází k celé řadě negativních jevů v partnerském a manželském soužití, zejména pak nárůst a střídání partnerů, rozvodovost, rození dětí mimo manželství, prostituce, erotické a pornografické časopisy apod. Objevuje se také celá řada pozitiv, jako např. výrazně klesá počet umělého přerušení těhotenství, otevírají se témata vztahující se k homosexuální minoritě (např. registrované partnerství), dostupnost antikoncepce, zvláště pak hormonální, zodpovědnější přístup k prvním pohlavním stykům aj. Na druhé straně dochází k nárůstu pohlavně přenosných nemocí, zejména HIV/AIDS, brzkého zahajování pohlavního života, a to až pod hranici trestné zodpovědnosti atd. V neposlední řadě narůstají sociálně patologické jevy se sexuálním pozadím, jako např. prostituce, pedofilie, sexuální turistika atd.).

GENERACE Z

Jedná se o generaci (2000 – 2015), kterou výrazně ovlivňují politické změny, ke které nejsou lhostejní, ale současně i možnost dané procesy ovlivnit, tzn., zúčastnit se společenských a politických procesů (osobní angažovanost). Příslušníci generace vyrůstají výhradně v digitálním prostředí (zejména Yutube, WhatsApp, Instagram aj.), a to již od výrazně útlého věku. Nejsou výjimečné případy, že právě dospívající mají mnohem vyšší příjmy, než jejich rodiče. V každém případě očekávají od digitálních nosičů zábavu (například chytré telefony).

Ve škole se jim stává digitální technologie nedílnou součástí vzdělávání. Mezi přednosti této generace patří jejich schopnost komunikovat v anglickém jazyce. Současně však v systému hodnot klesá hodnota, jako vlast a vlastenectví. Mnohem rychleji dospívají, tzn., že mnohem dříve se dostavuje puberta, a to včetně všech souvisejících projevů.

K jejím dalším přednostem patří i velká flexibilita. Při prezentování vlastních názorů v internetovém prostředí jsou velice radikální a zaujímají razantní postoje k názorům ostatních. V rámci zkušeností práce s PC jsou mnohem schopnější než jejich rodiče, a také mnohem rychlejší.

Přátelské vztahy se svými vrstevníky jsou povětšinou zprostředkované, což vede k tomu, že nedokáží plně míře navazovat osobní kontakty. Ihned při prvních problémech a neúspěších se projevuje jejich impulzivní jednání. Totéž se odráží i v partnerských vztazích, kdy dochází při prvních problémech k rozpadu vztahu.

Jedním typickým znakem je u dané generace pokles pohybové aktivity, nezájem chodit do přírody apod.

Vzhledem k tomu, že vyrůstají povětšinou v prostředí s maximálně s jedním sourozencem, ovlivňuje to i jejich představu o vlastní rodině. Současně se narodili do prostředí nesezdaného partnerství, kdy některý z rodičů není biologickým rodičem.

V rovině partnerských vztahů dochází k vytváření prostředí a podmínek pro sexuální zneužívání ze strany starších a zkušenějších predátorů. Navíc výrazně klesá zájem o získávání osobních sexuálních zkušeností, a to z celé řady důvodů, jako například výraznější zkušenost s tzv. lehkými drogami, kouřením (používání nikotinových produktů), alkoholickými nápoji apod. Mnohem dříve, než předchozí generace, si začínají uvědomovat svou sexuální identitu a orientaci.

GENERACE ALFA

Jedná se o generaci, která se narodila po roce 2015. Tyto děti se budou rodit věkově starším rodičům, což se může promítnout do mnohem složitější vzájemné komunikace, i s rozdílným pohledem na různé životní situace a následně preferované hodnoty. Ve vztahu k digitálním technologickým prostředkům, budou mnohem více závislé na daných prostředcích. Mobil v podstatě nepouští z ruky, a to i při rozličných činnostech, jakou je například konzumace jídla, během času v dopravních prostředcích, na záchodě, při koupání ve vaně, chůzi na veřejných komunikacích apod.

Vzhledem k tomu, že jsou schopni si obstarat všechny informace v digitálním prostředí, staví se negativně ke škole. Postrádají a budou postrádat všeobecný přehled. Práci nepovažují za nezbytnou podmínku k získávání finančních prostředků. Nechají se „živit“ rodiči, škola je „zdržuje“ a nejraději by ve dne spali a v noci byli na síti. Negativním doprovodními jevy je především únava. Popisovaná problematika se týká zejména chlapců.

V rámci vzdělávání preferují online výuku, v maximálně možné míře využívají rozličné sociální sítě, sledují YouTube a jsou ve velké míře ovlivňovány různými influencery.

ZÁVĚR

Společnost si bude muset v blízké budoucnosti zvyknout na možné alternativní způsoby vzájemného soužití a naučit se je v plné míře tolerovat. Předložený text měl za cíl nastínit možné cesty a úvahy, nad dalším vnímáním pojmu rodina. V praxi existuje celá řada partnerských dvojic, jež v podstatě naplňují (a úspěšně) všechny funkce, které jsou přisuzovány rodině, a také jsou ze strany blízkého okolí jako rodina vnímány.

Zdroje:

1. CHADIMA, M., KAPPL, M. a ŠTĚCH, O., *Mezigenerační přenos základních křesťanských hodnot v kontextu sekulární společnosti.* Hradec Králové: Gaudeamus, 215. ISBN 978-80-7435-560-8.
2. CHLUP, O., KUBÁLEK, J., UHER, J. *Pedagogická encyklopedie.* Praha: Novina, 1938. II. díl.
3. KOLEKTIV. *PN. Čs. Červený kříž k boji proti pohlavním nemocem. Instruktáž pro osvětové*
4. *zdravotnické pracovníky*. Praha: Zdravotnické nakladatelství v Praze, 1950.
5. KRAUS, B. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-3.
6. POSPÍŠILOVÁ, H. (ed.) Mládež, hodnoty a volný čas. Olomouc: HANEX, 2010. ISBN 978-80-7409-036-3.

7. SULLERTOV, E, *Krize rodiny*. Praha, Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-647-3.
8. ŠTEKL, M. *Výchova k rodičovství*. Plzeň: PdF, 1975.
9. ZÁHOŘ, Z. *Plán pohlavní převýchovy národa*. Praha: Kočí, 1924.

Pracoviště autora:
Doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
Slezská univerzita v Opavě
Fakulta veřejných politik
Ústav pedagogických a psychologických věd
Email: kamil.janis@uhk.cz

Je to problém, když chodí učitel se studentkou? Vztahy a sexuální obtěžování na vysokých školách

Lucie Jarkovská, Kateřina Lišková

I v Česku se otevřela Pandořina skříňka tématu sexuálního obtěžování. Na veřejnost se dostaly výpovědi žen obtěžovaných či přímo znásilněných známým politikem či lékařem a ozvali se také studentky a studenti především uměleckých oborů z vysokých škol, kteří popisují neetické zacházení ze strany mnohých vyučujících. Mluví se o tom, že kampaň MeToo dorazila i k nám, a je vidět, že má ohlas nejen u obětí, které jsou stále ve větší míře ochotny sdílet své příběhy, ale téma konečně rezonuje i mezi těmi, jejichž úkolem je mimo jiné vytvářet prostředí rovnosti a podpory, tedy ve vedení vysokých škol.

V tomto textu se budeme zabývat výsekem tohoto komplexního tématu, a sice sexuálními vztahy mezi vysokoškolskými vyučujícími a studujícími. Chceme ukázat, proč je třeba, aby byly vnímány nikoli způsobem „OK, proč ne?“, jak tomu doposud v českém prostředí vysokých škol bylo, ale jako neetické chování a pedagogické selhání.

Stupnice přestupků

Partnerské a sexuální vztahy mezi vyučujícími a studujícími mají různou podobu a lze z nich vytvořit jakousi stupnici závažnosti etického přestupku.

1. *Vyučující a studující se do sebe zamilují, chodí spolu a vytvoří trvalý vztah, který pokračuje i po skončení studia.*

Ponecháme-li stranou, že v momentě, kdy si ti dva spolu něco začnou, není vůbec zřejmé, zda spolu stráví zbytek života, je jasné, že se jedná o střet zájmů. Proto mnohé univerzity mají pravidla a postupy, které takovou situaci řeší, třeba tím, že kurz musí převzít jiný pedagog, zkoušku musí posoudit někdo jiný atp. Víme o tuzemské katedře, kde měli v jednom semestru problém postavit státnicové komise tak, aby v nich neseděl nikdo, kdo aktuálně chodí s některou ze studentek.

2. *Vyučující navazuje opakovaně partnerské vztahy s někým ze studujících.*

Během studia se tak setkávají ty studentky, se kterými pedagog už chodil, s těmi, se kterými právě chodí či bude chodit. To deformuje nejen vztahy mezi dvěma dotčenými, ale v celém kolektivu. Zaznamenaly jsme případ, kdy v jednom studijním programu měli studující pocit, že se intenzivněji řeší vztahy a žárlivost než předmět studia.

3. *Vyučující s nikým ze studujících sice přímo nechodí nebo nespí, ale má na studující oplzlé narážky.*

Při seminářích na ně sahá, komentuje jejich vzhled, oceňuje ty, které se mu líbí, a shazuje ty, které na dotyky a flirtování nereagují pozitivně.

4. *Vyučující navazuje opakovaně sexuální vztahy se studujícími.*

Nejedná se ani o klasické „chození“, ale prostě jen s různými lidmi spí. Stejně jako v předchozím bodě to komplikuje nejen vztah mezi těmi, kdo jsou do tohoto vztahu zapojeni, ale v celém kolektivu. Situace je však ještě nepřehlednější a nečitelnější, protože vztahy často nejsou nijak oficiální. Vyučující by si své kurzy rozhodně neměli plést s Tinderem, za to je daňoví poplatníci opravdu neplatí.

5. *Vyučující používá nátlak a vydírání k tomu, aby se studujícími navázal sexuální vztahy.*

Podmiňuje udělení zápočtu či nadstandardní přístup sexem.

6. Vyučující je sexuálně násilný.

Vyučující zneužívá situace například při zkoušce v kabinetu k hrubému sexuálnímu nátlaku, násilí či přímo znásilnění. V posledních dvou stupních naší škály se už nejedná jen o neetické chování a pedagogické selhání, ale o trestný čin.

Mýty o vztazích studujících a vyučujících

Za problematické a nežádoucí jsou velice často považovány jen poslední dva stupně naší škály, cílem tohoto textu je ale ukázat, proč jsou problematické všechny stupně a proč je považujeme za neslučitelné s kvalitním pedagogickým přístupem. Zastavme se proto u obvyklých mýtů o vztazích studujících a vyučujících.

1. „Vždyť jsou to dospělí lidé, tak je to na jejich svobodném rozhodnutí, jestli spolu chtějí mít sex."

Naše rozhodnutí jsou svobodná do té míry, do které spolu jednáme jako rovný s rovným. A taková rovnost ve vztahu učitel/ka–student/ka prostě není. Studující jsou z definice v nerovném postavení vůči těm, kdo je učí, a na univerzitu jdou ne pro sex, ale pro vědomosti, dovednosti, diskuse. Vzdělávání je už tak dost složitý proces a netřeba ho komplikovat vztahy či sexem s vyučujícími. Navíc, jak nestranné je asi učitelské hodnocení osoby, s níž má sex? Nebo s níž sex už nemá? Pocity přitažlivosti a zamilovanosti či naopak žárlivosti a zhrzenosti k objektivnímu hodnocení stěží přispějí.

2. „Sex nebo vztah je soukromá záležitost dvou lidí, nikomu dalšímu do toho nic není."

Pokud vám neobjektivní hodnocení výkonu studentky, s níž je učitel ve vztahu, přijde málo, zvažte ostatní studující. Jak se cítí lidé, kteří vidí nebo cítí, že nepatří mezi „vyvolené", že jim něco uniká? Pocit vyloučení lidi demotivuje: necítí sounáležitost s univerzitním kolektivem, ztrácejí chuť dozvídat se nové věci, zapojovat se do diskusí. Studující, kteří přicházejí ze znevýhodněných sociálních prostředí nebo kteří trpí úzkostí či podobnými potížemi, může tato ztráta motivace dovést až k odchodu ze školy. Pokud sexuální vztah učitel–studentka zasáhne do vzdělávacího procesu (a je těžké si představit, že by do něj nijak nezasáhl), pak je takový vztah i věcí školy. Univerzita musí dbát na to, aby v ní existovalo férové prostředí, kde všichni mají rovný přístup ke vzdělání, spravedlivému ohodnocení a produktivní zpětné vazbě.

3. „Láska si nevybírá. Co mají ti nebozí lidé dělat, když se do sebe zamilují."

Láska není nic zcela nepodmíněného. To, kdo nás přitahuje, má jak psychologické, tak sociální kořeny a téma moci v nich hraje velkou roli. Stohy odborné psychologické literatury popisují například to, čemu se říká přenos. Je to proces, kdy přeneseme city, které jsme jako děti chovali ke svým rodičům, na jinou osobu, která je vůči nám v nadřazené a zároveň ochranitelské pozici. Nejčastěji je tento pocit popisován v terapii a už Freud ho považoval za součást léčivého procesu. Léčivý ale může být pouze v případě, že terapeut s těmito city aktivně pracuje jako se zdrojem, který dodává klientce energii měnit svůj život, nacházet harmonii a najít si zdravý způsob života a vztahů. Pokud terapeut tento příval energie přicházející z přenosu nevyužije pro aktivní terapeutickou práci, ale k navázání vztahu, jedná se o velké etické profesní selhání. To z toho důvodu, že terapeut promarní léčivý potenciál přenosu a zároveň připraví svou klientku o terapeuta, tedy profesionála, od kterého potřebovala odbornou pomoc, neboť tuto roli nahradil rolí partnera.

Role učitele se od role terapeuta liší, ale v mnohém je jí podobná, stejně jako je podobná roli rodiče. Učitel má svým studentům a studentkám předat znalosti, které oni zatím nemají, jeho práce jim má pomoci najít cestu k vysněným cílům, otevřít dveře k pocitu naplnění skrze přípravu na jejich profesi a především skrze rozšiřování obzorů a porozumění světu. Zároveň má autoritu a moc rozhodovat o jejich životech i budoucnosti. Studující tedy ke svému vyučujícímu vzhlíží, jsou ohromeni tím, kolik toho ví a co už dokázal, a ve srovnání s ním si připadají nezkušení. Pro učitele je tak mnohem snazší

vzbudit obdiv právě u studentů než u sobě rovných kolegů a kolegyň a tento obdiv se snadno může stát předstupněm pocitu zamilovanosti. Pokud má učitel charisma a vzbudí u studujících obdiv a klidně i pocit zamilovanosti, jedná se o pozitivní energii, která může přispět k jejich rozvoji, což je přesně ten úkol, který učitel má. Pokud ale vyučující využívá tuto situaci k navázání vztahu, je to stejné etické profesní selhání jako v případě terapeuta.

4. „Stěžují si jen neúspěšné studentky."

O nevhodném a poškozujícím chování ze strany vyučujících na vysokých školách mluví otevřeně i velmi úspěšné absolventky a absolventi. Zároveň kritériem oprávněnosti stížností na neetické chování nemůže být úspěch či neúspěch těch, kterých se neetické chování týkalo.

5. „Studentky samy lezou učitelům do postele, často ze zcela zištných důvodů."

Pokud se někdo snaží dosáhnout studijních úspěchů jinak než studiem, je to samozřejmě špatně. Nicméně je úkolem vzdělávacích institucí a vyučujících, aby vytvořili takové prostředí, ve kterém studující nezískají pocit, že toto je jedna z možných cest, jak se k titulu propracovat. Jedná se svým způsobem o korupční jednání, kdy hlavní zodpovědnost je na straně vyučujících. To oni jsou nebo nejsou ochotni přijmout úplatek ve formě sexu, to oni se podílejí na utváření atmosféry, ve které se buď ví, že toto je jedna z možných cest, nebo naopak, že je to něco naprosto neakceptovatelného. Pokud učitel na takový návrh přistoupí, je to totéž, jako by přijal obálku s penězi a přimhouřil pak oko u státnic.

6. „Erotika je hybnou silou lidstva a je fajn, když pedagog suchý výklad trochu okoření sexuálním nábojem. Když se to někoho dotkne, je přecitlivělý."

Tento bod se týká především třetího stupně na naší škále. Erotická pozornost nasměrovaná vůči studujícím je vždy nevhodná. Flirt a osahávání do pedagogického procesu nepatří. Těm, na které není směřován, dává signál, že pedagoga nezajímají. Těm, kteří jsou mu vystaveni, přináší informaci, že jsou zajímaví jako sexuální objekty a že svou cestu k vysněnému titulu či dokonce profesi by měli realizovat spíš tímto způsobem. Kvůli nerovnému postavení je pro studující často těžké se vůči pedagogům vymezit a vyjádřit, že jejich pozornost je nevítaná. Nálepka „netykavky" či „stydlivky" je pak dalším nástrojem, který znesnadňuje studujícím se bránit.

Je načase, aby se i na českých univerzitách jasně a explicitně nastavila pravidla, jak může a nemůže vypadat vztah vyučující–studující. Jistě nelze promyslet všemožné zákruty lidského jednání, ale vymezit mantinely u stupňů škály, jak jsme ji popsaly výše, by byl dobrý začátek. Míč je na straně univerzit. Kdyby aktuální kolo českého MeToo přispělo ke změnám na vysokých školách, bylo by to jen dobře.

Autorky působí na Masarykově univerzitě, společně tvoří Duo docentky, které popularizuje vědecké výzkumy věnované genderu a sexualitě.

Význam medicínsko-právneho inštitútu slobodného a informovaného súhlasu pri sterilizáciách a interrupciách

Pavol Kádek

Abstrakt

V súčasnosti platná a účinná zdravotnícka legislatíva na Slovensku presne, taxatívnym spôsobom upravuje tzv. zdravotnú starostlivosť v osobitných prípadoch, resp. tie špecifické zdravotné výkony, pri ktorých nie je možné zo strany osoby odmietnuť poučenie, resp. sa pred zrealizovaním daného zákroku – zdravotného výkonu, obligatórne vyžaduje existencia informovaného súhlasu v písomnej forme. Ide o realizáciu biomedicínskeho výskumu, výkon sterilizácií osôb, t.j. žien a mužov, interrupcie – umelé prerušenie, resp. ukončenie gravidity, no a napokon odbery, resp. následné transplantácie orgánov, tkanív a buniek. V nasledujúcich riadkoch je venovaná pozornosť významu medicínsko-právneho inštitútu slobodného a informovaného súhlasu pri sterilizáciách a interrupciách, a to v zmysle slovenskej právnej úpravy.

Kľúčové slová: slobodný a informovaný súhlas, poučenie, žena, muž, sterilizácie, interrupcie

Zopár slov na úvod

Slobodný a informovaný súhlas pacienta je jedným z najdôležitejších medicínsko-právnych inštitútov, ako aj jedným zo základných predpokladov legálneho poskytovania zdravotnej starostlivosti. Po roku 1989 sa začali postupne vytrácať paternalistické prvky poskytovania zdravotnej starostlivosti a začal sa čím ďalej, tým viac presadzovať princíp „non salus, sed voluntas aegroti suprema lex“, teda že „nie zdravie, ale vôľa pacienta (chorého) je najvyšším zákonom, resp. príkazom pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti. Dalo by sa povedať, že bez predošlého slobodného a informovaného súhlasu pacienta by sa ošetrujúci zdravotnícky pracovník nemal pacienta ani čo i len dotknúť, samozrejme okrem niekoľkých, taxatívne vymedzených prípadov, situácií, ako napríklad pri poskytovaní neodkladnej – urgentnej zdravotnej starostlivosti a pod.

Informovaný súhlas je dôležitou podmienkou legálneho poskytovania zdravotnej starostlivosti, keďže aktivizuje pacienta pri samotnom realizovaní zdravotných výkonov, kedy pacient sám bez ingerencie cudzieho subjektu rozhodne o tom, či podstúpi daný medicínsky zákrok, alebo práve naopak, odmietne poskytnutie zdravotnej starostlivosti formou informovaného nesúhlasu (reverzu).

Realizácia informovaného súhlasu pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti výrazným spôsobom stimuluje pacienta do procesu diagnostiky a terapie, príp. aj prevencie, a pretvára tak z pacienta, ktorý bol v modeli paternalistického modelu zdravotníctva len pasívnym prijímateľom zdravotnej starostlivosti, aktívneho a rovnocenného partnera zdravotníckemu pracovníkovi. Vďaka tomuto medicínsko-právnemu inštitútu a jeho realizovaní v zdravotníckej praxi, môžeme zreteľnejšie pozorovať postupný prerod, resp. transformáciu paternalistického modelu poskytovania zdravotnej starostlivosti na model, ktorý je medzi pacientom a zdravotníckym pracovníkom založený na báze spolupráce, kooperácie, rovnocennosti a partnerstva. Len partnerský vzťah medzi poskytovateľom a prijímateľ zdravotnej starostlivosti môže totiž zaručiť vzájomnú dôveru medzi spomínanými dvomi subjektmi, a najmä ochotu mnohokrát trpiaceho pacienta, možno aj nedôverčivého laika v oblasti medicíny, podrobiť sa diagnostike a prijať ošetrujúcim lekárom navrhnutú, riadne indikovanú terapiu.

Sterilizácie

Imanentným, avšak nie jediným predpokladom legálne realizovanej sterilizácie, je existencia informovaného súhlasu osoby (ženy alebo muža) v písomnej forme, ktorému musí vždy predchádzať pou-

čenie zo strany ošetrujúceho lekára (gynekológa alebo urológa). Sterilizácia je špecifickým medicínskym (gynekologickým alebo urologickým) zákrokom, ktorého cieľom je trvalé, nezvratné zabránenie schopnosti oplodnenia, pričom možno povedať, že ide súčasne o najspoľahlivejšiu a najúčinnejšiu metódu antikoncepcie.

„Sterilizácia má za následok, že sa osoba stane neplodnou, že stratí potentiam generandi, bez toho aby bola zasiahnutá jej schopnosť a pud pohlavný, a teda bez toho, aby stratila spôsobilosť k normálnej súloži – potentiam coeundi".[1]

Sterilizácia je ireverzibilný zákrok a súčasne elektívny zdravotný výkon zabraňujúci plodnosti bez odstránenia alebo poškodenia pohlavných žliaz, t.j. bez odstránenia vaječníkov (ovaria) v prípade žien, resp. semenníkov (testes) v prípade mužov. Avšak aj samotná sterilizácia môže zlyhať a prejaviť sa napríklad pri laparoskopicky prevedenej metóde u žien mimomaternicovou graviditou (graviditas extrauterina), prípadne dokonca i u mužov môže dôjsť k spontánnemu obnoveniu priechodnosti semenovodov (ductus deferentes), a teda k znovunadobudnutiu schopnosti oplodniť ženu.

Z dikcie súčasnej zdravotníckej legislatívy (konkrétne z ustanovenia § 40 zákona o zdravotnej starostlivosti) vyplýva, že pod pojmom sterilizácia sa rozumie „zabránenie plodnosti bez odstránenia alebo poškodenia pohlavných žliaz osoby", t.j. pacientky, resp. pacienta. Cieľom tohto medicínskeho zákroku je natrvalo dosiahnuť sterilitu u muža alebo u ženy.[2]

„Sterilizáciu možno vykonať len na základe písomnej žiadosti a písomného informovaného súhlasu po predchádzajúcom poučení osoby plne spôsobilej na právne úkony alebo zákonného zástupcu osoby nespôsobilej udeliť informovaný súhlas alebo na základe rozhodnutia súdu na základe žiadosti zákonného zástupcu".[3]

Výkon sterilizácií[4] spadá pod špecifické medicínske zákroky, resp. pod zdravotnú starostlivosť v osobitných prípadoch. Ide o špecifický, ireverzibilný (nezvratný) operačný zdravotný výkon, kedy pacient či pacientka nemôže odmietnuť poučenie a pod sankciou trestnoprávneho postihu sa vyžaduje obligatórne písomná forma slobodného a informovaného súhlasu pred týmto zákrokom.[5]

U mužov sa sterilizácia prevádza tak, že sa semenovody (semenovod – lat. ductus deferens) podviažu alebo resekujú. Tento zákrok nazývame vazektómiou, a ide o operačné prerušenie semenovodov, ktoré slúžia na transport spermií počas ejakulácie, dôsledkom ktorého vznikne trvalé zabránenie schopnosti oplodnenia. Ide v podstate o operačný výkon, pri ktorom sa podviaže a odstráni časť ľavého a časť pravého semenovodu, a tak sa zabráni priechodnosti semenovodov (ductus deferentes) pre spermie. Vazektómia sa vykonáva najčastejšie ambulantne v lokálnej anestézii, nie je však vylúčené, aby sa tento zákrok vykonal aj v celkovej anestézii. Urológ, t.j. ošetrujúci lekár muža zvolí podľa jeho zdravotného stavu, či je vhodnejšie vazektómiu zrealizovať v celkovej či v lokálnej anestézii.[6]

U žien sa sterilizácia prevádza tak, že sa operačne preruší vajíčkovody (vajíčkovod – lat. tuba uterina, oviductus, gr. salpinx), ktoré slúžia na transport vajíčok (oocytov) z vaječníka (ovarium) do maternice (lat. uterus, gr. hystera) a sú miestom oplodnenia (splynutia ženskej pohlavnej bunky – vajíčka, t.j. oocytu s mužskou pohlavnou bunkou, t.j. so spermiou), dôsledkom čoho sa dosiahne ireverzibilné (nezvratné) zabránenie schopnosti oplodnenia ženy. Po tejto operácii žena nemôže otehotnieť a teda nemôže ani porodiť dieťa. Sterilizáciu ženy je možné vykonať operačným otvorením brušnej dutiny klasickým rezom, t.j. laparotómiou (chirurgickým otvorením brušnej dutiny), resp. minilaparotómiou; taktiež je možné ju vykonať použitím prístrojov so zabudovanou optikou v brušnej dutine cez niekoľko malých rezov, t.j. laparoskopiou (endoskopicky); alebo je možné ju vykonať cez pošvu, vagínu (lat. vagina, gr. kolpos); prípadne cez krčok maternice (cervix uteri). Najčastejšie sa sterilizácia u žien vykonáva v celkovej anestézii, a to endoskopicky.[7]

---

[1] *VESELÁ, J. Sterilisace. Praha: Nakladatelství L. Mazáče v Praze, 1938, s. 7.*

[2] *KÁDEK, P. Právna zodpovednosť v medicíne a zdravotníctve. Druhé doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 192.*

[3] *Ustanovenie § 40 zákona o zdravotnej starostlivosti.*

[4] *K tomu bližšie VOKURKA, M. – HUGO, J. a kolektiv. Velký lékařský slovník.9. vydáni. Praha: MAXDORF, 2009, s. 984.*

[5] *KÁDEK, P. Právna zodpovednosť v medicíne a zdravotníctve. Druhé doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 192.*

[6] *Ibidem, s. 192.*

[7] *Ibidem, s. 192 – 193.*

Súčasný zákon o zdravotnej starostlivosti počíta so štyrmi obligatórnymi podmienkami, ktorých súčasné splnenie je nevyhnutným predpokladom legálne vykonanej sterilizácie. Prvou podmienkou je podanie písomnej žiadosti o sterilizáciu poskytovateľovi zdravotnej starostlivosti, ktorý sterilizáciu vykonáva; druhou podmienkou je poučenie pacienta, resp. pacientky pred týmto zákrokom, t.j. osoby plne spôsobilej na právne úkony, alebo zákonného zástupcu osoby nespôsobilej udeliť informovaný súhlas alebo na základe rozhodnutia súdu na základe žiadosti zákonného zástupcu; treťou podmienkou je existencia informovaného súhlasu v písomnej forme; a štvrtou podmienkou je dodržanie zákonnej 30-dňovej lehoty medzi podpísaním informovaného súhlasu a samotným vykonaním sterilizácie osoby.[8]

„Žiadosť o sterilizáciu sa podáva tomu poskytovateľovi zdravotnej starostlivosti, ktorý sterilizáciu vykonáva. Žiadosť o sterilizáciu ženy posudzuje a sterilizáciu vykonáva lekár so špecializáciou v špecializačnom odbore gynekológia a pôrodníctvo, žiadosť o sterilizáciu muža posudzuje a sterilizáciu vykonáva lekár so špecializáciou v špecializačnom odbore urológia“.[9]

Existencia informovaného súhlasu v písomnej forme je neopomenuteľnou súčasťou komplexu zákonných podmienok legálne zrealizovanej sterilizácie. Pod informovaným súhlasom sa rozumie preukázateľný súhlas s vykonaním takéhoto ireverzibilného medicínskeho úkonu, ktorému predchádzalo poučenie zo strany ošetrujúceho lekára, či už urológa alebo gynekológa. V každom takomto písomnom informovanom súhlase sa musí uviesť presný názov a adresa poskytovateľa zdravotnej starostlivosti, a taktiež meno a priezvisko osoby (muža alebo ženy), ktorá sa má sterilizovať. Poučenie, ktoré predchádza informovanému súhlasu, sa vykoná bezodkladne po podaní žiadosti o vykonanie sterilizácie. Poučenie vykoná ošetrujúci zdravotnícky pracovník (t.j. lekár – gynekológ alebo urológ) zdravotníckeho zariadenia, v ktorom osoba (žena alebo muž) žiada o vykonanie sterilizácie. Poučenie zo strany ošetrujúceho lekára je potrebné vykonať zrozumiteľným spôsobom, podrobne (detailne), ohľaduplne (empaticky), a, samozrejme, bez akéhokoľvek (i psychického) nátlaku. Pacient musí byť vždy tak poučený o podstate, charaktere a dôsledkoch sterilizácie, aby poučeniu porozumel. Pacient je taktiež vždy poučený aj o možnostiach voľby navrhovaných postupov.[10]

Z uvedeného ergo jasne vyplýva, že ošetrujúci lekár so špecializáciou v špecializačnom odbore gynekológia a pôrodníctvo alebo ošetrujúci lekár so špecializáciou v špecializačnom odbore urológia je ten zdravotnícky pracovník, ktorý je povinný poskytnúť poučenie zrozumiteľne, ohľaduplne, bez nátlaku, s možnosťou a dostatočným časom slobodne sa rozhodnúť pre informovaný súhlas a primerane rozumovej a vôľovej vyspelosti a zdravotnému stavu osoby (muža alebo ženy), ktorú má poučiť. V prípade, že by pacient neporozumel poučeniu a samotnému informovanému súhlasu napríklad kvôli nízkej mentálnej úrovni, najmä čo sa týka samotného zákroku, bol by to dôvod na vyvodenie právnej zodpovednosti voči poskytovateľovi zdravotnej starostlivosti. Okrem písomnej formy informovaného súhlasu so samotným výkonom sterilizácie, je taktiež dôležité, aby ošetrujúci lekár s pacientom dostatočne komunikoval, poskytol mu možnosť klásť otázky a tieto otázky lekár pacientovi adekvátne zodpovedal. Je taktiež dôležité, aby ošetrujúci lekár komunikoval s pacientom zrozumiteľným spôsobom, používal simplexnú terminológiu a nie príliš odbornú medicínsku terminológiu, a taktiež prihliadal na vek a rozumovú (mentálnu) vyspelosť pacienta, ktorému sa má sterilizácia vykonať.[11]

Ošetrujúci lekár, t.j. gynekológ (v prípade sterilizácie ženy) alebo urológ (v prípade sterilizácie muža) je taktiež povinný informovať pacientku, resp. pacienta, t.j. osobu, ktorá má sterilizáciu podstúpiť, o alternatívnych metódach antikoncepcie a plánovaného rodičovstva (prirodzené metódy zabránenia počatia a následnej gravidity, bariérová antikoncepcia, hormonálna antikoncepcia, vnútromaternicová antikoncepcia), o možnej zmene životných okolností, ktoré viedli k žiadosti o sterilizáciu (úmrtie dieťaťa, rozvod, úmrtie manžela či manželky, nájdenie nového partnera či partnerky, vytvorenie nového vzťahu či uzavretie manželstva a pod.), taktiež o medicínskych dôsledkoch sterilizácie ako metóde, ktorej cieľom je nezvratné, ireverzibilné zabránenie plodnosti (t.j. trvalé zabránenie schopnosti oplodnenia), ako aj o možnom zlyhaní sterilizácie (napr. v prípade žien môže zlyhať sterilizácia vykonaná laparoskopickým postupom a prejaviť sa mimomaternicovou tehotnosťou – graviditas

[8] *Ibidem, s. 193.*

[9] *K tomu pozri ustanovenie § 40 ods. 4 zákona o zdravotnej starostlivosti.*

[10] *KÁDEK, P. Právna zodpovednosť v medicíne a zdravotníctve. Druhé doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 193 – 194.*

[11] *Ibidem, s.194.*

extrauterina, alebo taktiež v prípade mužov je dôležité praktizovať bezprostredne po výkone chránený pohlavný styk, keďže odvodné semenné cesty sa musia zbaviť už vytvorených spermií a pod.). Pod alternatívnymi metódami antikoncepcie a plánovaného rodičovstva rozumieme prirodzené metódy zabránenia gravidity, ako napríklad sexuálna abstinencia, prerušovaný koitus, a v prípade žien aj sledovanie plodných a neplodných dní pri plánovaní súlože (napríklad sledovanie kvality cervikálneho hlienu alebo bazálnej teploty a pod.). K alternatívnej metóde antikoncepcie a plánovaného rodičovstva patrí aj bariérová antikoncepcia, t.j. používanie kondómu, prezervatívu, tzn. gumového prostriedku, ktorý sa nasadzuje na stoporený penis pred pohlavným stykom, pričom pri správnom používaní prezervatívu ide o pomerne spoľahlivú metódu antikoncepcie. Alternatívnymi metódami antikoncepcie a plánovaného rodičovstva sú v prípade žien aj hormonálna antikoncepcia a vnútromaternicová antikoncepcia. Pri hormonálnej antikoncepcii sa podajú syntetické ženské hormóny do organizmu ženy, ktoré tlmia ovuláciu. Pri vnútromaternicovej antikoncepcii sa zavedie teliesko do dutiny maternice (uterus), ktoré zabráni nidácii.[12]

Existencia poučenia je imanentnou súčasťou písomného informovaného súhlasu pacienta či pacientky pred zrealizovaním sterilizácie. Pred vykonaním sterilizácie zo zdravotných dôvodov alebo z iných ako zdravotných dôvodov je ošetrujúci lekár povinný podať pacientovi informáciu o povahe zdravotného výkonu, jeho trvalých následkoch a možných rizikách. Súčasťou tohto poučenia je podanie informácie pacientovi, že ide o operačný výkon, dôsledkom ktorého dôjde k trvalého (nezvratnému) zabránenie schopnosti oplodnenia, t.j. že ide o ireverzibilnú metódu antikoncepcie. Taktiež býva súčasťou tohto poučenia uvedenie alternatívnych metód antikoncepcie a plánovaného rodičovstva, ktorými sú bariérová antikoncepcia, prirodzené metódy zabránenia počatia a následnej tehotnosti, hormonálna antikoncepcia, alebo vnútromaternicová antikoncepcia. Nemožno tiež opomenúť, že i sterilizácia môže byť spojená s komplikáciami, tak ako každý operačný výkon. Môže ísť o rôzne chirurgické komplikácie, ako napríklad hemorágia, trombóza, rôzne infekcie, anestéziologické komplikácie, zápaly, psychické problémy a pod.[13]

Dodržanie 30-dňovej lehoty medzi podpísaním informovaného súhlasu a prevedením sterilizácie je neopomenuteľnou zákonnou podmienkou legálne vykonanej sterilizácie. Z dikcie ustanovenia § 40 ods. 5 zákona o zdravotnej starostlivosti vyplýva, že vzhľadom na to, že sterilizácia je ireverzibilná a permanentná metóda antikoncepcie, „nemožno ju vykonať skôr ako tridsať dní po podpísaní informovaného súhlasu“. Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky ustanovilo všeobecne záväzným právnym predpisom, a to konkrétne vyhláškou č. 56/2014 Z. z. podrobnosti o poučení, ktoré predchádza informovanému súhlasu pred vykonaním sterilizácie osoby. Súčasťou vyhlášky sú taktiež prílohy, ktoré obsahujú vzory informovaného súhlasu v štátnom (slovenskom) jazyku a v jazykoch národnostných menšín. Osoba musí byť pred sterilizačným zákrokom informovaná o alternatívnych metódach antikoncepcie a plánovanom rodičovstve, resp. aj o možnostiach voľby vykonania sterilizácie, ak tu možnosť voľby je; ďalej musí byť osoba informovaná o možných zmenách životných okolností, ktoré ju viedli k podaniu žiadosti o sterilizáciu; taktiež je potrebné osobu informovať o medicínskych dôsledkoch sterilizácie ako metódy, ktorej cieľom je ireverzibilné zabránenie plodnosti, resp. informovať aj o prípadných komplikáciách, ktoré so sterilizačným zákrokom ako operačným výkonom sú spojené; a taktiež informovať o skutočnosti, že sterilizácia môže zlyhať, ako napríklad v prípade sterilizácie žien sa laparoskopicky vykonaná sterilizácia môže prejaviť ako graviditas extrauterina, resp. v prípade sterilizácie mužov môže dôjsť, aj keď zriedkavo, ale predsa aj po niekoľkých rokoch k spontánnemu obnoveniu priechodnosti ductus deferentes. U mužov treba pamätať na to, že vazektómia ako sterilizačný zákrok nie je účinná okamžite, keďže odvodné semenné cesty sa musia zbaviť už vytvorených spermií, t.j. spermií, ktoré sa dostali do semenníkových vačkov, pričom výkon nadobúda účinnosť až po zhruba 10 – 15 ejakuláciách.[14]

V prípade, že zákonné podmienky legálne vykonanej sterilizácie upravené v ustanovení § 40 zákona o zdravotnej starostlivosti nie sú dodržané, hovoríme o nezákonnej, ilegálnej sterilizácii. V slovenskom Trestnom zákone je dokonca upravená skutková podstata s názvom „nezákonná sterilizácia“,

[12] *Ibidem, s. 194 – 195, ako aj vykonávacia vyhláška Ministerstva zdravotníctva č. 56/2014 Z. z.*

[13] *Ibidem, s. 195.*

[14] *Ibidem, s. 196.*

v zmysle ktorej sa postihujú také contra legem konania, ktoré spočívajú v neoprávnenom sterilizovaní fyzických osôb. V rámci komparácie sa žiada spomenúť, že ekvivalent trestného činu nezákonnej sterilizácie napríklad v českej trestnoprávnej úprave nenájdeme. Protiprávne konanie v podobe nezákonnej sterilizácie v zmysle českej právnej úpravy možno podriadiť pod trestný čin ublíženia na zdraví, resp. ťažkého ublíženia na zdraví podľa českého Trestného zákonníka č. 40/2009 Sb. v znení neskorších právnych predpisov.[15]

Interrupcie

Informovaný súhlas v písomnej forme a tomu predchádzajúce poučenie sú neodmysliteľnou súčasťou každého interrupčného zákroku. Ide o pomerne staršiu právnu úpravu ešte z obdobia socializmu, avšak stále sú predmetný interrupčný zákon, ako aj vykonávacia vyhláška (vtedajšieho ministerstva zdravotníctva) k tomuto zákonu, platnými a účinnými právnymi predpismi.

Je nespochybniteľné, že téma interrupcií bude dozaista ešte dlho témou vášnivých diskusií nielen medzi odbornou verejnosťou, ale bude vďačnou témou čo do širokého spektra názorových rozdielov aj v kruhu rôznych politických táborov či už pravice, ľavice, liberálov alebo konzervatívcov. Tieto názory sú mnohokrát ovplyvňované stanoviskami nielen medicínskymi či právnymi, ale aj postojmi etickými, morálnymi, kultúrnymi, filozofickými či náboženskými.

V staršej odbornej literatúre sa pre označenie interrupčného zákroku používal pojem „usmrtenie ľudského plodu". „Príčiny vedúce k interrupcii (k usmrteniu ľudského plodu) sú rôzne, raz je to nežiadúce tehotenstvo, môžu to byť zdravotné dôvody, inokedy sa zdá tehotná doba nevhodná alebo tehotenstvo prekáža v osobnom záujme tehotnej ženy. Všetky príčiny nemožno ani vypočítať, väčšinou sú však z objektívneho hľadiska ničotné. Snáď najhlavnejšou príčinou je nevážnosť tehotnej ženy k materstvu".[16]

Pri interrupčnom zákroku „sa zabráni narodeniu dieťaťa, čím sa zabráni, resp. zamedzí vzniku právnej skutočnosti podmieňujúcej vznik jeho právnej subjektivity, ergo aj vznik subjektívnych práv nenarodeného dieťaťa (plodu). Z právneho hľadiska je teda plod súčasťou organizmu svojej matky a interrupcia je výlučne zásahom do subjektívnych práv matky – tehotnej ženy, do práva na neporušiteľnosť jej telesnej integrity i práva porodiť dieťa".[17]

Zákonný spôsob umelého prerušenia, ukončenia gravidity je upravený v zákone o umelom prerušení tehotenstva[18], a vo vykonávacej vyhláške ministerstva zdravotníctva[19]. Vo všetkých ostatných prípadoch ide o nelegálne, nedovolené umelé prerušenie (ukončenie) gravidity, t. j. o abortus arteficialis illegalis, resp. o abortus criminalis.[20]

Aj keď interrupčný zákon, ako aj vykonávacia vyhláška ministerstva zdravotníctva k tomuto zákonu, narába s pojmom „umelé ukončenie tehotenstva", ide z pohľadu gynekológov – pôrodníkov o veľmi nepresné pojmoslovie, keďže gravidita sa pri interrupčnom zákroku neprerušuje, ale ukončuje. Preto by bolo žiaduce z pohľadu lekárskej vedy používať významovo presnejší terminus technicus „ukončenie gravidity, tehotenstva", a nie „prerušenie gravidity, resp. tehotenstva".

---

[15] KÁDEK, P. Trestná zodpovednosť v medicíne za iatrogénne poškodenie pacienta. Ostrava: KEY Publishing, 2017, s. 130.

[16] BERAN, J. – HÁJEK, Fr. – KOHOUT, J. – KRÁTKÝ, Al. – KRSEK, H. – ROZMARIČ, A. – TESAŘ, J. Soudní lékařství. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 247.

[17] DRGONEC, J. – HOLLÄNDER, P. Moderná medicína a právo. Bratislava: Obzor, 1982, s. 198.

[18] Zákon Slovenskej národnej rady č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení zákona č. 419/1991 Zb. a zákona č. 363/2011 Z. z. (ďalej aj „interrupčný zákon" alebo „zákon o umelom prerušení tehotenstva").

V Českej republike je v súčasnosti stále platným a účinným (až na isté výnimky) obsahovo totožný právny predpis (avšak s iným číslom), a síce zákon č. 66/1986 Sb. o umelom prerušení tehotenstva v znení neskorších predpisov.

[19] Vykonávacia vyhláška Ministerstva zdravotníctva vtedajšej Slovenskej socialistickej republiky č. 74/1986 Zb. v znení vyhlášky č. 98/1995 Z. z. a vyhlášky č. 14/2008 Z. z.

V susednej Českej republike je vykonávacím predpisom k interrupčnému zákonu vyhláška č. 75/1986 Sb. v znení neskorších predpisov.

[20] KÁDEK, P. Právna zodpovednosť v medicíne a zdravotníctve. Druhé doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 170.

Pod pojmom interrupcia[21] treba rozumieť umelé prerušenie, resp. umelé ukončenie gravidity. V prípade, že ide o umelé prerušenie gravidity s inštrumentárnym vyprázdnením maternice (uterus) v zmysle platného a účinného zákona č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva (ďalej aj „interrupčný zákon"), hovoríme síce o zákonnom, legálnom, ale o zámernom ukončení tehotenstva (abortus arteficialis legalis). Z dikcie interrupčného zákona vyplýva, že gravidita sa môže na žiadosť gravidnej ženy prerušiť do konca dvanásteho gestačného týždňa, t.j. do 84. dňa od prvého dňa poslednej menštruácie, a to s podmienkou, že od posledného interrupčného zákroku na žiadosť gravidnej ženy uplynulo minimálne šesť mesiacov.[22]

Špecifický medicínsky výkon akým je interrupcia sa bezpochyby nezaobíde bez existencie poučenia a predošlého slobodného a informovaného súhlasu pacientky – gravidnej ženy pred samotným zákrokom, t.j. pred umelým ukončením gravidity. Informovaný súhlas v písomnej forme je imanentnou súčasťou každého invazívneho zákroku, a teda aj obligatórnou podmienkou vykonania umeléhо prerušenia, ukončenia tehotenstva. Informovanému súhlasu musí predchádzať poučenie. Z dikcie ustanovenia § 6b zákona o zdravotnej starostlivosti vyplýva, že „podmienkou vykonania umeléhо prerušenia tehotenstva je písomný informovaný súhlas po predchádzajúcom poučení gravidnej ženy", ktorá zamýšľa podstúpiť interrupčný zákrok. Takýto „informovaný súhlas musí obsahovať dátum jeho udelenia a podpis gravidnej ženy žiadajúcej o interrupčný zákrok alebo podpis jej zákonného zástupcu. Poučenie predchádzajúce informovanému súhlasu sa musí poskytnúť zrozumiteľne, ohľaduplne, bez nátlaku, s možnosťou a dostatočným časom slobodne sa rozhodnúť pre informovaný súhlas a primerane rozumovej a vôľovej vyspelosti a zdravotnému stavu gravidnej ženy". Poučenie predchádzajúce informovanému súhlasu musí zahŕňať informácie o účele, povahe, priebehu a následkoch umeléhо prerušenia tehotenstva (t. j., že ide o zdravotný výkon, ktorým sa ukončuje gravidita na základe písomnej žiadosti gravidnej ženy, pričom tento zákrok realizuje gynekológ – pôrodník tak, aby riziko poškodenia organizmu gravidnej ženy a riziko prípadných, následných komplikácií bolo čo najmenšie; interrupčný zákrok je poskytovaný v celkovej anestézii; po dezinfekcii vonkajších genitálií ošetrujúci lekár rozšíri kanál krčka maternice inštrumentom – dilatátorom a následne špeciálnou kanylou sa odsaje obsah dutiny maternice; ak gravidita presahuje osem týždňov, lekár používa aj kyretu, t.j. nástroj na úplné mechanické vyčistenie dutiny maternice alebo potratové kliešte; samotný interrupčný zákrok je počas celkovej anestézie bezbolestný, no po zdravotnom výkone môže mať žena bolesti, ktoré svojím charakterom a intenzitou pripomínajú bolesti ako pri menštruácii). Poučenie predchádzajúce informovanému súhlasu musí zahŕňať informácie o fyzických rizikách umeléhо prerušenia tehotenstva (napr. že pri interrupčnom zákroku môže dôjsť k poraneniu maternice operačnými nástrojmi, ktoré si môže vynútiť okamžitú brušnú operáciu na zastavenie krvácania; prípadne dôjde k takej situácii, že lekár operačne odstráni maternicu (uterus) v záujme zachovania života ženy; medzi neskoré riziká sa zaraďujú zápal maternice, vaječníkov a vajíčkovodov s možným čiastočným alebo úplným zlepením dutiny maternice zrastmi). Súčasťou poučenia je aj uvedenie informácií o prípadných psychických rizikách umeléhо prerušenia tehotenstva, ako napríklad úzkosť, pocity viny, smútok a depresia u ženy po zákroku, a pod. Poučenie predchádzajúce informovanému súhlasu musí zahŕňať taktiež i informácie o aktuálnom vývinovom štádiu embrya alebo plodu, ktorého vývin má byť ukončený, a o oprávnení gravidnej ženy získať záznam zo sonografického vyšetrenia, t.j. že žena môže požiadať o takýto sonografický záznam. V tomto prípade sa istým spôsobom počíta s tým, že ak gravidná žena uvidí sonografický záznam, prebudí sa v nej materinský cit a ustúpi od pôvodného zámeru interrupciu podstúpiť. Poučenie predchádzajúce informovanému súhlasu musí zahŕňať taktiež informácie o alternatívach k umelému prerušeniu gravidity, a to najmä o možnosti utajenia osoby gravidnej ženy v súvislosti s pôrodom (totiž gravidná žena, ktorá písomne požiada o utajenie svojej osoby v súvislosti s pôrodom, má právo na osobitnú ochranu svojich osobných údajov), ďalej o možnosti osvojenia dieťaťa po narodení, resp. o možnosti vynosiť dieťa na účel jeho osvojenia po narodení, ako aj o možnosti finančnej, materiálnej alebo psychologickej pomoci v gravidite poskytovanej občianskymi združeniami, neziskovými organizáci-

[21] *K tomu bližšie MITLÖHNER, M. – SOVOVÁ, O. Právní problematika umělé lidské reprodukce. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, s. 17-18, ako aj VOKURKA, M. – HUGO, J. a kolektiv. Velký lékařský slovník.9. vydáni. Praha: MAXDORF, 2009, s. 484.*

[22] *KÁDEK, P. Právna zodpovednosť v medicíne a zdravotníctve. Druhé doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 166 – 167.*

ami, nadáciami, cirkvami a náboženskými spoločnosťami, ktorých zoznam je uverejnený na webovom portáli Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky a poskytuje sa spolu s touto informáciou. Ak ide o umelé prerušenie tehotenstva v zmysle interrupčného zákona a vykonávacej vyhlášky, môže sa takýto invazívny zákrok vykonať najskôr po uplynutí lehoty 48 hodín od odoslania hlásenia o poskytnutí príslušných informácií (Národnému centru zdravotníckych informácií), pričom v takomto prípade je lekár povinný poskytnúť gravidnej žene tieto informácie a odovzdať jej ich aj v písomnej podobe, vrátane zoznamu občianskych združení, neziskových organizácií, nadácií, cirkví a náboženských spoločností, ktoré poskytujú ženám finančnú, materiálnu a psychologickú pomoc počas gravidity. Všetky spomenuté informácie sa poskytnú gravidnej žene v čase podania žiadosti o umelé prerušenie tehotenstva a ich poskytnutie predchádza samotnému informovanému súhlasu gravidnej ženy s interrupčným zákrokom.[23]

Z dikcie zákona o zdravotnej starostlivosti vyplýva, že v prípade, „ak ide o neplnoletú osobu, je podmienkou vykonania umelého prerušenia tehotenstva aj písomný informovaný súhlas zákonného zástupcu neplnoletej osoby po predchádzajúcom poučení. Takýto informovaný súhlas musí obsahovať dátum jeho udelenia a podpis zákonného zástupcu“.[24]

Súčasná legislatívna úprava (t.j. zákon o umelom prerušení tehotenstva a vykonávacia vyhláška ministerstva zdravotníctva, ktoré upravujú výkon interrupcie legálnym spôsobom) vychádza z práva gravidnej ženy rozhodovať o svojom materstve a do určitej dĺžky trvania gravidity uznáva taktiež rozhodovaciu voľnosť tehotnej ženy, pričom upravuje umelé prerušenie (resp. ukončenie) gravidity a so zreteľom na ochranu života a zdravia gravidnej ženy a v záujme plánovaného a zodpovedného rodičovstva ustanovuje podmienky na vykonávanie legálnej interrupcie (abortus arteficialis legalis). Je však potrebné dôrazne podotknúť, že „nežiaducej gravidite sa predchádza predovšetkým výchovou k plánovanému a zodpovednému rodičovstvu v rodine, v školách a zdravotníckych zariadeniach, výchovným pôsobením v oblasti sociálnej a kultúrnej, ako aj využívaním prostriedkov na zabránenie gravidity“.[25]

Z dikcie ustanovenia § 4 interrupčného zákona vyplýva, že tehotnej žene sa ukončí gravidita na základe jej predošlej písomnej žiadosti, ak gravidita nepresahuje dvanásť týždňov jej trvania, t.j. do konca dvanásteho gestačného týždňa, a ak tomu nebránia zdravotné dôvody na strane gravidnej ženy. Naproti tomu v zmysle ustanovenia § 5 tohto zákona možno gravidnej žene umelo ukončiť graviditu (t.j. zrealizovať interrupciu) zo zdravotných dôvodov s jej predošlým informovaným súhlasom alebo na jej podnet, ak je ohrozený jej život alebo zdravie alebo zdravý vývin plodu alebo ak ide o genetický chybný vývin plodu (t.j. ak sa zistia vývinové chyby plodu nezlučiteľné s postnatálnym životom jedinca). Z uvedeného ergo vyplýva, že zákon rozoznáva dve koncepcie interrupcií, a síce umelé prerušenie (ukončenie) gravidity vykonané na základe žiadosti gravidnej ženy takpovediac bez akýchkoľvek zvláštnych dôvodov v prípade, že gravidita nepresahuje dvanásť týždňov jej trvania a nebránia vykonaniu interrupcie zdravotné dôvody na strane gravidnej ženy, a umelé prerušenie (ukončenie) gravidity zo zdravotných dôvodov v prípade, že je ohrozený život alebo zdravie gravidnej ženy alebo zdravý vývin plodu alebo ak ide o genetický chybný vývin plodu.[26]

Graviditu nemožno ukončiť kedykoľvek, ale len v čase jej interrupčným zákonom povoleného trvania. Pre prípustnosť umelého prerušenia (ukončenia) tehotenstva je rozhodujúca dĺžka trvania gravidity. Zo zdravotných dôvodov možno umelo prerušiť (ukončiť) tehotenstvo najneskoršie do dvanásť týždňov jeho trvania. Bez splnenia ďalších špecifických podmienok možno umelo prerušiť, resp. ukončiť graviditu v prípade, ak gravidita nepresahuje dvanásť týždňov a nebránia interrupčnému zákroku zdravotné dôvody na strane gravidnej ženy. Interrupčný zákrok možno vykonať bez ohľadu na trvanie gravidity (teda i po uplynutí dvanásť týždňov trvania gravidity, t.j. po dvanástom gestačnom týždni) v prípade, ak je ohrozený život gravidnej ženy alebo ak sa zistilo, že plod nie je schopný života alebo že je plod ťažko poškodený. V situáciách, keď je ohrozený život gravidnej ženy, alebo keď je plod neschopný života alebo ťažko poškodený, nie je zákonom stanovená žiadna lehota a graviditu možno prerušiť (ukončiť) kedykoľvek, resp. interrupčný zákrok vykonať hneď ako takáto situácia nastane.[27]

[23] *Ibidem, s. 167 – 169, ako aj vykonávacia vyhláška Ministerstva zdravotníctva SR č. 417/2009 Z. z.*

[24] *Ibidem, s. 169.*

[25] *Ustanovenie § 2 zákona o umelom prerušení tehotenstva.*

[26] *Ibidem, s. 169 – 170.*

[27] *Ibidem, s. 170.*

„Kontraindikáciou (zdravotnou prekážkou), pre ktorú na žiadosť gravidnej ženy nemožno prerušiť graviditu sa považuje zdravotný stav gravidnej ženy, ktorý podstatne zvyšuje zdravotné riziko spojené s interrupčným zákrokom, ako aj interrupčný zákrok, od ktorého neuplynulo šesť mesiacov, s výnimkou prípadu, keď žena už dvakrát rodila, alebo ak žena dovŕšila tridsaťpäť rokov veku, alebo ak je dôvodné podozrenie, že otehotnela v dôsledku trestného činu, ktorý bol na nej spáchaný“[28], t.j. v dôsledku trestného činu znásilnenia.

S účinnosťou od 23. januára 2008 bolo z vykonávacej vyhlášky Ministerstva zdravotníctva vtedajšej Slovenskej socialistickej republiky vypustené ustanovenie § 2 ods. 3., podľa ktorého „bolo možné z genetických dôvodov umelo prerušiť tehotenstvo (ukončiť graviditu) do dvadsaťštyri týždňov jeho trvania“.[29] „Vykonávacia vyhláška ministerstva zdravotníctva totiž išla nad rámec zákona o umelom prerušení tehotenstva, čo Ústavný súd Slovenskej republiky uznal za protiústavné a príslušné paragrafové ustanovenie predmetnej vyhlášky zrušil, resp. bolo z tohto vykonávacieho právneho predpisu vypustené.[30] Zákon o umelom prerušení tehotenstva totiž dovoľuje ukončiť iba tú graviditu, ktorá nepresahuje dvanásť týždňov jej trvania, t.j. do konca dvanásteho gestačného týždňa. Zákonné splnomocnenie presne vymedzuje obsah, ktorý má upravovať podzákonný právny predpis určený na jeho vykonanie – v tomto prípade vykonávacia vyhláška ministerstva zdravotníctva. Zákonné splnomocnenie však neumožňuje vyhláškou predĺžiť zákonnú lehotu 12 týždňov, ktorá je podmienkou na to, aby bola interrupcia vykonaná v súlade so zákonom o umelom prerušení tehotenstva. Tým, že príslušné ustanovenie podzákonného právneho predpisu, t.j. vyhlášky ministerstva zdravotníctva prekračovalo medze paragrafového ustanovenia zákona o umelom prerušení tehotenstva, nespĺňalo právne kritérium, ktoré sa vzťahuje na podzákonné právne predpisy. Vyhláška ministerstva zdravotníctva sa tak dostávala do rozporu aj s čl. 2 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého môžu štátne orgány konať iba na základe Ústavy Slovenskej republiky, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Všeobecne záväzným právnym predpisom (vyhláškou ministerstva zdravotníctva) orgánu výkonnej moci nemožno upraviť spoločenský vzťah vo väčšom rozsahu, než ustanovuje zákon (interrupčný zákon, t.j. zákon o umelom prerušení tehotenstva), ani spôsobom odporujúcim zákonu“.[31]

Interrupčný zákon stanovuje určité podmienky, za ktorých je umelé ukončenie gravidity dovolené. V prípade nedodržania týchto interrupčným zákonom stanovených podmienok, sa umelé ukončenie gravidity kvalifikuje ako trestný čin nedovoleného prerušenia tehotenstva. Objektívna stránka skutkovej podstaty trestného činu nedovoleného prerušenia tehotenstva môže spočívať v konaní, pri ktorom páchateľ bez (predošlého, písomného slobodného a informovaného) súhlasu umelo preruší (ukončí) graviditu tehotnej ženy, prípadne síce za existencie (predošlého) súhlasu (v písomne forme, ktorému predchádzalo poučenie) preruší (ukončí) jej graviditu, avšak postupom alebo za podmienok, ktoré odporujú všeobecne záväzným právnym predpisom o umelom prerušení tehotenstva. V rámci komparácie sa žiada spomenúť, že v českom Trestnom zákonníku je nelegálnym interrupciám venovaný až jeden celý diel prvej hlavy tohto zákona, konkrétne diel 4 s názvom „Trestné činy proti tehotenstvu ženy“. Jednotlivé skutkové podstaty tohto trestného činu sú upravené v ustanoveniach § 159 až § 163 českého Trestného zákonníka a sú nazvané nasledovne: nedovolené prerušenie tehotenstva bez súhlasu tehotnej ženy, nedovolené prerušenie tehotenstva so súhlasom tehotnej ženy, pomoc tehotnej žene k umelému prerušeniu tehotenstva, a zvádzanie tehotnej ženy k umelému prerušeniu tehotenstva.[32]

---

[28] K tomu pozri ustanovenie § 1 vykonávacej vyhlášky Ministerstva zdravotníctva Slovenskej socialistickej republiky č. 74/1986 Zb.

[29] Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej socialistickej republiky č. 74/1986 Zb., ktorou sa vykonáva zákon Slovenskej národnej rady č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva.

Uvedená lehota (24 týždňov) bola v vykonávacej vyhlášky Ministerstva zdravotníctva SSR č. 74/1986 Zb. vypustená nálezom Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 14/2008 Z. z.

[30] K tomu bližšie nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 4. decembra 2007, sp. zn. PL. ÚS 12/01-297.

[31] K tomu bližšie nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 27. februára 1997, sp. zn. PL. ÚS 7/96, a taktiež KÁDEK, P. Trestná zodpovednosť v medicíne za iatrogénne poškodenie pacienta. KEY Publishing. Ostrava: 2017, s. 98 – 99.

[32] KÁDEK, P. Trestná zodpovednosť v medicíne za iatrogénne poškodenie pacienta. Ostrava: KEY Publishing, 2017, s. 104 – 105.

Zopár slov na záver

Informovaný súhlas pacienta je dôležitou súčasťou moderného ponímania zdravotnej starostlivosti, a výrazným spôsobom aktivizuje pacienta do procesu diagnostiky a terapie, pričom zvyšuje pacientovo právne a medicínske povedomie. Ide o základné právo pacienta byť poučený pred konkrétnym medicínskym zákrokom a vyjadriť k takémuto zdravotnému výkonu predošlý, kvalifikovaný súhlas v písomnej alebo v inak preukázateľnej forme, v poniektorých prípadoch možno len konkludentným spôsobom. Pri aplikácii tohto významného medicínsko-právneho inštitútu sa uplatňuje princíp „non salus, sed voluntas aegroti suprema lex“, t.j., že nie zdravie (blaho, prospech), ale vôľa pacienta je najvyšším zákonom, resp. príkazom pre ošetrujúceho zdravotníckeho pracovníka (najčastejšie lekára). V zmysle tohto princípu má slobodná vôľa pacienta prednosť pred paternalistickou snahou o záchranu života a ochranu zdravia pacienta. Inými slovami povedané, „diagnóza nie je viac než právo pacienta“ vyjadriť kvalifikovaný, „slobodný a informovaný súhlas“ k danému zdravotnému výkonu.

Pod pojmom informovaný súhlas treba rozumieť „preukázateľný súhlas s poskytnutím zdravotnej starostlivosti, ktorému najčastejšie predchádza poučenie“, ale keďže pacient má právo poučenie odmietnuť, za legálny informovaný súhlas môžeme považovať i taký preukázateľný súhlas s poskytnutím zdravotnej starostlivosti, ktorému „predchádzalo odmietnutie poučenia“, samozrejme okrem niekoľkých, v zákone o zdravotnej starostlivosti taxatívne ustanovených prípadov. Nie je totiž možné odmietnuť poučenie v prípade realizácie biomedicínskeho výskumu či už na základe zdravotnej indikácie alebo bez zdravotnej indikácie. V tomto prípade sa poučuje účastník biomedicínskeho výskumu, t.j. osoba, ktorá sa tohto výskumu zúčastňuje. Ďalej nie je možné odmietnuť poučenie ani pred realizáciou sterilizácie osoby (či už muža alebo ženy), ako ani pred interrupčným zákrokom u gravidnej ženy. Taktiež potenciálny živý donor nemôže pred samotným odberom tkaniva, orgánu (napríklad obličky) alebo buniek, odmietnuť poučenie, vždy si ho vypočuť musí, až následne môže odber podstúpiť. No a napokon aj potenciálny živý akceptor, ktorý sa má podrobiť transplantácii, musí pred týmto nepochybne mimoriadne náročným medicínskym zákrokom, najprv si poučenie vypočuť (potom podpísať informovaný súhlas), a až následne môže transplantáciu podstúpiť.

Nie vo všetkých prípadoch sa obligatórne ex lege vyžaduje písomná forma informovaného súhlasu. Pri niektorých jednoduchších medicínskych zákrokoch, resp. zdravotných výkonoch, je prípustná aj konkludentná forma súhlasu. Pri istých, špecifických zákrokoch však súčasná platná a účinná zdravotnícka legislatíva obligatórne vyžaduje písomnú formu informovaného súhlasu. Písomná forma súhlasu sa vyžaduje vo všetkých tých prípadoch, keď osoba nemôže poučenie odmietnuť, t.j. v prípade realizácie biomedicínskeho výskumu, pri odbere orgánov, tkanív, buniek z tiel živých darcov, pri transplantáciách orgánov, tkanív, buniek príjemcovi, ako aj pri sterilizáciách a interrupciách. Ďalej sa vyžaduje písomná forma taktiež pri zmene diagnostického alebo terapeutického postupu, ktorý nebol obsahom predošlého informovaného súhlasu, ako aj pred vykonaním všetkých invazívnych zákrokov, ktoré sú spojené s celkovou alebo lokálnou anestéziou.

Z dikcie zákona o zdravotnej starostlivosti vyplýva, že „spôsob poučenia, obsah poučenia, odmietnutie poučenia, samotný informovaný súhlas, ako aj odmietnutie informovaného súhlasu, či dokonca udelenie a následné odvolanie informovaného súhlasu, musia byť vždy súčasťou zápisu do zdravotnej dokumentácie“. A je to aj z hľadiska prípadnej dôkaznej istoty žiaduce, aby zdravotnícky personál viedol zdravotnú dokumentáciu čo možno najprecíznejšie, keďže ľudovo povedané, „zdravotná dokumentácia môže byť nielen žalobcom, ale v prípade jej dôsledného vedenia, aj veľmi dobrým obhajcom“, ak by sa nedajbože konkrétny prípad pochybenia (či možno len domnelého pochybenia) v podobe ujmy na zdraví alebo v tom horšom prípade v podobe exitu pacienta, dostal do civilného či trestného konania, alebo „len“ prejednával pred disciplinárnym orgánom príslušnej profesijnej komory (stavovskej organizácie v zdravotníctve), alebo v administratívnom konaní pred Úradom pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou.

Zoznam použitej literatúry:

1. BERAN, J. – HÁJEK, Fr. – KOHOUT, J. – KRÁTKÝ, Al. – KRSEK, H. – ROZMARIČ, A. – TESAŘ, J. Soudní lékařství. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, Masarykova universita v Brně, 1954, 376 s.

2. DRGONES, J. – HOLLÄNDER, P. Moderná medicína a právo. Bratislava: Obzor, 1982, 248 s.
3. KÁDEK, P. Právna zodpovednosť v medicíne a zdravotníctve. Druhé doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, 224 s., ISBN 978-80-8168-918-5.
4. KÁDEK, P. Trestné právo v zdravotníctve. Tretie doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, 192 s., ISBN 978-80-8168-920-8.
5. KÁDEK, P. Právna zodpovednosť v medicíne a zdravotníctve. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, 220 s. ISBN 978-80-8168-650-4.
6. KÁDEK, P. Trestná zodpovednosť v medicíne za iatrogénne poškodenie pacienta. Ostrava: KEY Publishing, 2017, 230 s., ISBN 978-80-7418-287-7.
7. KÁDEK, P. Trestné právo v zdravotníctve. Druhé doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. 196 s. ISBN 978-80-8168-652-8.
8. KÁDEK, P. Trestné právo v zdravotníctve. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. 200 s. ISBN 978-80-8168-358-9.
9. KÁDEK, P. Súčasné dimenzie právnej zodpovednosti v medicíne a zdravotníctve. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014. 184 s. ISBN 978-80-8168-124-0.
10. MITLÖHNER, M. – SOVOVÁ, O. Právní problematika umělé lidské reprodukce. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. 86 s. ISBN 978-80-7435-565-3.
11. VESELÁ, J. Sterilisace. Praha: Nakladatelství L. Mazáče v Praze, 1938. 225 s.
12. VOKURKA, M., HUGO, J. a kol. Velký lékařský slovník. Praha: MAXDORF, 2009. 1160 s. ISBN 978-80-7345-202-5.
13. Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších ústavných zákonov.
14. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
15. Zákon Slovenskej národnej rady č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení neskorších predpisov.
16. Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 56/2014 Z.z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o poučení, ktoré predchádza informovanému súhlasu pred vykonaním sterilizácie osoby a vzory informovaného súhlasu pred vykonaním sterilizácie osoby v štátnom jazyku a v jazykoch národnostných menšín.
17. Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 417/2009 Z.z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o informáciách poskytovaných žene a hlásenia o poskytnutí informácií, vzor písomných informácií a určuje sa organizácia zodpovedná za prijímanie a vyhodnocovanie hlásenia.
18. Vykonávacia vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej socialistickej republiky č. 74/1986 Zb. v znení neskorších predpisov.
19. Nález Ústavného súdu SR zo dňa 4. decembra 2007, sp. zn. PL. ÚS 12/01-297.
20. Nález Ústavného súdu SR zo dňa 27. februára 1997, sp. zn. PL. ÚS 7/96.

Summary

Free and informed consent of the patient is an important legal institute and category of Medical Law. An intervention in the field of healthcare may only be carried out after the concerned person has given free and informed consent. The paper focuses on the importance of free and informed consent in specific situations, i. in the field of sterilizations and abortions.

Kontakt na autora:
JUDr. Pavol Kádek, LL.M., MBA, MPH, PhD.,
samostatný odborný zamestnanec na Ústave sociálneho lekárstva a lekárskej etiky, Lekárska fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave,
vedúci Katedry medicínskeho práva, Lekárska fakulta, Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave.

Koncepcia kresťanskej sexuálnej morálky v kontexte realizácie sexuálnej výchovy na Slovensku

Petr Kocina, Dagmar Marková

Abstrakt:

Absencia kvalitnej a dostupnej sexuálnej výchovy na Slovensku je dlhodobý problém, ktorý má negatívny dopad na sexuálne a reprodukčné zdravie. Základným konštitučným prvkom sexuálnej (ne) výchovy na Slovensku sú určité historicky formované predstavy o „zdravej kresťanskej morálke" stojace na pozadí politických rozhodnutí a implementačných bariér, ktoré bránia ďalšiemu rozvoju aj praktickej realizácii účinnej sexuálnej výchovy na školách. V tomto texte prezentujeme krátky historický exkurz a stručnú analýzu nábožensky ukotvených etických motívov, ktoré sú dodnes inhibítorom rozvoja sexuálnej výchovy. Poukazujeme na aktuálne interpretačné vzorce a radikálne odlišné predstavy o obsahu sexuálnej výchovy, ktoré bránia v jej efektívnej realizácii na školách. Cieľom príspevku je demytologizácia historicko-filozofických východísk súčasných konzervatívnych postojov a deskripcia aktuálneho stavu v rovine vybraných etických konštrukcií.

Kľúčové slová: sexualita, sexuálna výchova, sexuálne a reprodukčné zdravie, koncepcia dobra, etika, morálka.

Úvod[1]

V rámci myšlienkového prúdu, ktorý by sme dnes mohli súhrnne nazvať kresťanskou sexuálnou etikou sa aktuálne môžeme stretnúť s rôznymi okrajovými tendenciami smerujúcimi k liberálnejším interpretáciám náboženských dogiem vo vzťahu k sexualite. Tieto smery však u nás zostávajú dlhodobo marginálne a nepodieľajú sa významným spôsobom na formovaní verejných politík v oblasti sexuality. Pozornosť preto budeme venovať primárne konzervatívnym nábožensky orientovaným myšlienkovým smerom. V tomto príspevku nesledujeme žiadnu konkrétnu konfesiu či kresťanskú denomináciu s cieľom precízne analyzovať jej teologické argumenty, ale zameriavame sa na to, ako sa na pozadí teologických úvah vo verejnom priestore utvára „ľudová" verzia sexuálnej morálky brániaca ďalšiemu rozvoju a realizácii vedecky podloženej a na podpore sexuálneho a reprodukčného zdravia založenej sexuálnej výchovy. Primárnym cieľom tohto textu nie je diskusia so sofistikovanou teológiou, ale preskúmanie jej dopadu na realizáciu sexuálnej výchovy v spoločnosti. Príspevok poukazuje na zvulgarizované návody a pastoračné odporúčania, ktoré na rozdiel od komplikovaných teologických pojednaní priamo ovplyvňujú verejnú mienku. V pastorácii aj politickom živote na Slovensku dominuje konzervatívna náboženská dogmatika, ktorá zdôrazňuje zmysel a účel ľudskej sexuality zúžene spätý s biologickou reprodukciou. Sexuálna túžba a rozkoš sa tu často javia ako podozrivé či priamo mravy ohrozujúce. Uznanie sexuality ako autonómnej hodnoty je v tomto kontexte pomerne nejasné, niečím podmieňované, príp. rovno odmietané. Kresťanská sexuálna etika je plná výstrah a varovaní. Koncepcie sexuálnej výchovy postavené na hodnote sexuálneho a reprodukčného zdravia sú preto zvyčajne odmietané alebo inak diskreditované. Straší sa predčasnou sexualizáciou detí, aj odmoralizovaním sexuality. Korene týchto postojov k otázkam sexuálneho a reprodukčného zdravia sú v teologických predstavách, ktoré dodnes ovplyvňujú (ne)dostupnosť a obsah sexuálnej výchovy na Slovensku, ale nie nevyhnutne v primárnych prameňoch týchto úvah. Ich preskúmanie a demytologizácia je dôležitou súčasťou hľadania nových riešení a prístupov. Cieľom tohto príspevku je tematizovať niektoré z tých oblastí, ktoré sú často zahalené mytológiou, či tajomstvom.

[1] *Text vznikol vďaka podpore grantu APVV-18-0303: Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescencie a mladej dospelosti a VEGA: 2/0035/21: Rodinné konštelácie s biologickými a nie biologickými deťmi.*

Zrodenie a formovanie katolíckej predstavy o „zdravej sexuálnej morálke“

Kresťanská sexuálna etika dodnes vychádza z určitých výpovedí Starého zákona, kde sa opisujú pohlavné rozdiely najmä v súvislosti s mýtom o stvorení. Objavuje sa tu explicitne téma partnerstva, bipolarity, spoločenskej hierarchie, žena sa v príbehu stáva spoločníčkou muža. „Okrem prvých dvoch kapitol knihy Genesis vidí Starý zákon sexualitu predovšetkým pod zorným uhlom rozmnožovania“ (Peschke, 2004, s. 354). Aj keď sú postoje k ženám a sexualite v textoch Starého zákona rozporuplné, je jasné, že to bola spoločnosť, ktorá pripisovala manželskému sexu s ohľadom na reprodukciu veľkú váhu a mala k nemu, síce nie celkom jednoznačný, ale na tú dobu rozumný a dosť pragmatický postoj (Spencer, 1999, s. 37). Pohlavný život bol síce na jednej strane znečisťujúci a vyžadoval si zvláštne obrady: „Ak niekto obcoval so ženou a pritom vyšlo semeno, obaja sa vykúpu vo vode a budú až do večera nečistí“ (Lv 15, 19), no zároveň sa Izraeliti na pohlavnosť medzi mužom a ženou vedeli pozerať ako na niečo v podstate prirodzené, v žiadnom prípade záhadné, čo by sa malo úzkostlivo strážiť ako nejaké zlé tabu. Pôsobivým príkladom je Veľpieseň (Canticum), krátky spis zo Starého zákona (Denzler, 1999, s. 7). Starý zákon teda orientoval sexualitu primárne na reprodukciu, ale erotiku ani zmyselnú pohlavnú lásku nezatracoval, čoho dôkazom je pôsobivá zbierka milostnej lyriky (Peschke, 2004, s. 354). Manželstvo bolo u Židov skoro náboženskou povinnosťou, celibát sa ideologicky nepodporoval, pričom veľkňaz sa dokonca musel oženiť (Spencer, 1999, s. 37). Bezdetnosť tu bola vnímaná ako určité nešťastie a čiastočne aj Boží trest (Peschke, 2004, s. 354). Populačná politika kmeňov Izraela bola jednoznačne expanzívna. V snahe rezervovať každú sexuálnu funkciu pre plodenie detí boli všetky neprokreatívne sexuálne praktiky považované za hanebnosť, vrátane homosexuality a masturbácie. Už výron semena v spánku bol znepokojivý a znečisťujúci, muž si dokonca nesmel držať penis pri močení. Uvedené zrejme vychádzalo z obavy, že by mohol začať masturbovať, za čo jeden talmudista navrhol až trest smrti (Spencer, 1999, s. 38). Zo zachovaných prameňov aj teologických analýz Starého zákona však vyplýva určitá dispozitívnosť, ktorá neskorším autorom otvára široké interpretačné možnosti.

Nový zákon do určitej miery odmietol starozákonné nariadenia o kultovej čistote a hlavná postava týchto textov, Ježiš, zaujímal k ženám pomerne novátorský a otvorenejší postoj. Nedal sa v tom príliš obmedzovať ani existujúcimi židovskými tradíciami (Peschke, 2004, s. 354). No vzhľadom na to, že k sexualite sa aspoň podľa oficiálnych evanjelií Ježiš nevyjadroval priamo a okrem razantného odmietnutia rozvodov vlastne nič zásadné k otázkam sexuality či reprodukcie nepovedal, je apoštol Pavol ten, ktorého názory sú dodnes v mnohom smerodajné. Je to Pavol, kto poukazuje na rozpor medzi telom a duchom na mnohých miestach. Napríklad: „Lebo telo si žiada, čo je proti duchu, a duch, čo je proti telu“ (Ga 5,17). Ďalej hovorí,: „Tí, čo patria Kristovi Ježišovi, ukrižovali telo s vášňami a žiadosťami“ (Ga 5.24). Sexuálny život v manželstve Pavol odporúča len tým, čo nedokážu tak ako on, žiť v celibáte. „Dobre je, keď sa muž nedotýka ženy. Ale vzhľadom na nebezpečenstvo smilstva nech má každý svoju ženu a každá nech má svojho muža. Muž nech plní povinnosť voči manželke a podobne manželka voči mužovi. Žena nemá moc nad svojím telom, ale muž; podobne ani muž nemá moc nad svojím telom, ale žena. Neodopierajte si jeden druhému, iba ak na čas so vzájomným súhlasom, aby ste sa mohli venovať modlitbe, a opäť buďte spolu, aby vás Satan nepokúšal“ (Kor. 7, 1-6). Pojem „debitum“ (povinnosť), ktorý o Pavlovom myslení veľa vypovedá, sa stal súčasťou manželskej morálky a manželského práva (Denzler, 1999, s. 10). Kresťanská sexuálna etika dodnes nesie Pavlovu pečať.

Do ranokresťanskej sexuálnej morálky masívne prenikli filozofické myšlienky stoikov, ktorí kládli slobodu od vášní medzi najvyššie ciele a venovali úsilie tomu, aby nerozumné pudy a zlé vášne nejako potlačili (Denzler, 1999, s. 9). Medzi stoikmi v období rímskej antiky vynikali Seneca, Filón, Epiktétos, Markus Aurélius a ďalší. Seneca aj Musonius Rufus chválili počestnosť ako ideál a učili mužov aby - ak ju nevedeli celkom potlačiť - orientovali svoju sexualitu na manželstvo, a aby rozumom ovládali vášne a žiadosti tela, hoci Seneca bol známy aj početnými pletkami s mužmi (Spencer, 1999, s. 51). No žiaden stoik, podľa Denzlera, neovplyvnil európsku sexuálnu etiku a súvisiace právo tak zásadne a hlboko, ako filozof a teológ Filón Alexandrijský (asi 50 n.l.), ktorý interpretoval sexuálne kultové predpisy Starého zákona ako analógiu k stoickej etike. Hlavná zásada, na ktorej je dodnes postavená celá kresťanská sexuálna etika a ktorú propagoval je, že pohlavný styk smie slúžiť len, alebo dnes už minimálne vždy aj, k plodeniu potomstva. Táto zásada sa vinie katolíckou sexuálnou morálkou prakticky až do dnešných dní (Denzler, 1999, s. 9). Aj novoplatonici Plotinos, Porfýrios a Jamblichos

viedli svojich žiakov k celibátu a vegetariánstvu, odriekaniu pôžitkov tela, a toto všetko pripravovalo pôdu pre prijatie kresťanských hodnôt (Spencer, 1999, s. 51). Odtiaľ už bol potom iba krôčik k náuke novopytagorejcov a gnostikov, že bezženstvo je treba hodnotiť vyššie než manželstvo. Došlo to až tak ďaleko, že rímsky právnik Minucius Félix (3 st. n. l.) považoval skutočnosť, že sa mnohí kresťania dobrovoľne vzdávali života v manželstve za dôkaz vynikajúcej morálky cirkvi. Prví kresťanskí učitelia Klement Alexandrijský, Ján Chrisostomos, Eusebius z Cezarey, Gregor z Nyssy, Ambrosius a Hieronymus ustavične chválili panenstvo a jednoznačne odsudzovali sexuálne styky mimo manželstva. Origenes sa dal dokonca vykastrovať len preto, aby rozptýlil údajné pochybnosti o svojom panenskom živote (Denzler, 1999, s. 10). Opovrhovanie telesnosťou a pohlavnosťou sa v tomto období stalo doslova kultúrnym trendom, ale tieto postoje nemajú priamu oporu v Starom zákone a nevyhnutne ani v zachovanom reformnom učení Ježiša z Nazaretu.

Išlo o veľmi špecifické dejinné obdobie charakterizované veľkými posunmi a novými náboženskými očakávaniami. Apoštol Pavol učil o blížiacom sa druhom príchode Krista a raná Cirkev verila, že k tejto udalosti môže dôjsť každú chvíľu, čakali, že sa jednoducho otvoria nebesia a Pán sa zjaví, aby rozdelil ľudí na spravodlivých a bezbožných (Spencer, 1999, s. 56). V tomto kontexte nemala ani sexualita orientovaná na rozmnožovanie veľký význam. V rannej cirkvi veľmi záležalo na sebakontrole a disciplíne v sexuálnom živote (Peschke, 2004, s. 355). Starý zákon ani Ježišove učenie však nie je možné jednoznačne spájať s akýmsi pohŕdaním sexualitou či ľudským telom. To bolo skôr charakteristické pre niektoré filozofické smery v neskorej antike. Vo všeobecnosti sa preto dá povedať, že teológia raného kresťanstva sa nechala viesť sexuálnou etikou stoikov, ktorá práve v dobe Ježiša Krista a krátko po ňom, za Filóna z Alexandrie, sledovala obzvlášť rigorózny kurz (Denzler, 1999, s. 10). Jeho ranokresťanské interpretácie sú celkom zjavne inšpirované práve touto filozofiou. Na toto učenie neskôr nadviazal aj jeden z najvýznamnejších cirkevných otcov západu, Augustinus Aurélius.

Základom Augustínovho chápania sexuality bola jeho interpretácia prvotného pádu. Podľa neho Adam a Eva, tak ako ich stvoril Boh, nepoznali žiadostivosť. „Prečo by sme nemali veriť," napísal v komentári ku knihe Genesis, „že títo ľudia pred pádom mohli svojimi pohlavnými orgánmi k plodeniu detí disponovať tak, ako všetkými ostatnými údmi, ktoré predsa uvádza duša do pohybu slobodným pokynom bez akéhokoľvek obťažovania a chlípnosti rozkoše?... Prečo by sa malo zdať nevierohodné, že utvorenie prvých ľudských tiel bolo také, že ľudia disponovali pohlavnými orgánmi na pokyn, ktorým ovládajú nohy, keď idú na prechádzku, takže neplodili v ohni lásky ani nerodili v bolestiach" (Augustín In: Denzler, 1999, s. 10). Podľa Augustína bol človek pred pádom do hriechu, ktorý bol často interpretovaný sexuálne, od slasti slobodný, neexistoval pre neho ani spor medzi telom a duchom (Denzler, 1999, s. 10). Tento postoj pravdaže nemá ďaleko k dualizmu, ktorý sa v krajnej podobe prejavil gnosticizmom a manicheizmom. Na niektoré Augustínove predstavy však nadväzuje aj súčasná teológia, obzvlášť Ján Pavol II. prostredníctvom svojej teologickej antropológie, ktorá vyústila do jeho koncepcie teológie tela (Curran, 2003, s. 611).

Kresťanské predstavy o morálke po Augustínovi formovali mnohí teológovia. Jedeným z najvýznamnejších bol nepochybne Tomáš Akvinský, ktorý je aj autorom teórie o animácii ľudského plodu (predpokladal, že duša vstupuje do ľudského plodu až po 40. dňoch u chlapcov a po 80. dňoch u dievčat) (Drgonec, 2001, s. 33). Tento kresťanský mysliteľ už považoval telesné spojenie manželov za dobré, čo je v podstate aj oficiálna pozícia súčasnej Katolíckej cirkvi, pretože Boh stvoril podľa neho celú prirodzenosť človeka ako dobrú, ale k sexuálnej aktivácii môže dochádzať len v rámci manželstva, a aj tu musí byť zameraná len a výhradne k plodeniu potomstva (Denzler, 1999, s. 39). Podľa Akvinského: „Sú iba dva spôsoby, ako manželia môžu prísť k sebe bez akéhokoľvek hriechu, aby splodili potomstvo a aby odpykali vinu. Každý iný pohlavný akt je vždy hriech, prinajmenšom odpustiteľný" (Akvinský In: Denzler, 1999, s. 39). Vinou, ktorá by mala byť odpykaná, rozumel Akvinský to, že manželský partner z povinnosti sexuálne uspokojí svojho druha ako pokánie za iné hriechy, ak mu to nepôsobí žiadne potešenie. Tento pestrý ideový základ rozvíja Katolícka teológia, aj keď v menej vyhranenej podobe, prakticky dodnes. Ján Pavol II. vnímal zmysel ľudskej sexuality v súlade s vlastnou predstavou teologickej antropológie, do ktorej spadá stvorenie, pád do hriechu a spasenie tela. Jeho Teológia tela zvlášť zdôrazňuje žiadostivosť a chlípnosť, ktorá spôsobila vnútorné rozdelenie osoby na telo a ducha a teraz narúša aj jednotu komunity muža a ženy (Curran, 2003, s. 611). Dielo tak predstavuje určité kontinuum teologických východísk, ktoré sme načrtli už v predchádzajúcom texte.

Takáto predstava sexuálnej morálky stojí v opozícii ku koncepcii sexuálneho a reprodukčného zdravia, ktorá je založená na možnosti slobodne uspokojovať vlastné sociálne, fyzické a emocionálne potreby s ohľadom na rovnaké práva druhých ľudí. Takýto postoj je skôr vnímaný ako odmoralizovanie sexuality (Kuby, 2013, s.267). Stav úplnej fyzickej, mentálnej a sociálnej pohody sa tu nespája s uspokojovaním potrieb ale z ich potláčaním, ovládaním pudov a sexuálnou frustráciou. Najmä katolícka predstava spasenia kladie v duchu stoicizmu slobodu od vášní medzi najvyššie ciele. Pre spasenie človeka je najdôležitejšie sebaovládanie. Podľa Jána Pavla II.: „Za cenu sebaovládania dosahuje človek hlbšiu a zrelšiu spontánnosť v srdci. Tým, že ovládne svoje inštinkty, objaví človek duchovnú krásu v znakoch vložených do ľudského tela ako mužskosť a ženskosť“ (Ján Pavol II In: Curran, 2003, s. 611). Reprodukčné zdravie z pohľadu Katolíckej cirkvi nemožno oddeliť od takého zmýšľania a rozhodovania podľa „zdravej“ morálky. Za zdravie sa považuje stav, v ktorom sa ľudia dávajú jeden druhému, oslobodení od žiadostivosti tela. Napriek tomu Ján Pavol II. podľa Currana (2003) nezmýšľa o vášni výlučne len negatívne. Vášeň a žiadostivosť síce nebezpečným spôsobom umlčujú hlas svedomia, ale pomocou radikálnej transformácie vášne prostredníctvom Božej milosti sa z nej môže stať aj kreatívna sila (Curran, 2003, s. 611). V kontexte takejto teológie nie je stav fyzickej, emocionálnej a sociálnej pohody v súvislosti so sexualitou považovaný za dobrý, ak sa zakladá na vášnivom uspokojovaní fyzických potrieb. Vášeň uspokojuje zmysly a telo, ale takéto uspokojenie z pohľadu teológie neprinesie ani pokoj ani skutočnú spokojnosť. Dôraz sa preto kladie predovšetkým na sebaovládanie. V tomto zmysle slovami Jána Pavla II.: „Telo je dané ako úloha duchu“ (Ján Pavol II, In: Curran, 2003, s. 619). Pohlavnosť sa tu nikdy nesmie stať prostriedkom uspokojovania pudov či akousi ľahko dostupnou drogou (Peschke, 2004, s. 354). S telom sa bojuje, človek sa má vychovávať k sebaovládaniu a jedine na takomto základe je tu možné postaviť sexuálnu výchovu.

Sexuálna (ne)výchova ako voľba menšieho zla

„Emancipačná sexuálna pedagogika poškodzuje národ, je nespravodlivá voči rodičom, rodinám i deťom a podkopáva vychovávateľský primát rodičov, ktorý garantujú všetky deklarácie ľudských práv.“

Gabriele Kuby

Politické odmietanie sexuálnej výchovy zameranej primárne na potreby žiakov a žiačok vychádza z konkrétnych interpretácií kresťanského učenia. Možnosť slobodne uspokojovať vlastné sociálne, fyzické a emocionálne potreby s ohľadom na rovnaké práva druhých ľudí nie je prijateľným cieľom konzervatívne orientovanej sexuálnej výchovy. Je zaujímavé, že niektorí/é kritici a kritičky sexuálnej výchovy v tomto prípade úplne spochybňujú aj možnosť rešpektovať vôľu partnera/partnerky pri inak než kresťansky orientovanej výchove. Pravidlo „rob iba to, s čím tvoj sexuálny partner/partnerka súhlasí“ sa im v kontexte modernej výchovy javí ako „vonkoncom nesplniteľná úloha, pretože takéto hranice vie zachovávať iba ten, kto sa naučil ovládať“ (Kuby, 2013, s. 267). Konzervatívne predstavy o sexuálnej výchove sú zvyčajne sýtené rigidnými rodovo stereotypnými predstavami o rôznych úlohách a primeranom správaní mužov a žien. „Muž je aktívnejší a viac sa zameriava smerom von; má viac odvahy k útoku. Žena skôr prijíma a chráni; lepšie znáša protivenstvá... Ženy sa viac zaujímajú o osoby a celou svojou dušou a bytosťou sa dávajú tým, ktorých milujú. U muža vládne hlava, u ženy srdce“ (Peschke, 2004, s.354). Sofistikovanejšie teologické predstavy sú ďalej rozvíjané a vulgarizované na rôznych náboženských fórach prostredníctvom aktivistov a kazateľov. Zatiaľ čo akademická teológia sa drží v určitých mantineloch, z nej vyplývajúce praktické poučenia v pastorácii sú často radikálne.

Príkladom takéhoto materiálu je aktuálne publikovaný pastoračný text s názvom: Štádiá tradičného katolíckeho chodenia, ktorý bol nedávno uverejnený na sociálnej sieti Facebook na stránke: Tradičná katolícka ženskosť [Citované 21.09.2022]. Nejde o žiadnu teologickú štúdiu ale o určitý praktický nástroj pastorácie, z ktorého sa okrem iného dozvedáme že: „V modernej spoločnosti veľa ľudí zakladá lásku na citoch, vzhľade alebo dráme, ktoré si nesprávne vysvetľujú ako vášeň“. Návod na chodenie už v úvode spochybňuje zakladanie lásky na citoch, vzhľade alebo dráme, čím sa tu zrejme rozumejú citové prejavy. Materiál stavia do protikladu koncept moderného chodenia a tradičného

dvorenia. „Moderné chodenie sa zvyčajne robí ako rekreačná záležitosť, t. j. trávenie času s niekým, aby ste sa zabavili, zapojili do sexuálneho potešenia a potom sa uvidí, kam to povedie“. Toto správanie nie je pozitívne hodnotné. Naopak, odporúča sa dvorenie, ktoré tento návod definuje ako: „úmyselný a cieľavedomý proces uskutočňovaný za účelom uzavretia manželstva ako konečného cieľa. Znamená to byť v počestnom, výlučnom, cudnom, úctivom, oddanom a láskyplnom vzťahu s osobou, ktorú Boh vybral.“ Teda nie osoba si vyberá partnera, ale niekto iný (Boh) tu vyberá za ňu, city, vzhľad či dráma nie sú primárne dôležité, treba podriadiť vôli Božej.

Je zaujímavé, že publikovaný návod v podstate priamo odsúdil aj bežnú socializáciu medzi mužmi a ženami. „Pokiaľ žena a muž spolu nechodia, nezosobášené osoby sa nemajú čo stretávať (t.j. tráviť veľa času spolu osamote) s osobami opačného pohlavia. Naplňte potrebu po priateľstve tým, že budete mať priateľky a zapojte sa do iných spoločenských aktivít alebo skupín“. Základom poučenia sú zjednodušené stereotypné predstavy o mužských a ženských rolách. „Existujú dva hlavné predpoklady pre chodenie:... On musí byť zárobkovo činný a musí byť finančne schopný plniť si svoje budúce záväzky ako manžel pre zabezpečenie rodiny“. V každom bode sa zdôrazňujú odlišné úlohy mužov a žien. Napríklad: „Takže ste sa rozhodli, že s ňou chcete chodiť, ak ste muž. Alebo ste sa rozhodli akceptovať jeho požiadanie o chodenie, ak ste žena“. Text u muža predpokladá ťažko ovládateľnú pudovosť a za prvoradé považuje včasné skúmanie cnosti, teda: „či je schopný praktizovať umiernenosť svojich sexuálnych túžob voči vám... Či je schopný sa pre vás obetovať tým, že prejaví sebazaprenie a sebaovládanie vo svojich sexuálnych pudoch. Ak nie je dosť mužom na to, aby priniesol tieto obete teraz, keď si ho vezmete, zažijete nemilé prekvapenie, že je cudzoložník alebo závislý na porne“. Schopnosť potlačiť sexuálne prejavy sú akousi skúškou správneho muža. Podobných odporúčaní a pastoračných návodov je samozrejme veľké množstvo. Nie je tu ani potrebné analyzovať celý text na to, aby bolo zjavné, že takúto predstavu o sexuálnej výchove je minimálne otázne a problematické presadiť do kurikula v sekulárnom štáte.

Takáto výchova k rigidným rodovým stereotypom nezodpovedá potrebám žiakov a žiačok ani našim medzinárodným záväzkom v oblasti ľudských práv. Odborníci a odborníčky dnes definujú odlišné výchovné ciele. „U chlapcov by sme mali podporovať to, aby dokázali prejavovať aj zdanlivo nie mužské city, ako je strach alebo potreba útechy či bezpečia a istoty, u dievčat aby dokázali vyjadriť zdanlivo nie ženské city ako hnev, odmietnutie dominanciu“ (Lukšík, 2003, s. 51). Aj podľa Bosej (2003) zohrávajú rodové stereotypy v sexuálnej výchove jednoznačne negatívnu úlohu, pretože sú priamo spájané s rizikovými faktormi ako sú poruchy správania, depresie, poruchy príjmu potravy, násilie v intímnych vzťahoch ospravedlňované výbušnosťou chlapcov, či vstup do sexuálneho života pod tlakom rovesníkov v prípade chlapcov, či partnera pokiaľ ide o dievčatá (Bosá, 2003, s. 58). Naopak, zo strany konzervatívnych odporcov sexuálnej výchovy sa dozvedáme, že pojmy ako rodové stereotypy či rod sú vlastne nástrojom destabilizácie pohlavnej protikladnosti či dielom zlého ducha (Kuby, 2013, s. 76). Problém sexuálnej výchovy tak spočíva aj v tom, že názory na to, čo by malo byť obsahovou náplňou tohto predmetu, sú vzájomne radikálne nesúladné.

Záver

Zo zachovaných primárnych teologických prameňov Starého zákona a Nového zákona vyplýva určitá dispozitívnosť, ktorá otvára široké interpretačné možnosti aj v súvislosti s ľudskou sexualitou či efektívnou sexuálnou výchovou. Náboženské interpretácie, ktoré vedú k odmietaniu sexuálnej výchovy založenej na vedecky podložených informáciách, sú u nás zatiaľ dominantné, ale nie sú nijako nevyhnutné, ani jediné možné. Predstavujú určitú reakciu na spoločenské a historické okolnosti, ktoré nie sú nemenné. Je zrejmé, že tieto predstavy už dnes odmieta aj značná časť veriacich. Voľba konkrétnych interpretácií sa môže v budúcnosti zmeniť ak bude postupne narastať určitá vôľa reflektovať nové spoločenské pomery a vedecký pokrok. Skutočný problém pri realizácii sexuálnej výchovy predstavujú zásadné rozpory v názoroch na to, na čo by mala byť zameraná a kto by mal takú výchovu realizovať. Priepasť medzi konzervatívnymi teologickými predstavami a konceptualizáciou sexuálnej výchovy sekulárnych odborníkov a odborníčok je veľká. Protikladnosť týchto prístupov je zreteľne evidentná, keď sa sofistikovaná teológia začne premietať do vulgarizovaných návodov pouličných kazateľov. Práve tieto rôznym spôsobom distribuované poučenia a pastoračné návody vo svojej jed-

noduchej konkrétnosti rozdeľujú spoločnosť. Vyvolávajú pocity ohrozenia a vznikajúca radikalizácia sa následne politicky zneužívajú, kým potreby mladých ľudí zostávajú na okraji záujmu spoločnosti.

Grantová podpora: *Text vznikol vďaka podpore grantu APVV-18-0303: Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescencie a mladej dospelosti a VEGA: 2/0035/21: Rodinné konštelácie s biologickými a nie biologickými deťmi.*

Zoznam použitej literatúry:

1. BIBLIA 2007. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2331s. ISBN 987-80-7162-652-7.
2. BOSÁ, M. 2003. Vzťah rodových stereotypov k zodpovednosti v sexuálnom živote In: Bianchi, G. (ed.) 2003. Upgrade pre sexuálnu výchovu. Bratislava: Veda, s. 53 -63. ISBN 80-224-0783-6.
3. CURRAN, CH. E. 2003. "Pope John Paul II's Teaching on Sexuality and Marriage: An Appraisal," University of St. Thomas Law Journal: Vol. 1: Iss. 1, Article 27. [elektronická verzia]. [Citované 03.12. 2015]. Dostupné na: http://ir.stthomas.edu/ustlj/vol1/iss1/27
4. DENZLER, G. 1999. Zakázaná slast. Dva tisíce let křesťanské sexuální morálky. Brno: CDK, 248 s. ISBN 80-85959-48-8.
5. DRGONEC, J. 1997. Základné práva a slobody podľa Ústavy Slovenskej republiky. Bratislava: Manz, 340 s. ISBN 80-85719-13-4.
6. LUKŠÍK, I. . 2003. Rodové stereotypy In: Bianchi, G. (ed.) 2003. Upgrade pre sexuálnu výchovu. Bratislava: Veda, s. 53 -63. ISBN 80-224-0783-6.
7. PESCHKE, H. K. 2004. Křesťanská etika. Praha: Vyšehrad, 695 s. ISBN 80-7021-718-9
8. SPENCER, C. 1999. Dejiny homosexuality. Bratislava: Slovart, 295 s. ISBN 80-7145-302-1.
9. Tradičná katolícka ženskosť [elektronická verzia]. [Citované 21.09. 2022]. Dostupné na: https://www.facebook.com/search/top?q=tradi%C4%8Dn%C3%A1%20katol%C3%ADcka%20%C5%BEenskos%C5%A5

Kontakt:
Mgr. Petr Kocina, PhD., LL.M.
Katedra etiky a estetiky
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1, 949 74 Nitra
Slovenská republika
e-mail: pkocina@ukf.sk

prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD.
Katedra etiky a estetiky
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1, 949 74 Nitra
Slovenská republika
e-mail: dmarkova@ukf.sk

Odklad reprodukce do vyššího věku žen a využívání asistované reprodukce v Česku

Jiřina Kocourková, Tomáš Fait, Anna Šťastná, Boris Burcin

V posledních letech stále větší pozornost přitahuje probíhající odklad reprodukce do vyššího věku žen. Lze hovořit o tzv. reprodukčním stárnutí, kdy stále více žen rodí své první dítě až po dosažení věku 30 let, či dokonce 35 let. Podobně jako v případě demografického stárnutí je výsledkem reprodukčního stárnutí zvyšující se podíl i počet starších prvorodiček. Na rozdíl od demografického stárnutí má reprodukční stárnutí svůj biologický limit v podobě konce reprodukčního období ženy, který se neposouvá jako střední délka života. Výsledkem je zkrácení reprodukčního období, kdy žena může realizovat svou reprodukci. Zároveň mají ženy v tomto kratším období menší šanci, že spontánně otěhotní. Rostoucí využívání asistované reprodukce (ART) je jedním z důsledků změn v reprodukčním chování a vyvolává otázky, do jaké míry samotné využívání asistované reprodukce přispívá k probíhajícímu odkladu plodnosti a jaký je jeho význam pro udržení či zvýšení úrovně plodnosti. Na tyto a další otázky se snaží odpovědět výzkum Centra pro studium plodnosti katedry demografie a geodemografie PřF UK, který aktuálně probíhá v rámci projektu GAČR.

Posun k pozdější plodnosti byl v Česku obzvláště výrazný po roce 1990, kdy se úhrnná plodnost prudce snížila z 1,86 dětí v průměru na jednu ženu v roce 1990 na 1,13 dítěte v roce 1999 a průměrný věk matky při narození prvního dítěte se zvýšil z 22,5 let v roce 1990 na 25 let v roce 2000. V současné době je pro Česko charakteristická jak pozdní plodnost, kdy průměrný věk matek při narození prvního dítěte činí téměř 29 let, tak vyšší úhrnná plodnost, která v roce 2021 dosáhla hodnoty 1,83, čímž se Česko dostalo mezi státy s nejvyšší úrovní plodnosti v Evropě. Česko je navíc unikátní z hlediska studia demografických důsledků ART. ART je v Česku snadno dostupná a počet klinik ART na počet obyvatel je jeden z nejvyšších v Evropě. Až do roku 2012 nebylo pro přístup k léčbě ART stanoveno žádné věkové omezení, tj. česká legislativa umožňovala ART i ženám ve vyšším reprodukčním věku. V roce 2012 však byla zavedena legislativa omezující přístup k ART pro ženy do 50 let. Již v roce 1997 vstoupila v platnost legislativa o úhradě nákladů na ART ze systému zdravotního pojištění (až 3 cykly do věku 39 let). Od dubna 2012 jsou hrazeny až 4 cykly za předpokladu, že během prvních 2 cyklů je přeneseno pouze jedno embryo.

Výzkum prováděný na katedře demografie a geodemografie je založen na anonymizovaných individuálních datech získaných z Národního registru asistované reprodukce spravovaného Ústavem zdravotnických informací a statistiky (ÚZIS) a na datech dostupných z Českého statistického úřadu (ČSÚ). Unikátní databáze individuálních údajů o každém dítěti narozeném v letech 2013-2018 umožňuje zpřesnit výsledky demografických ukazatelů plodnosti z hlediska využití/nevyužití ART. K odhadu počtu a struktury dětí narozených pomocí ART byla využita informace o přenosu embryí, který zahrnoval všechny typy ART postupů, tj. IVF, ICSI, KET, dárcovství vajíček (ED) a náhradu zmrazených embryí (FER).

Počet živě narozených dětí po ART se v letech 2013-2018 neustále zvyšoval (tabulka 1). V roce 2018 se po ART narodilo přibližně 4,3 tis. dětí, což představuje 3,8 % všech živě narozených dětí. Nárůst o 700 živě narozených dětí po ART oproti roku 2013 se projevil zvýšením podílu živě narozených dětí po ART o téměř 0,4 procentního bodu. Počet živě narozených dětí po ART tedy rostl rychleji než celkový počet živě narozených dětí.

Tabulka 1: Celkové počty živě narozených dětí a počty živě narozených dětí po ART, Česko 2013-2018

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Celkový počet živě narozených dětí	106 751	109 860	110 764	112 663	114 405	114 036
Počet živě narozených dětí po ART	**3 604**	**4 032**	**3 907**	**4 035**	**4 277**	**4 309**
Procento živě narozených dětí po ART	3,4	3,7	3,5	3,6	3,7	3,8

Procento živě narozených dětí po ART se významně zvyšovalo s věkem matek. Zatímco matkám ve věku 35-39 let se po ART narodilo přibližně 5 % dětí a matkám ve věku 40-44 let ve sledovaném období méně než 10 %, ve věkové skupině 45-49 let se po ART narodilo téměř 40 % živě narozených dětí. Přitom jen malý podíl z celkového počtu narozených dětí připadal na matky ve věku 40-44 let (2,5-3,6 %) a 45-49 let (0,1-0,2 %).

Tabulka 2 ilustruje nárůst úhrnné plodnosti mezi lety 2013 a 2018 z 1,46 na 1,71 dětí v průměru na jednu ženu a nárůst úhrnné plodnosti po ART z 0,045 na 0,058 dětí v průměru na jednu ženu. V důsledku toho se relativní vliv ART na TFR zvýšil z 3,1 % na 3,4 %.

Tabulka 2: Vliv užívání ART na úhrnnou plodnost, Česko 2013-2018

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Úhrnná plodnost	1,456	1,528	1,570	1,630	1,687	1,708
Úhrnná plodnost po ART	**0,045**	**0,052**	**0,051**	**0,053**	**0,057**	**0,058**
Úhrnná plodnost bez ART	1,411	1,476	1,519	1,577	1,629	1,650
Procento úhrnné plodnost po ART na úhrnné plodnosti	3,1	3,4	3,2	3,3	3,4	3,4

Rostoucí využívání ART ovlivňuje i časování narození dětí. V roce 2018 dosáhl průměrný věk matky při narození dítěte po ART 34,5 roku, což bylo výrazně více než hodnota průměrného věku matky při narození dítěte bez ART (tabulka 3). Rozdíl v průměrném věku při porodu u žen, které ART nevyužily, a u žen, které ART podstoupily, se zvýšil z méně než 4 let v roce 2013 na 4,6 roku v roce 2018. Lze tedy říci, že rozvoj ART a nárůst využívání ART je na jedné straně důsledkem procesu odkládání plodnosti, ale na druhé straně lze ART vnímat také jako „hnací sílu“ odkládání plodnosti, neboť ženy rodící po ART jsou v průměru výrazně starší. Pomocí metody dekompozice lze odhadnout, že nárůst průměrného věku matek při narození dítěte od roku 2013 do roku 2018 lze z 80 % přičíst probíhajícímu procesu odkládání plodnosti a z 20 % nárůstu využívání ART. Podíl rostoucího využívání ART na probíhajícím procesu odkládání porodnosti je tedy významný.

Tabulka 3: Vliv využívání ART na průměrný věk matky při narozen dítěte, Česko ***2013-2018***

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Průměrný věk matky při narození dítěte	29,9	29,9	30,0	30,0	30,0	30,1
Průměrný věk matky při narození dítěte po ART	33,7	33,9	34,0	34,3	34,4	34,5
Průměrný věk matky při narození dítěte bez ART	29,7	29,8	29,9	29,8	29,9	30,0
Rozdíl mezi průměrným věkem matky po a bez využití ART	4,0	4,1	4,1	4,5	4,5	4,5

Autoři:

Doc. RNDr. Jiřina Kocourková, Ph.D., Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta UK, Praha, email: jirina.kocourkova@natur.cuni.cz

PhDr. Mgr. Anna Šťastná, Ph.D., Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta UK, Praha, email: anna.statna@natur.cuni.cz

RNDr. Boris Burcin, Ph.D., Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta UK, Praha, email: boris.burcin@natur.cuni.cz

Doc. MUDr. Tomáš Fait, Ph.D., Gynekologicko-porodnická klinika, 2. Lékařská fakulta UK, Praha, email: tomas.fait@lfmotol.cuni.cz

Problematika neobvyklých sexuálních preferencí a postoje odborníků vůči parafilním klientům: Zpráva z projektu Parafilik

Křivánková Lucie, Navrátil Marek, Klapilová Kateřina

O projektu Parafilik

V České republice je v oblasti prevence sexuálních deliktů věnována pozornost zejména redukci nežádoucích dopadů na oběť a společnost a zamezení dalšímu takovému konání. Jedná se tedy o sekundární a terciární typ prevence reagující na již spáchaný sexuální delikt. Prozatím zde, stejně jako v mnoha dalších zemích, chybělo systémové řešení práce s osobami ve zvýšeném riziku spáchání sexuálně motivovaného deliktu.

Projekt Parafilik[1] je v současnosti jediným projektem v České republice, který se zaměřuje na anonymní a bezplatnou poradensko-terapeutickou práci s nedelikventními/ sebeidentifikujícími se (Houtepen et al., 2016; Cantor & McPhail, 2016) parafiliky. Inspiruje se přitom obdobnými projekty ze zahraničí, jako je např. německý projekt Dunkefeld (Beier et al., 2015; Beier et al., 2016) či projekt Stop It Now![2]. Jedná se o doplnění pilíře primární prevence v této oblasti, do již existujícího systému práce s parafilní populací a sexuálními delikventy. Nezanedbatelné množství osob s parafilií zůstává totiž mimo dosah včasné intervence oborníků (Krejčová a kol., 2022). Zahrnout do této skupiny lze zcela nedelikventní jedince, nebo osoby páchající nekontaktní delikty, velmi často v podobě sledování pornografického obsahu s preferovanou tematikou (nejčastěji dětskou pornografií či nekonsensuálními násilnými praktikami apod.).Proto projekt Parafilik rozšířil své působení i mimo oblast nedelikventních parafiliků a své služby nabízí i osobám, které již mají zkušenosti se spácháním sexuálního deliktu[3].

Cílem projektu ovšem není jen přímá poradenská a terapeutická práce s cílovou skupinou, ale také:

- vytvoření platformy pro dostupnou anonymní terapeutickou a podpůrnou intervenci cílové skupiny,
- navazování spolupráce s klíčovými českými i zahraničními experty z oblasti parafilií,
- pilotní testování a evaluace nových systémových řešení v oblasti prevence a práce se sebeidentifikujícími se parafiliky,
- diseminace nových poznatků a zahraničních příkladů dobré praxe z této oblasti mezi zainteresované odborníky i širší odbornou veřejnost.

Důvody pro systematizaci práce se sebeidentifikujícími se parafiliky jsou dopady parafilní preference na danou osobu v podobě zhoršeného psychického zdraví (suicidální tendence, depresivita, dysfunkční partnerské vztahy a sociální život aj.), snížení celkové míry well-being a zvýšené riziko páchání sexuální delikvence. Negativní působení přítomnosti parafilie je přitom znatelné nejen u samotného jedince, ale také u jeho blízkých, pokud o parafilii ví – partnera/partnerky, manžela/manželky, rodiče, sourozence, dětí. I pro osoby blízké jsou určeny terapeutické a poradenské služby projektu Parafilik.

Motto projektu Parafilik zní „Nemůžete za své pocity, můžete za své činy.“. Cílem terapeutické pomoci je posílení porozumění vlastnímu nastavení sexuální preference, zvědomení dopadů případné delikventní činnosti včetně právní odpovědnosti a posílení psychické odolnosti jedince nejen v rizikových situacích.[4] O nabídce služeb projektu Parafilik se mohou klienti dozvědět z několika zdrojů,

[1] Pozn.: Projekt Parafilik je realizován odborníky z Centra pro sexuální zdraví a intervence Národního ústavu duševního zdraví pod finanční podporou MPSV ČR (Operační fond zaměstnanost), a to v letech 2019-2023.

[2] Pozn.: Kompletní informace o projekt Stop It Now! Dostupné zde: https://www.stopitnow.org/

[3] Pozn.: Terapeutické služby jsou dostupné i osobám, kteří jsou aktuálně ve fázi vyšetřování či během soudního procesu a též klientům s nařízenou ambulantní sexuologickou léčbou. U těchto dvou typů klientů je naše péče nabízena v neanonymním módu.

[4] Pozn.: Služby projektu jsou online poradna, krizová linka/krizová intervence, kontaktní terapie (individuální/ skupinová), párová terapie a možnost online terapie.

např. z webových stránek, příspěvků na sociálních sítích, mediální kampaně v podobě spotů v České televizi apod.

Příkladem úspěšné spolupráce projektu se zahraničním partnerem je následující stránka (viz Obr. 1), která se zobrazí všem návštěvníkům[5] webového portálu Pornhub, kteří by vyhledávaly klíčová slova spojená s dětským pornografickým materiálem.

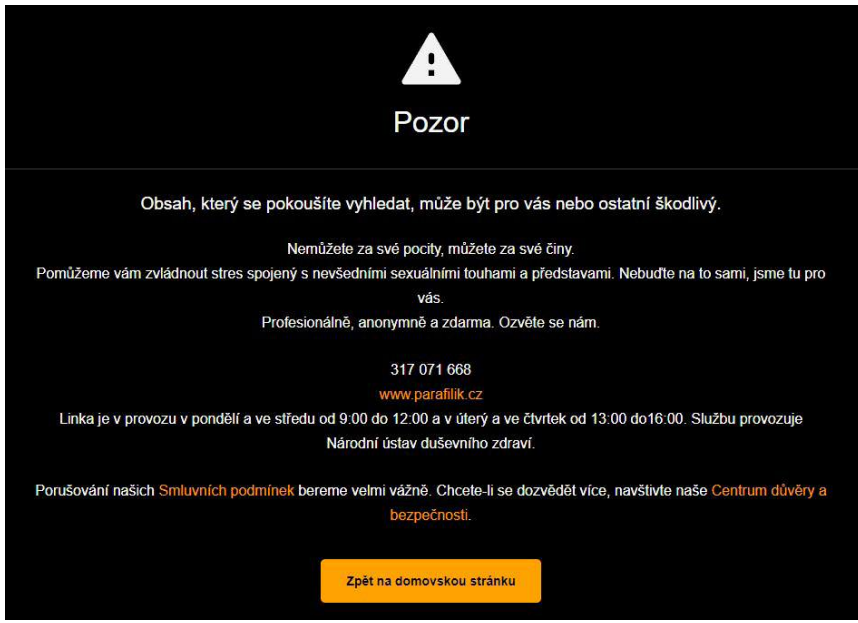

Obr. 1: Sdělení pro uživatele vyhledávající pojmy spojené s dětskou pornorafií na Pornhub[6]

Jednání o podobných funkcionalitách nyní probíhají i s dalšími provozovateli podobně zaměřených webových stránek, kde existuje předpoklad zvýšeného zájmu parafilní populace o vyhledávání nevhodného či protizákonného pornografického obsahu. Cílem této intervence je uživatele odradit od sledování videí s tímto obsahem a přesměrování jejich pozornosti k cílené pomoci**.**

Prevalence parafilních preferencí

Jak bylo již nastíněno, počty lidí, u kterých lze nalézt parafilní představy, sklony, nutkání nebo přímo projevy, je nezanedbatelné množství. Jako příklad lze uvést německý výzkum publikovaný v roce 2015, který zkoumal online vzorek 8718 mužů, z něhož deklarovalo sexuální fantazie zahrnující děti přes 4 % odpovídajících, 3,2 % přiznalo sexuální delikt vůči dětem. Autoři ovšem upozorňují na výrazný rozdíl mezi delikventními parafiliky kontaktními a nekontaktními, kteří se uchylují pouze ke sledování závadného pornografického materiálu. (Dombert, 2016) V České republice proběhl též online reprezentativní výzkum, do které se zapojilo 10 044 Čechů obou pohlaví, a která prokázala přítomnost

[5] *Pozn: Osoby vyhledávající termíny v českém jazyce nebo v cizím jazyce, ale z území České republiky.*

[6] *Pozn.: Toto upozornění se zobrazí uživateli, který vyhledává klíčová slova spojená s dětskou pornografií na PornHub.*

některé ze seznamu parafilií u více jak 31 % mužů (z 5023 dotazovaných mužů) a téměř 14 % žen (z 5021 dotazovaných žen). (Bártová et al., 2020) Typologii parafilních preferencí ve vzorku představuje následující tabulka (Tab. 1). V rovině fantazií s parafilní tematikou uvedlo vzrušení takovou představou dokonce více jak 40 % dotazovaných mužů a téměř 19 % žen. (Krejčová a kol., 2022)

Tab. 1: Prevalence parafilií vyjádřená v procentech s přepočtem na počet obyvatel v ČR.[7]

Parafilie (N = 5023 mužů/ 5021 žen)	Prevalence parafilií (%)			Prevalence parafilií (Přepočet na obyvatele ČR)			Svěření se odborníkovi
	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Muži
Pedofilie	**0.3**	0.6	< .01	**26 795**	26 136	< 1	3.3
Hebefilie	**1.6**	3.1	0.1	**142 905**	135 037	4 576	11.5
Zoofilie	0.5	0.8	0.2	44 658	34 848	9 151	12.8
Fetišismus	6.3	10.1	2.4	562 687	439 960	109 812	10.6
Voyeurismus	11.5	16.6	6.4	1 027 128	723 103	292 832	9.6
Exhibicionismus	2.3	3.0	1.5	205 426	130 681	68 633	14.7
Frotérství/Tušérství	8.3	12.7	3.9	741 318	553 217	178 445	9.1
Humiliace/Podřízení	2.9	3.5	2.3	259 015	152 461	105 237	11.8
Bití/Mučení	**1.9**	2.1	1.7	**169 699**	91 477	77 784	13.2
Patologická sex. agrese	**1.0**	1.7	0.4	**89 315**	74 053	18 302	10.7
Imobilizace	**3.6**	5.1	2.2	**321 536**	222 158	100 661	13.0

Přestože přítomnost parafilie zvyšuje riziko uskutečnění sexuálně motivovaného deliktu (Man a kol., 2010), některé aktuální studie upozorňují, že přítomnost parafilní preference neznamená nutně parafilní aktivitu (Seto et. al., 2021). U těchto jedinců je ovšem nutné cílit právě na zvýšení odolnosti v rizikových situacích a individuální terapii zaměřenou na zmírnění negativních pocitů v oblasti sebepojetí, rodinných a partnerských vztahů, úzkostí, depresivity či suicidálních myšlenek. (Martinec Nováková et al., 2022; Schmidt & Niehaus, 2022)

Subjektivní vnímání vlastních profesních kompetencí u českých odborníků a překážky práce s parafiliky

Z výše uvedených výsledků je patrné, že sexuologové, psychiatři a psychologové nejsou zdaleka jedinými odborníky, do jejichž péče se může dostat osoba s parafilní preferencí. V širším slova smyslu lze hovořit o terapeutech, sociálních pracovnících, zdravotnickém personálu a Policii ČR. V rámci projektu proto probíhá řada workshopů, přednášek i dlouhodobých školení a výcviků, které jsou zaměřeny na posílení kompetencí pro práci s cílovou skupinou sebeidentifikujících se parafiliků.

Důvodů, proč nedelikventní parafilní jedinec nevyhledá odbornou pomoc a podporu, je dle odborné literatury a zkušeností klientů v terapii projektu Parafilik několik. Jedná se o obavy a strach z odsouzení ze strany terapeuta a pocit obecné stigmatizace parafilií (Jahnke & Hoyer, 2013), ale také nedostatečná znalost konkrétních parafilií a jejich specifik, nepochopení a nízká empatie daného odborníka. (Krejčová et al., 2020) Klienti německého projektu Dunkefeld deklarovali obdobné negativní zkušenosti ze spolupráce s terapeuty, kdy se cítili stigmatizováni a zvolené metody odborníků hodnotili jako nevyhovující (Wagner et al., 2016).

[7] *Pozn: Prevalence parafilie je vypočítána jako procento respondentů, kteří udali silnou preferenci (tzn. na otázku: „Objevuje se u vás výše uvedená preference?“, odpověděli na pěti bodové škále ano nebo rozhodně ano)*

Obdobně jsou na tom ovšem i odborníci, kteří si jsou často vědomi bariér na své straně, proto se práci s parafiliky vyhýbají nebo ji odmítají (Jahnke et al., 2015). Tato fakta podrobně dokládá i jedna ze studií projektu Parafilik zaměřená na kompetence odborníků[8] pro práci s parafiliky.

Graf 1: Překážky pro práci s parafiliky (pedofilie, hebefilie) zmiňované českými odborníky (volně přejato z Martinec Nováková et al., 2022)

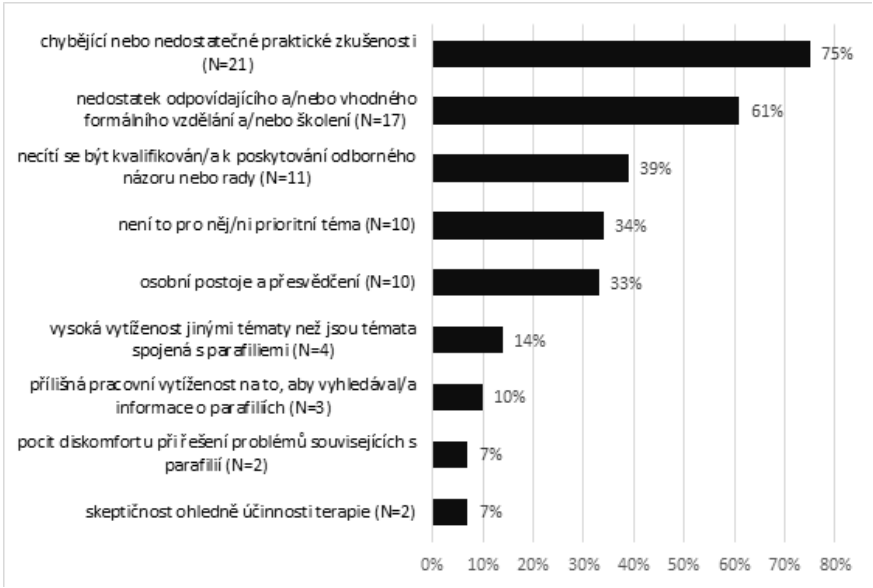

Mezi nejčastěji zmiňované překážky v práci s touto cílovou skupinou patřily u českých odborníků ženského i mužského pohlaví chybějící nebo nedostatečně praktické zkušenosti s prací s danou skupinou a nedostatek odpovídajícího a/nebo vhodného formálního vzdělání či školení. Kromě vědomostí a vzdělanostní deklarují ale někteří odborníci i bariéry z důvodu jejich vlastního přesvědčení a postojů. (Martinec Nováková et al., 2022)

Jak bylo zmíněno výše, jedním z cílů projektu je také diseminovat získané poznatky a postupy pro práci s cílovou skupinou mezi české odborníky i širokou veřejnost. Pro tyto účely se členové realizačního týmu projektu Parafilik zúčastnili celé řady konferencí a workshopů, kde vystoupili s příspěvky a diskusními bloky tematicky zaměřenými na osoby s neobvyklými sexuálními preferencemi. Dle 2. evaluační zprávy projektu proběhlo takových akcí 23, přičemž od doby publikace této zprávy v březnu 2022 tento počet dále narostl. Více než 500 osob díky těmto aktivitám (v prezenční či online formě) získalo informace o problematice, která je v Česku stále do jisté míry tabuizována.

V první polovině roku 2022 dále tým projektu Parafilik připravil dlouhodobý kurz, jehož cílem je vybavit odborníky v oblasti psychoterapeutické péče v regionech České republiky nezbytnými vědomostmi a praktickými dovednostmi pro práci s parafilní populací. Tento výcvik je rozdělen na teoretickou část v online formě a praktickou část v prezenční formě, které dohromady trvají 48 hodin. Skladbu profesí těchto odborníků shrnuje Graf 2; největší zastoupení v kurzu realizovaném v období od dubna 2022 měli psychologové (13) a lékaři (5), a to nejčastěji s psychiatrickou a sexuologickou specializací.[9]

[8] *Pozn.: Dostupný vzorek členů Sexuologické společnosti a České společnosti pro sexuální medicínu.*

[9] *Pozn.: Mezi jinými odborníky, kteří se kurzu účastnili, byli např. další poradenští pracovníci či student magisterského oboru psychologie.*

Graf 2: Profese odborníků v dlouhodobém vzdělávacím kurzu projektu Parafilik10 (zdroj: dotazníkové šetření mezi účastníky kurzu (24 respondentů)

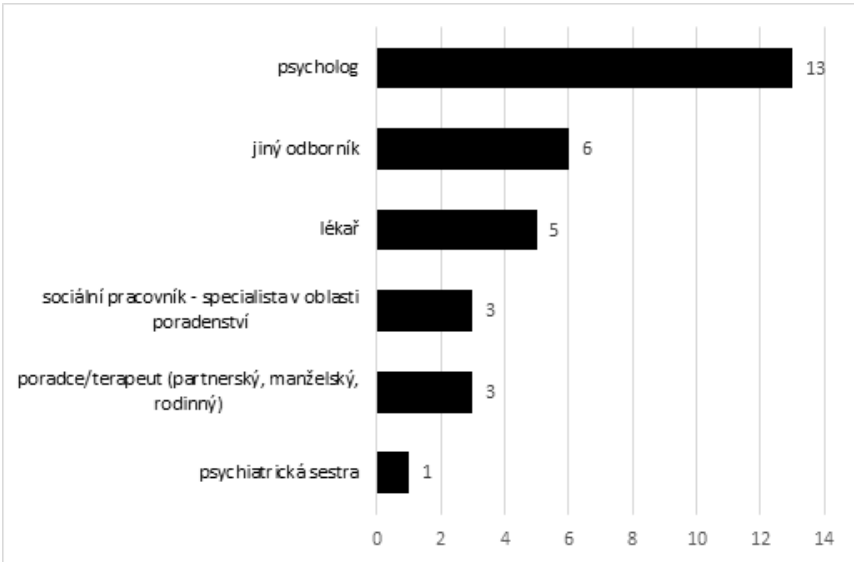

Evaluační tým projektu si uložil za cíl změřit změnu v kompetencích a postojích účastníků kurzu v otázkách týkajících se parafilií. Ze vstupních dat vyplývá, že subjektivně vnímané kompetence byly nejnižší v oblasti práce s delikventními klienty preferujících sexuálně motivované násilí (35% kompetence na škále 0 %—100 %); naopak nejvyšší sebevědomí uváděli účastníci u klientů s parafilní preferencí typu fetišismus (44 %). Vyhodnocení vývoje znalostí a postojů bude možné až po opakovaném měření během podzimu 2022 a též bude součástí závěrečné evaluační zprávy projektu Parafilik v roce 2023.

[10] *Pozn.: Někteří účastníci vybrali více profesí, tj. celkový počet odpovědí zde převyšuje počet respondentů.*

Výzva pro odbornou veřejnost a účastníky 30. kongresu k sexuální výchově

V RÁMCI POJEKTU PARAFILIK STÁLE PŘIJÍMÁME KLIENTY

Nabízíme pomoc lidem s neobvyklými sexuálními preferencemi a jejich blízkým, a to formou online poradenství, krátkodobé konzultace i dlouhodobé terapeutické spolupráce. Pracujeme individuálně, s páry i skupinově, a to osobně i online.

Pokud máte takové klienty ve své péči, doporučte jim možnost **bezplatné** a **anonymní** odborné terapeutické pomoci v projektu Parafilik.

Současně **hledáme dobrovolníky** s neobvyklou sexuální preferencí, kteří by měli zájem se účastnit **honorovaného** výzkumu. Zájemci se mohou hlásit na emailu: vyzkumpreferenci@nudz.cz

Kontakty:
webové stránky pro klienty: parafilik.cz
e-mail: parafilik@nudz.cz
služba telefonické krizové intervence a poradenství pro klienty: 317 071 668[11]
webové stránky projektu Parafilik pro veřejnost, média a odborníky: projektparafilik.cz

Pokud byste měli jakýkoliv dotaz, neváhejte se na nás obrátit.

Tým projektu Parafilik

Seznam použité literatury

1. Bártová, K., Androvičová, R., Krejčová, L., Weiss, P., & Klapilová, K. (2021). The prevalence of paraphilic interests in the Czech population: Preference, arousal, the use of pornography, fantasy, and behavior. *The Journal of Sex Research, 58*(1), 86-96.
2. Beier, K. M. (2016). Proactive strategies to prevent child sexual abuse and the use of child abuse images: Experiences from the German dunkelfeld project. In H. Kury, S. Redo, & E. Shea (Eds.), Women and children as victims and ofenders: Background, prevention, reintegration—Suggestions for succeeding generations. 2, 499-524. Cham: Springer International Publishing.
3. Beier, K. M., Grundmann, D., Kuhle, L. F., Scherner, G., Konrad, A., & Amelung, T. (2015). The German Dunkelfeld Project: A pilot study to prevent child sexual abuse and the use of child abusive images. *The Journal of Sexual Medicine, 12*(2), 529-542.
4. Cantor, J. M., & McPhail, I. V. (2016). Non-ofending pedophiles. Current Sexual Health Reports, 8(3), 121–128. https://doi. org/10.1007/s11930-016-0076-z
5. Dombert, B., Schmidt, A. F., Banse, R., Briken, P., Hoyer, J.,Neutze , J., & Osterheider, M. (2016). How Common is Men‘s Self-Reported Sexual Interest in Prepubescent Children?, The Journal of Sex Research, 53:2, 214 -223. doi: 10.1080/00224499.2015.1020108
6. Houtepen, J., Sijtsema, J. J., & Bogaerts, S. (2016). Being sexually attracted to minors: Sexual development, coping with forbidden feelings, and relieving sexual arousal in self-identifed pedophiles. Journal of Sex and Marital Therapy, 42(1), 48–69.
7. Jahnke, S., & Hoyer, J. (2013). Stigmatization of people with pedophilia: A blind spot in stigma research. International Journal of Sexual Health, 25(3), 169–184.
8. Jahnke, S., Philipp, K., & Hoyer, J. (2015). Stigmatizing attitudes towards people with pedophilia and their malleability among psychotherapists in training. Child Abuse and Neglect, 40, 93–102.
9. Krejčová, L., Marečková, M., Potyszová, K., Plášilová. L., Šinkner, F., Nováková, L., & Klapilová, K. (2022). *Parafilik jako cíl intervencí v oblasti duševního zdraví a prevence sexuální delikvence: situační analýza stavu v ČR.*

[11] *Pozn.: Provoz linky krizové intervence: pondělí a středa 9:00 - 12:00, úterý a čtvrtek 13:00 - 16:00.*

10. Krejčová, L., Martinec Nováková, L., Čiženkova, A., Potyszová, K., Šinkner, F., & Klapilová, K. (2020). Professional Competence and Attitudes towards Non-Offending People with Paraphilia in Czech Mental Health Professional. *J Sex Med*, 17:174-218.

11. Mann, R. E., Hanson, R. K., & Thornton, D. (2010). Assessing risk for sexual recidivism: Some proposals on the nature of psychologically meaningful risk factors. *Sexual Abuse-a Journal of Research and Treatment, 22*(2), 191-217. doi: 10.1177/1079063210366039

12. Martinec Nováková, L., Krejčová, L., Potyszová, K., Šinkner, F., & Klapilová, K. (2022). Professional Competence and Attitudes Towards Help-seeking People with Paraphilia in Czech Mental Health and Social Work Practitioners: An Explorative Study. *Frontiers in Psychiatry.* Accepted.

13. Seto, M. C., Curry, S., Dawson, S. J., Bradford, J. M. W., & Chivers, M. L. (2021). Concordance of paraphilic interests and behaviors. *The Journal of Sex Research, 58*(4), 424-437. doi: 10.1080/00224499.2020.1830018

14. Schmidt, A. F., & Niehaus, S. (2022). Outpatient therapists' perspectives on working with persons who are sexually interested in minors. *Archives of Sexual Behavior,* Accepted.

15. Wagner, T., Jahnke, S., Beier, K. M., Hoyer, J., & Scherner, G. (2016). Pädophile Neigungen offenbaren: Stigma-Management bei Patienten aus dem Berliner Präventionsprojekt Dunkelfeld. *Zeitschrift für Sexualforschung, 29*(2), 106-130. doi: 10.1055/s-0042-108000

Mgr. Lucie Křivánková, Ph.D.
specialista rekrutace CS projektu Parafilik
Centrum pro sexuální zdraví a intervence
Národní ústav duševního zdraví
lucie.krivankova@nudz.cz

Mgr. Marek Navrátil
evaluátor a analytik projektu Parafilik
Centrum pro sexuální zdraví a intervence
Národní ústav duševního zdraví
marek.navratil@nudz.cz

Mgr. Kateřina Klapilová, Ph.D.
odborný garant projektu Parafilik
Centrum pro sexuální zdraví a intervence
Národní ústav duševního zdraví
katerina.klapilova@nudz.cz

Ekonomické aspekty sociálních služeb

Petr Lojan

Zajištění dostupnosti sociálních služeb pro občany je významným úkolem veřejné správy. Role obcí v systému plánování a financování sociálních služeb je přitom zcela zásadní a nezastupitelná. V rámci plnění svých úkolů v této oblasti se však obce potýkají s problémy správné aplikace právních předpisů, jde totiž o případ, na který dopadají nejen vnitrostátní předpisy, nýbrž i řada přímo použitelných předpisů EU. Zároveň stárnoucí evropská populace a otřesy globalizovaných ekonomik s sebou přinášejí rozpory mezi společenskou potřebností sociální péče a možnostmi jejího financování. Aktivity každého státu by měly formovat přijatelnou společenskou atmosféru, eliminovat sociální napětí, vytvářet podmínky pro stabilitu společnosti a podporovat samostatnost sociálních subjektů. V oblasti sociální jde (kromě nezbytné reformy důchodového systému) především o zajištění dostupné terénní, ambulantní a pobytové ošetřovatelské péče pro seniory se sníženou mírou soběstačnosti tak, aby byla ekonomicky akceptovatelná pro rodinu i stát.

Právní ÚPRAVA V ČESKÉ REPUBLICE

Východiskem pro právní úpravu sociálních služeb, které spolu s celým systémem sociální péče spadají do resortu MPSV ČR, byla nutnost a potřebnost odstranění problémů, které s sebou nesla právní úprava před rokem 1989. Pracovníci sociálních služeb i klienti byli posledních sedmnáct let nuceni přizpůsobovat se režimu zastaralého a nevyhovujícího systému sociální péče (Matoušek, 2007).

Změny v oblast sociálních služeb nastaly relativně nedávno přijetím nového zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který nabyl účinnosti dne 1. 1. 2007. Spolu s dalšími právními předpisy (zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, a zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi) tak došlo k výrazné změně v celém systému sociální pomoci v ČR.

Koncepce uvedeného zákona je směřována k zabezpečení ochrany základních práv lidí, kteří se dostali často bez vlastního přičinění do nepříznivé životní situace, do situace, kterou často z důvodu svého postižení nemohou a ani nemají schopnost ji samostatně vyřešit.

V pojetí zákona se jednoznačně projevuje snaha o vytvoření podmínek pro uspokojování přirozených potřeb lidí, a to formou podpory a pomoci při zvládání péče o vlastní osobu, v soběstačnosti nezbytné pro plnohodnotný život a v životních situacích, které mohou člověka vyřazovat z běžného života společnosti. Základní zásady poskytování sociálních služeb jsou obsaženy v ustanovení § 2 tohoto zákona a v nich je přímo patrná změna koncepce proti dosavadnímu stavu. Každá osoba má nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení.

Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálně určených potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvávání nebo prohlubování nepříznivé situace, a posilovat jejich sociální začleňování.

Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležité kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních lidských svobod (Zákon č. 108/2006 Sb.).

Z obsahu výše zmíněných základních zásad zákona lze podle Matouška (2007) vyčíst charakteristiky nového systému sociálních služeb, které jím budou prolínat. Tyto znaky můžeme následně klasifikovat:

- Primárním znakem je poskytnutí odpovídající informace osobě, která se ocitla v nepříznivé sociální situaci, takovým způsobem, který pomůže osobě v řešení vlastním přičiněním a vlastními silami.
- Pokud je informace primárního charakteru nedostačující, teprve potom mají prostor sociální služby.

- Svou individualizovanou povahou by měly sociální služby odpovídat potřebám konkrétního jedince.
- Sociální služby mají mít především aktivační ráz, jsou koncipované na podporu samostatnosti klientů a předcházení delšímu trvání nepříznivé sociální situace.
- Kvalita sociálních služeb je v úzké kontinuitě s dodržováním a s respektováním lidských práv a základních svobod se zachováním důstojnosti člověka a jeho života.

Základními právními normami pro financování sociálních služeb je tedy zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších přepisů a zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, a na něj navazující prováděcí předpisy.

V návaznosti na tento klíčový zákon je třeba v této oblasti státní správy aplikovat řadu dalších vnitrostátních norem, a to v závislosti na tom, jakou formou je finanční podpora sociálních služeb ze strany obce realizována. Jedná se zejména o situace, jako jsou:

- dotace podle zákona č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, ve znění pozdějších předpisů;
- příspěvek poskytovaný obcí v postavení zřizovatele příspěvkové organizace, poskytnutý též podle rozpočtových pravidel;
- dar podle zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník;
- vklad do právnických osob zřízených obcí poskytovaný zejména podle zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, nebo zákona č. 90/2000 Sb., o obchodních korporacích;
- zadání veřejné zakázky na poskytování sociálních služeb podle zákona č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách, resp. od 1. 10. 2016 podle zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek.

PRÁVO EVROPSKÉ UNIE

Se vstupem ČR do Evropské unie bylo nutno akceptovat situaci, kdy řešení otázek, které se nacházely do té doby v kompetenci českého právního řádu, začalo podléhat jak právu vnitrostátnímu, tak i právu komunitárnímu, tj. předpisům vydaným orgány EU.

Jedním ze základních principů EU je právo občanů na volný pohyb. Pro oblast sociálního zabezpečení z toho vyplývá povinnost členských států zacházet s migrujícími občany ERU stejně jako s vlastními státními příslušníky tak, aby nebyla omezena jejich možnost pracovat v jednotlivých členských zemích. V oblasti sociálního zabezpečení nedochází k harmonizaci národních sociálních systémů členských států, ale pouze k jejich koordinaci (Veselý, 2013).

Koordinace sociálního zabezpečení je založena na čtyřech základních principech, kterými jsou princip rovného zacházení, princip aplikace právního řádu jediného státu, princip sčítání dob pojištění a princip zachování nabytých práv.

Uvedená pravidla jsou obsažena v sekundárním právu EU, konkrétně v Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 883/2004, o koordinaci systémů sociálního zabezpečení a Nařízení Evropského Parlamentu a Rady (ES) č. 987/2009, kterými se stanoví prováděcí pravidla k nařízení č.883/2004.

Osobní rozsah tohoto nařízení se vztahuje na státní příslušníky členského státu bez vazby na výdělečnou činnost nebo studium, osoby bez státní příslušnosti a uprchlíky bydlící v některém členském státě, kteří podléhají nebo podléhali právním předpisům jednoho nebo více členských států, jakož i na jejich rodinné příslušníky a pozůstalé. Nařízení se dále vztahuje na pozůstalé osoby, které podléhaly právním předpisům jednoho nebo více členských států a to bez ohledu na jejich státní příslušnost, jsou-li jejich pozůstalí státními příslušníky členského státu nebo osobami bez státní příslušnosti anebo uprchlíky bydlícími na území členského státu.

Věcný rozsah tohoto nařízení se vztahuje na všechny právní předpisy týkající se následujících systémů sociálního zabezpečení: dávky v nemoci, dávky v mateřství a rovnocenné otcovské dávky, dávky v invaliditě, dávky ve stáří, pozůstalostní dávky, dávky při pracovních úrazech a nemocech z povolání, pohřebné, dávky, předdůchodové dávky a rodinné dávky v nezaměstnanosti.

Koordinační pravidla se vztahují na všeobecné i zvláštní soustavy sociálního zabezpečení, ať již jsou příspěvkové nebo nepříspěvkové. Nevztahují se však na sociální a léčebnou pomoc a na dávky, u nichž členský stát přijímá odpovědnost za škody způsobené osobám a poskytuje náhradu (Mach, Pilip a Žák, 2016).

Významnou pomocí při výkladu koordinačních předpisů v EU jsou judikáty Evropského soudního dvora, který vymezil rozhodující kritéria pro výklad osobní i věcné působnosti koordinačních pravidel (Veselý, 2013).

Do této kategorie plně spadá i oblast veřejného financování, kde se aplikují předpisy o tzv. veřejné podpoře, které mají pro všechny členské státy přímý účinek, jsou tedy plně závazné a jejich porušení představuje riziko postihu ze strany orgánů EU.

Z praktického pohledu to znamená, že pokud veřejná instituce (stát, kraj, obec) hodlá financovat nebo jen spolufinancovat určité činnosti, musí vždy zkoumat, zda daný případ podléhá či nepodléhá pravidlům veřejné podpory.

Tento postup má svoji oporu v článku 107 odst. 1 Smlouvy o fungování Evropské unie, kterým jsou obecně zakázány jakékoli podpory z veřejných prostředků, které narušují nebo mohou narušit hospodářskou soutěž zvýhodněním určitých podniků nebo určitých odvětví výroby, pokud ovlivňují obchod mezi členskými státy (Mach, Pilip a Žák, 2016).

Pokud by ale neexistovaly žádné výjimky z tohoto obecného zákazu, potom by podpora nejrůznějších aktivit ze strany veřejných institucí byla velmi obtížná či mnohdy vůbec nemožná. Právo veřejné podpory však nemá za cíl zlikvidovat činnosti a služby, které by bez takové veřejné podpory samy o sobě nemohly fungovat. Existuje celá řada případů a situací, jejichž podpora z veřejných zdrojů je nejen nutná, nýbrž i žádoucí. Aby však negativní dopady takové podpory na trh byly co nejmenší, stanovila EU pro tyto případy celou řadu pravidel, která je nutno respektovat, a pak není podpora v konkrétních případech považována za protiprávní, respektive neslučitelnou s vnitřním trhem. Jedním z takových případů je i financování sociálních služeb tzv. vyrovnávací platbou.

1.1 VYROVNÁVACÍ PLATBA JAKO POJEM EVROPSKÉHO PRÁVA

Vyrovnávací platbu upravují předpisy Evropské unie o veřejné podpoře. Pro systematickou aplikaci k financování sociálních služeb je nejvýznamnější její úprava daná Rozhodnutím Komise č. 2012/21/EU o použití čl. 106 odst. 2 Smlouvy o fungování Evropské unie na státní podporu ve formě vyrovnávací platby za závazek veřejné služby udělené určitým podnikům pověřeným poskytováním služeb obecného hospodářského zájmu (Mach, Pilip a Žák, 2016).

Jak již z názvu tohoto předpisu plyne, jedná se o platbu z veřejných rozpočtů, kterou veřejná instituce poskytuje určitému subjektu k pokrytí nákladů veřejně prospěšných služeb, k jejichž poskytování byl vybrán respektive pověřen.

Právo veřejné podpory považuje financování služeb obecného hospodářského zájmu za významnou součást finanční politiky a nástroj, který umožňuje, aby tyto služby určené veřejnosti mohly být poskytovány přesto, že samy o sobě nejsou bez veřejné finanční podpory schopny fungovat na tržním základě. Jde tedy o to umožnit, aby tyto služby byly občanu dostupné za takových finančních podmínek, za kterých je schopen je konzumovat (Pavlák, 2006).

Z tohoto hlediska jsou sociální služby klasickým příkladem služeb obecného hospodářského zájmu, neboť bez veřejné finanční intervence by nebyly až na úplné výjimky jejich uživatelům dostupné.

1.1.1 VYROVNÁVACÍ PLATBA JAKO EKONOMICKÁ KATEGORIE

Často se setkáváme s představou, že vyrovnávací platba je nějaký speciální druh platby či platební titul. Tady je namístě třeba zdůraznit, že vyrovnávací platba není žádný zvláštní druh platby. Jedná se o ekonomickou kategorii, vyjadřující již svým názvem podstatu věci. Zjednodušeně řečeno totiž přestavuje celkové „vyrovnání“ či spíše dorovnání nebo doplacení toho, co poskytovateli služby chybí, aby byl schopen službu zajistit, tj. zejména pokrytí čistých nákladů vynaložených při plnění závazků veřejné služby.

1.1.2 VÍCEZDROJOVÁ VYROVNÁVACÍ PLATBA

Vyrovnávací platba je standardně vyplácena z jednoho zdroje. Pokud kupříkladu obec nebo kraj pověří určitý subjekt poskytováním služby obecného hospodářského zájmu, zpravidla zajistí výplatu celé vyrovnávací platby, kontrolu jejího čerpání a případně i zpětný odvod tzv. nadměrné platby.

Problém však nastává tehdy, pokud jeden subjekt neposkytuje vyrovnávací platbu celou a očekává, že i jiné subjekty se budou na financování vyrovnávací platby spolupodílet. Tak je tomu právě u financování sociálních služeb.

Zákon o sociálních službách počítá hned s několika zdroji, a to jak ze státního rozpočtu, tak i z územních rozpočtů (MPSV, kraje, obce). K tomu možno přičíst i další platby jiných donátorů (MV, MŠMT apod.). U poskytovatele sociálních služeb se tak potkávají finance poskytnuté od několika subjektů, přitom jejich účel může být shodný a spočívat v pokrytí nákladů, jejichž vynaložení je nutné k zajištění dostupnosti poskytování dané služby (MPSV, 2016).

1.1.3 ROLE KRAJŮ

Evropské právo spojuje s poskytováním vyrovnávací platby řadu povinností, směřujících k tomu, aby při jejím poskytování nedocházelo k nedovolené veřejné podpoře, a to zejména formou tzv. nadměrné vyrovnávací platby. V praxi to znamená, že výpočet výše vyrovnávací platby musí být založen na určitých objektivních parametrech, musí existovat účinná kontrola účelného vynakládání prostředků z vyrovnávací platby na stanovený účel a zajištěno i případné vrácení části vyrovnávací platby, pokud by tato byla vyšší, než odpovídá stanovenému výpočtu vzhledem k potřebám dané služby (Jílková a Olecká, 2011).

Z toho plyne závěr, že pokud je vyrovnávací platba poskytována z více zdrojů, musí být určen subjekt, který bude hlavním „garantem“ správnosti výpočtu vyrovnávací platby, ale i nakládání s poskytnutými prostředky.

Podle § 95 zákona o sociálních službách kraj zajišťuje dostupnost poskytování sociálních služeb na svém území v souladu se střednědobým plánem rozvoje sociálních služeb a určuje síť sociálních služeb na území kraje. Z takto stanovené působnosti kraje vyplývá i jeho hlavní role při zajištění správnosti poskytování vyrovnávací platby.

1.2 KALKULACE VYROVNÁVACÍ PLATBY

Podle článku 5 Rozhodnutí Komise nepřesáhne výše vyrovnávací platby rozsah nezbytný k pokrytí čistých nákladů vynaložených při plnění závazků veřejné služby, včetně přiměřeného zisku. **Čisté náklady se zpravidla počítají jako rozdíl mezi náklady a výnosy plynoucí ze služby obecného hospodářského zájmu.** Náklady mohou zahrnovat jednak veškeré přímé náklady vynaložené na službu, jednak i odpovídající podíl nákladů nepřímých (pokud tyto zahrnují i jiné činnosti, než samotnou službu). Rozhodnutí Komise počítá i s tím, že mohou být zohledněny i náklady spojené s investicemi do infrastruktury, pokud jsou nezbytné pro poskytování dané služby. Je na poskytovateli podpory, aby blíže vymezil, jaké náklady mají být z poskytnuté částky hrazeny (tzv. způsobilé náklady z dané podpory).

Pokud jde o výnosy, tak Rozhodnutí Komise předepisuje povinně zahrnout do kalkulace vyrovnávací platby všechny výnosy plynoucí z dané služby (zejm. úhrady od uživatelů, relevantní úhrady od pojišťoven). Členským státům je pak při stanovení výpočtu vyrovnávací platby dána na vůli možnost do výnosů započítávat (zcela nebo zčásti) i zisk plynoucí z jiných činností, které poskytovatel služby provozuje mimo službu obecného hospodářského zájmu; v praxi se tak někdy děje stanovením určitého podílu kofinancování služby ze strany samotného poskytovatele služby. Tento princip koresponduje i se zákonnou povinností neziskových organizací využít zisku z „vedlejších hospodářských činností“ k podpoře své hlavní činnosti (Matoušek, 2011).

1.3 NADMĚRNÁ VYROVNÁVACÍ PLATBA

Protože vyrovnávací platba smí zahrnovat pokrytí čistých nákladů, které je nutno vynaložit na zajištění dostupnosti poskytování dané sociální služby včetně přiměřeného zisku, je nutno veškeré podpory poskytnuté nad tento rámec považovat za „nadměrné vyrovnání“, které musí být vráceno.

Jestliže je financování vyrovnávací platby u sociálních služeb vícezdrojové, znamená to, že nutno sledovat všechny části vyrovnávací platby, poskytnuté různými subjekty, tedy sčítat dotace, dary atd., které poskytovatel služby obdrží od kraje, obcí, MPSV a dalších veřejných institucí. Je-li kraj „garantem" správnosti vyrovnávací platby, pak je na něm, aby zavedl účinný mechanismus monitoringu plateb, které daný poskytovatel služby zařazené do sítě obdrží, a účinně tak zabránit nadměrnému vyrovnání (Průša, 2007).

1.4 PODPORA DE MINIMIS

Z toho, což až dosud bylo řečeno vyplývá, že pokud obec hodlá jakýmkoli způsobem podpořit danou sociální službu, musí řešit soulad takové podpory s pravidly EU o veřejné podpoře. V minulosti jsme se často setkávali s tím, že pokud obec vůbec otázku veřejné podpory řešila, volila formu tzv. podpory de minimis podle Nařízení Komise (EU) č. 1407/2013 o použití článků 107 a 108 Smlouvy o fungování Evropské unie na podporu de minimis.

Financování sociální služeb v rámci podpory de minimis **má však svá úskalí.** Předně je limitováno výší celkové částky podpory jednomu poskytovateli sociálních služeb v hodnotě 200 000 € v součtu za tři po sobě jdoucí účetní období. Tato částka pro financování některých služeb zásadně nestačí; je třeba si uvědomit, že do ní spadá nejen jakákoli finanční podpora konkrétní služby, nýbrž i např. podpora formou výpůjčky majetku, nájmu za snížené nájemné apod., tedy hodnota rozdílu mezi skutečně placeným a tržním nájemným. Vedle toho je třeba si uvědomit, že omezení do 200 000 € za tři po sobě jdoucí účetní období představuje limit na „jeden podnik", tj. nejen na samotného příjemce podpory, nýbrž na všechny s ním propojené osoby. **Řada poskytovatelů sociálních služeb tak podporu de** minimis nebude schopna využít a jejich financování pak bude zpravidla možné pouze v rámci výše popsaného systému poskytování vyrovnávací platby.

1.5 PODPORA OBCE V RÁMCI SYSTÉMU VYROVNÁVACÍ PLATBY

Současné financování sociálních služeb vyrovnávací platbou je v praxi tvořeno krajskými systémy, kdy kraj podle zákona o sociálních službách vytváří krajskou síť sociálních služeb a v souvislost s tím i pravidla pro paktování vyrovnávací platby. Jak jsme již výše zmínili, financování je koncipováno na bázi vícezdrojové. Obec je tedy pouze jedním ze subjektů zajišťujících krytí potřeb určité služby vyrovnávací platbou, a její podpora je proto považována za jakousi dílčí část celkové vyrovnávací platby. Proto je také podřízena nastavenému krajskému režimu, musí respektovat obecná pravidla jejího výpočtu, pravidla způsobilých nákladů apod (Matoušek, 2011).

Obce si často neuvědomují, že do vyrovnávací platby je nutno zahrnout veškerou podporu poskytnutou na určitou službu z jejich strany, a to na základě jakéhokoli právního titulu. Do vyrovnávací platy tedy nutno zahrnout nejen dotace, ale též příspěvek zřizovatele poskytnutý příspěvkové organizaci, dary, hodnoty snížených či „prominutých" nájmů za užívání zařízení apod.

Použitá literatura

1. MACH, Petr, Ivan PILIP a Milan ŽÁK. *Ekonomické a sociální systémy EU.* Praha: Vysoká škola ekonomie a managementu, 2016. ISBN 978-80-87839-65-2.
2. MARKSOVÁ M. Financování sociálních služeb, přechod financování na kraje.Publikováno 22.4. 2014 [cit. 11.1. 2015]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7472/metodika.pdf
3. MATOUŠEK, Oldřich, et al. Sociální služby. Praha : Portál, 2007.
4. VESELÝ, J. a kol., Právo sociálního zabezpečení, Praha: Linde 2013,
5. ISBN 978–80–7201–915–1

PhDr. Petr Lojan, M.B.A

Role školního psychologa v sexuální výchově – možnosti, rizika, výzvy

Tereza Lubasová

V následujícím příspěvku se budu věnovat tomu, jaké možnosti má školní psycholog (ŠP)[1] v oblasti sexuální výchovy (SV) a jaká rizika a výzvy na něj čekají. Není-li uvedeno jinak, jsou má tvrzení založena na mé vlastní zkušenosti školní psycholožky, na opakovaných dotazech, se kterými se setkávám při vzdělávání vyučujících souvisejícím (nejen) se sexuální výchovou a v neposlední řadě na postřezích mých kolegů a kolegyň ze školní praxe.

Sexuální výchovu chápu (nejen v tomto textu) jako *„dlouhodobý vzdělávací proces, který se ve svém obsahu věnuje sexualitě a otázkám s tím spojenými ve všech rovinách lidského bytí (fyzické, sociální, etické, právní, ...) a svým působením ovlivňuje další formování osobnosti vzdělávaného jedince a jeho budoucí chování,*“ (Lubasová, 2020, s.24). Role školního psychologa bývá pro mnohé obtížně uchopitelná – v současné době neexistuje povinné specializační vzdělávání či podmínky pro ŠP (jiné než vystudování pětiletého magisterského oboru Psychologie), ve své praxi tak školní psychologové vychází z různých (více či méně vhodných, někdy akreditovaných) kurzů a výcviků. Jeho zaměstnavatelem je škola a klientem jsou jednotliví žáci, celé třídy, vyučující, celý pedagogický sbor i rodinné systémy žáků. Šíře jeho možností je tedy velká, ale zároveň s tím přichází konflikty mezi zájmy jednotlivých (skupin) klientů a často těké nesoulad mezi očekáváním a reálnými schopnostmi daného ŠP.

Šíře uplatnění ŠP má svůj odraz i v možnostech ŠP v oblasti SV. Možnosti jeho uplatnění vychází z toho, kdo je//může být jeho klientem. Základní oblastí, kde se ŠP setkává s tématy SV jsou individuální poradenské konzultace poskytované žákům, rodičům či vyučujícím. Ne všichni přichází s tématem sexuálního a reprodukčního zdraví jako primárním důvodem pro návštěvu ŠP. Často jde o oblast, která se objeví až v průběhu spolupráce. Pokud je to primární důvod, bývají to témata spojená s tajemstvím (*„Ještě jsem to nikomu jinému neřekl.*“). U žáků jde především o žáky starší (II. stupeň ZŠ, SŠ), častým tématem bývají pochybnosti o sexuální orientaci, coming out, (nešťastná) láska, či nezdravé vztahy. U rodičů slýcháme různá „podezření“ (odlišnosti od vrstevníků, nesoulad očekávání) či dotazy na „normálnost“ chování jejich dítěte. Vyučující obvykle přichází řešit konkrétního žáka a jeho specifické obtíže.

Kromě individuálních konzultací má ŠP také možnost věnovat se přímé práci se třídou – ať už jde o práci preventivní či indikovanou. Pro starší žáky bývá vítanou změnou pro intimní téma mít „externího“ odborníka. Pro vyučující může být úleva, že ne vše musí s žáky probírat oni. V případě indikované práce je třeba již vysoké úrovně znalostí a odbornosti, aby byla intervence úspěšná. Preventivní témata souvisí obvykle se vztahy obecně a prevencí HIV/AIDS (byť reálná potřeba je mnohem širší). Indikovaná práce se třídou vychází z aktuálních potřeb třídy,v poslední době se objevuje stále častěji téma změny pohlaví žáka.

ŠP může poskytovat poradenství a podporu také školnímu metodikovi prevence, který bývá zodpovědný za vypracování a realizaci minimálních (školních) preventivních programů (MPP). Pokud opominu fakt, že tyto programy jsou často jen formálním dokumentem bez reálného dopadu na praxi (viz Lubasová, Charvát & Taranzová, 2018), tak je možné právě v MPP vidět vhodnou možnost zakotvení témat SV pro danou školu.

Z mých zkušeností je zřejmé, že ŠP často nemají dostatečné znalosti (natož zkušenosti) s tématy SV. Neznají vhodné zdroje, neví, jak si s tématem poradit. To je často brzdí v realizaci (efektivnějších) intervencí. Výzvou také bývá nedostatečný čas (řada ŠP je na škole na tak malý úvazek, že sotva stíhá řešit nejpalčivější problémy), nedostupnost vzdělávání v této oblasti a v některých místech i působení jiných zájmových skupiny (především extrémních náboženských skupin).

[1] *Používám termín školní psycholog, resp.ŠP a myslím tím všechny osoby vykonávající toto povolání, bez ohledu na pohlaví. Totéž platí pro všechny další osoby, které jsou v textu zmíněné.*

Zdroje:

1. Lubasová, T. (2020). Sexuální výchova na 1. stupni základních škol v České republice. Univerzita Palackého v Olomouci, Nepublikovaná dizertační práce.
2. Lubasová, T., Charvát, M. & Taranzová, K. (2018). Obsahová analýza minimálních preventivních programů základních škol zaměřených na témata sexuální výchovy. Psychologie a její kontexty, 10(2), DOI:10.15452/PsyX.2019.10.0014.

O autorce:
PhDr. Tereza Lubasová, Ph.D.
psycholožka – vzdělávání, poradenství, odborná psychologická péče
psychologielubasova.cz

Od lásky k spokojnosti: Súvisia hodnotové atribúty lásky so spokojnosťou v partnerskom vzťahu?

Dagmar Marková, Petr Kocina

Abstrakt

V článku prezentujeme výsek z výsledkov výskumu, ktorý sme realizovali v rámci projektu APVV-18-0303: „Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescencie a mladej dospelosti“, a ktorý bol zameraný (okrem iného) na zisťovanie konštrukcií partnerskej lásky, axiologických a morálnych aspektov intímnych vzťahov, biografických a ďalších kontextov. Predstavujeme súvislosti hodnotových významov partnerskej lásky a atribútov, ktoré sú spájané s partnerským vzťahom so subjektívnym hodnotením spokojnosti v partnerskom vzťahu u osôb mladšieho dospelého veku a adolescencie.

Kľúčové slová: láska, spokojnosť s partnerským životom, partnerský vzťah, intimita, hodnoty, etika, axiológia, morálka, sexualita, tranzície intímnych vzťahov, sexuálny výskum, eticko-deskriptívny výskum.

Úvod[1]

Spokojnosť predstavuje v súčasnosti jeden z dôležitých predmetov výskumu v oblasti sexuality a párového života (na Slovensku napr. Bianchi, 2011, Supeková, Bianchi, 2000, Lukšík, Supeková, 2003, Lukšík et al., 1999, Marková, 2007, 2005, Chovanec 2019 atď.). Realizované sú viaceré kvantitatívne či kvalitatívne výskumné sondy, v rámci ktorých sú sledované mnohé faktory, ktoré ovplyvňujú prežívanie sexuálnej či partnerskej spokojnosti, menej však ich súvislosti s morálnymi aspektmi (napr. Marková, 2015a,b, Marková, Šebíková, 2020,), pričom celkovo eticko-deskriptívne výskumy nie sú dominantnou oblasťou záujmu na tomto výskumnom poli.

Výskum

V článku prezentujeme parciálne výsledky výskumu, ktorý sa koncentroval na skúmanie morálnych aspektov sexuálnych a párových vzťahov, partnerskej lásky, medzníkov v intímnych vzťahoch ako aj ich súvislostí s ďalšími faktormi. V tomto texte sa zameriavame len na analýzu tých dát, ktoré sa týkali súvislostí spokojnosti v partnerskom vzťahu s preferenciami hodnotových atribútov v oblasti partnerskej lásky u osôb mladšieho dospelého veku a adolescencie.

Čo sa týka výskumného nástroja, i keď sme vo výskume využili viaceré metódy, v tomto texte budeme prezentovať len tú časť výsledkov, ktoré sme získali pomocou nami vytvoreného dotazníka, ktorý sme administrovali online formou.

Výskumný súbor tvorilo spolu 315 respondentov a respondentiek mladšieho dospelého veku a adolescencie (vekový priemer = 24,01, najčastejšie sa vyskytujúci vek = 21 rokov, 60% ženy a 40% muži).

Výskumné zistenia

Axiologické atribúty a významy partnerskej lásky

V rámci výskumu sme zisťovali, čo považujú v súčasnosti, na základe vlastnej skúsenosti, opýtaní/é muži a ženy za dôležité v partnerskom vzťahu. Na päťstupňovej škále mali vyznačiť mieru dôležitosti, ktorú pripisujú jednotlivým významom či atribútom partnerských vzťahov, kde 1 = málo dôležité

[1] *Text vznikol vďaka podpore grantu APVV-18-0303: Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescencie a mladej dospelosti.*

a 5 = veľmi dôležité. Jednotlivé položky, ktoré účastníci a účastníčky výskumu posudzovali, sme vyprofilovali z pilotného výskumu o konštrukciách lásky (pozri napr. Lukšík, Guillaume, 2018) a taktiež z výskumu axiologických a morálnych preferencií v partnerských vzťahoch (pozri napr. Marková, 2015a,b), pričom sme sa zamerali len na tie oblasti, ktoré sa týkali partnerských vzťahov s cieľom obsiahnuť respondentmi a respondentkami uvedené hlavné axiologické významy a atribúty partnerskej lásky. Konkrétne sme identifikovali sme týchto 21 kategórií:

1. previazanosť s partnerom/partnerkou
2. pocit lásky
3. atraktívnosť pre partnera/partnerku (partner/partnerka sa páči druhému partnerovi/partnerke)
4. sexuálna príťažlivosť
5. sexuálne uspokojenie
6. vášnivosť
7. pocit bezpečia
8. pochopenie pre partnera/partnerku
9. oceňovanie pozitívnych stránok partnera//partnerky
10. záujem o blaho partnera/partnerky
11. rovnováha medzi partnermi v uspokojovaní potrieb a záujmov
12. pocit zodpovednosti starať sa o partnera//partnerku
13. dôvera, môcť veriť partnerovi//partnerke
14. splynutie s partnerom/partnerkou
15. obetovanie sa
16. osobné obohatenie
17. spoznávanie seba samého/samej
18. vnútorná harmónia medzi partnermi/v partnerskom vzťahu
19. otvorenie sa, rozprávanie dôverných vecí
20. uznanie a vytváranie priestoru pre slobodnú realizáciu sa partnerov
21. spoločné aktivity s partnerom/partnerkou

Hodnoty priemeru[2] poukazujú na to (Marková, 2021), že respondenti a respondentky prisudzovali všetkým posudzovaným hodnotovým atribútom párovej lásky vysokú dôležitosť (hodnota priemeru sa pohybuje od 4,7 po 3,5). Ako najviac dôležitú hodnotia opýtaní/é muži a ženy dôveru (môcť veriť partnerovi//partnerke), potom nasleduje pocit lásky a pochopenie pre partnera/partnerku. Naopak, osobné obohatenie, spoznávanie seba samého/samej a vnútorná harmónia boli uvádzané ako menej dôležité v partnerskom vzťahu, i keď je nutné zohľadniť, že rozdiel v hodnotách priemeru je pomerne nízky.

Spokojnosť v partnerskom vzťahu

Vo výskume sme sa zamerali na skúmanie toho, aké axiologické preferencie v oblasti partnerskej lásky súvisia so spokojnosťou v partnerskom vzťahu. Spomedzi viacerých aspektov partnerskej spokojnosti, ktoré sme vo výskume sledovali, sa v rámci tohto článku sústredíme na subjektívne hodnotenia účastníkov a účastníčok výskumu štyroch aspektov spokojnosti v oblasti partnerských vzťahov. Konkrétne:

- celková spokojnosť so súčasným partnerským vzťahom,
- spokojnosť so súčasným/ou partnerom/partnerkou v partnerskom vzťahu,
- spokojnosť s vlastným vzťahom k súčasnému/ej partnerovi/partnerke,
- celková spokojnosť s doterajším partnerským životom/partnerskými vzťahmi.

Teda sledujeme tie aspekty, ktoré sa týkali subjektívneho ohodnotenia celkovej spokojnosti s doterajšími párovými vzťahmi a predovšetkým súčasným partnerským životom. Konkrétne mali respon-

[2] *Pozri bližšie v: Marková (2021), kde boli tieto parciálne výsledky publikované.*

denti a respondentky na 7-stupňovej škále ohodnotiť, nakoľko sú vo vybraných oblastiach spokojní/é, kde 1 – veľmi nespokojný/á a 7 – veľmi spokojný/á.

Výsledky, ktoré sa týkajú subjektívneho hodnotenia spokojnosti v oblasti partnerských vzťahov u opýtaných mužov a žien stručne prezentujeme prostredníctvom priemeru (tabuľka č. 1):

Ako možno vidieť priemer poukazuje skôr na vyššie hodnotenie sledovaných štyroch oblastí spokojnosti v párových vzťahoch, pričom najvyššia miera spokojnosti (priemer = 6,2) bola zistená „so súčasným/ou partnerom/partnerkou", nasleduje „spokojnosť s vlastným vzťahom k súčasnému/ej partnerovi/partnerke" (priemer = 6,14) a „celková spokojnosť so súčasným partnerským vzťahom" (priemer = 6,07). Naopak, najnižšie hodnotenie sme zaznamenali u celkovej spokojnosti „s doterajším partnerským životom, resp. partnerskými vzťahmi" (priemer = 5,1). Je však zrejmé, že rozdiely v priemeroch sú veľmi malé.

Tab. 1: Deskriptívny ukazovateľ – priemer: spokojnosť v oblasti partnerského života u účastníkov a účastníčok výskumu

	Descriptive Statistics
Variable	Mean
27	6,07661
28	6,20576
29	6,14463
30	5,11111

Legenda: Spokojnosť v oblasti partnerského života: 27. spokojnosť so súčasným partnerským vzťahom, 28. spokojnosť so súčasným/ou partnerom/partnerkou, 29. spokojnosť s vlastným vzťahom k súčasnému/ej partnerovi/partnerke, 30. celková spokojnosť s doterajším partnerským životom/partnerskými vzťahmi.

Hodnotové atribúty partnerskej lásky a spokojnosť v partnerských vzťahoch

S akými atribútmi partnerskej lásky súvisí spokojnosť v partnerstve? Ktoré axiologické konštrukcie párovej lásky prispievajú k vyššej spokojnosti s partnerským životom? Výsledky, ktoré sa týkajú súvislostí preferencií v oblasti axiologických atribútov a významov partnerskej lásky a subjektívneho hodnotenia sledovaných štyroch aspektov spokojnosti v párových vzťahoch u účastníkov a účastníčok výskumu deskribujeme prostredníctvom výsledkov korelácií.

V***ýsledky*** Spearmanových korelácií (tabuľky č. 2-5), ktoré sa týkajú subjektívneho hodnotenia spokojnosti so súčasným partnerstvom, resp. celkovým doterajším partnerským životom a ich súvislostí s axiologickými preferenciami v oblasti partnerskej lásky možno deskribovať nasledovne:

- čím vyššiu spokojnosť so súčasným partnerským vzťahom respondenti a respondentky udávali, tým vyššiu dôležitosť v partnerskej láske prisudzovali: previazanosti s partnerom/partnerkou, pocitu lásky, atraktívnosti pre partnera/partnerku, pocitu bezpečia, pochopeniu pre partnera/partnerku, oceňovaniu pozitívnych stránok partnera//partnerky, záujmu o blaho partnera/partnerky, pocitu zodpovednosti starať sa o partnera//partnerku, dôvere, splynutiu s partnerom/partnerkou, obetovaniu sa, osobnému obohateniu, vnútornej harmónii medzi partnermi, otvoreniu sa a rozprávaniu dôverných vecí, ako aj uznaniu a vytváraniu priestoru pre slobodnú realizáciu sa partnerov (tab. č. 2),
- **čím viac spokojní/é boli** účastníci a účastníčky výskumu so svojím súčasným/ou partnerom/partnerkou v partnerskom vzťahu, tým vyššiu dôležitosť kládli v partnerských vzťahoch: previazanosti s partnerom/partnerkou, pocitu lásky, pocitu bezpečia, pochopeniu pre partnera/partnerku, oceňovaniu pozitívnych stránok partnera//partnerky, záujmu o blaho partnera/partnerky,

rovnováhe medzi partnermi v uspokojovaní potrieb a záujmov, pocitu zodpovednosti starať sa o partnera//partnerku, dôvere, splynutiu s partnerom/partnerkou, obetovaniu sa, osobnému obohateniu, vnútornej harmónii medzi partnermi, otvoreniu sa a rozprávaniu dôverných vecí, ako aj uznaniu a vytváraniu priestoru pre slobodnú realizáciu sa partnerov (tab. č. 3),

- **čím viac spokojní/é boli** opýtaní/é muži a ženy s vlastným vzťahom k súčasnému/ej partnerovi/partnerke, tým vyššiu dôležitosť pripisovali vo svojich párových vzťahoch: pocitu lásky, pocitu bezpečia, pochopeniu pre partnera/partnerku, oceňovaniu pozitívnych stránok partnera//partnerky, záujmu o blaho partnera/partnerky, pocitu zodpovednosti starať sa o partnera//partnerku, dôvere, splynutiu s partnerom/partnerkou, obetovaniu sa, osobnému obohateniu, vnútornej harmónii medzi partnermi, otvoreniu sa a rozprávaniu dôverných vecí, ako aj uznaniu a vytváraniu priestoru pre slobodnú realizáciu sa partnerov (tab. č. 4),
- čím vyššiu celkovú spokojnosť s doterajším partnerským životom, resp. partnerskými vzťahmi respondenti a respondentky udávali, tým viac považovali za dôležitý atribút partnerskej lásky: previazanosť s partnerom/partnerkou, záujem o blaho partnera/partnerky, splynutie s partnerom/partnerkou, obetovanie sa, otvorenie sa, rozprávanie dôverných vecí, uznanie a vytváranie priestoru pre slobodnú realizáciu sa partnerov (tab. č. 5).

Tab. 2: Výsledky korelácií: axiologické atribúty partnerskej lásky a spokojnosť so súčasným partnerským vzťahom

Variable	Spearman Rank Order Correlations Marked correlations are significant at p <,05000 27
1	0,172065
2	0,241616
3	0,155892
4	0,064251
5	0,040462
6	0,097218
7	0,252218
8	0,304242
9	0,188359
10	0,256227
11	0,094268
12	0,204868
13	0,334660
14	0,255337
15	0,258306
16	0,138554
17	0,104217
18	0,170973
19	0,259230
20	0,210795
21	0,119951

Legenda: Hodnotové atribúty partnerskej lásky: 1. previazanosť s partnerom/partnerkou, 2. pocit lásky, 3. atraktívnosť pre partnera/partnerku, 4. sexuálna príťažlivosť, 5. sexuálne uspokojenie, 6. vášnivosť, 7. pocit bezpečia, 8. pochopenie pre partnera/partnerku, 9. oceňovanie pozitívnych stránok partnera//partnerky, 10. záujem o blaho partnera/partnerky, 11. rovnováha medzi partnermi v uspokojovaní potrieb a záujmov, 12. pocit zodpovednosti starať sa o partnera//partnerku, 13. dôvera, môcť veriť partnerovi//partnerke, 14. splynutie s partnerom/partnerkou, 15. obetovanie sa, 16. osobné obohatenie, 17. spoznávanie seba samého/samej, 18. vnútorná harmónia medzi partnermi/v partnerskom vzťahu, 19. otvorenie sa, rozprávanie dôverných vecí, 20. uznanie a vytváranie priestoru pre slobodnú realizáciu sa partnerov, 21. spoločné aktivity s partnerom/partnerkou.

Tab. 3: Výsledky korelácií: axiologické atribúty partnerskej lásky a spokojnosť so súčasným/ou partnerom/partnerkou v partnerskom vzťahu

Variable	Spearman Rank Order Correlations Marked correlations are significant at p <,05000 28
1	0,160450
2	0,218621
3	0,118402
4	0,002840
5	-0,008086
6	0,044257
7	0,226454
8	0,333172
9	0,240985
10	0,267458
11	0,130279
12	0,209791
13	0,312086
14	0,322084
15	0,246257
16	0,132728
17	0,122243
18	0,143432
19	0,242222
20	0,197970
21	0,123989

Legenda: Hodnotové atribúty partnerskej lásky: 1. previazanosť s partnerom/partnerkou, 2. pocit lásky, 3. atraktívnosť pre partnera/partnerku, 4. sexuálna príťažlivosť, 5. sexuálne uspokojenie, 6. vášnivosť, 7. pocit bezpečia, 8. pochopenie pre partnera/partnerku, 9. oceňovanie pozitívnych stránok partnera//partnerky, 10. záujem o blaho partnera/partnerky, 11. rovnováha medzi partnermi v uspokojovaní potrieb a záujmov, 12. pocit zodpovednosti starať sa o partnera//partnerku, 13. dôvera, môcť veriť partnerovi//partnerke, 14. splynutie s partnerom/partnerkou, 15. obetovanie sa, 16. osobné obohatenie, 17. spoznávanie seba samého/samej, 18. vnútorná harmónia medzi partnermi/v partnerskom vzťahu, 19. otvorenie sa, rozprávanie dôverných vecí, 20. uznanie a vytváranie priestoru pre slobodnú realizáciu sa partnerov, 21. spoločné aktivity s partnerom/partnerkou.

Tab. 4: Výsledky korelácií: axiologické atribúty partnerskej lásky a spokojnosť s vlastným vzťahom k súčasnému/ej partnerovi/partnerke

Variable	Spearman Rank Order Correlations Marked correlations are significant at p <,05000 29
1	0,126009
2	0,189592
3	0,096677
4	0,033345
5	0,035542
6	0,071827
7	0,208158
8	0,251658
9	0,223189
10	0,253923
11	0,108491
12	0,223636
13	0,259063
14	0,212682
15	0,255365
16	0,140284
17	0,081262
18	0,174270
19	0,226192
20	0,191871
21	0,102219

Legenda: Hodnotové atribúty partnerskej lásky: 1. previazanosť s partnerom/partnerkou, 2. pocit lásky, 3. atraktívnosť pre partnera/partnerku, 4. sexuálna príťažlivosť, 5. sexuálne uspokojenie, 6. vášnivosť, 7. pocit bezpečia, 8. pochopenie pre partnera/partnerku, 9. oceňovanie pozitívnych stránok partnera//partnerky, 10. záujem o blaho partnera/partnerky, 11. rovnováha medzi partnermi v uspokojovaní potrieb a záujmov, 12. pocit zodpovednosti starať sa o partnera//partnerku, 13. dôvera, môcť veriť partnerovi//partnerke, 14. splynutie s partnerom/partnerkou, 15. obetovanie sa, 16. osobné obohatenie, 17. spoznávanie seba samého/samej, 18. vnútorná harmónia medzi partnermi/v partnerskom vzťahu, 19. otvorenie sa, rozprávanie dôverných vecí, 20. uznanie a vytváranie priestoru pre slobodnú realizáciu sa partnerov, 21. spoločné aktivity s partnerom/partnerkou.

Tab. 5: Výsledky korelácií: axiologické atribúty partnerskej lásky a celková spokojnosť s doterajším partnerským životom, resp. partnerskými vzťahmi

Variable	Spearman Rank Order Correlations Marked correlations are significant at p <,05000 30
1	0,125133
2	0,069582
3	0,069461
4	0,059890
5	0,009616
6	0,020073
7	0,041229
8	0,049392
9	0,045879
10	0,125203
11	0,084453
12	0,065748
13	0,060519
14	0,146908
15	0,185894
16	0,088214
17	0,016601
18	0,088479
19	0,176391
20	0,131996
21	0,076898

Legenda: Hodnotové atribúty partnerskej lásky: 1. previazanosť s partnerom/partnerkou, 2. pocit lásky, 3. atraktívnosť pre partnera/partnerku, 4. sexuálna príťažlivosť, 5. sexuálne uspokojenie, 6. vášnivosť, 7. pocit bezpečia, 8. pochopenie pre partnera/partnerku, 9. oceňovanie pozitívnych stránok partnera//partnerky, 10. záujem o blaho partnera/partnerky, 11. rovnováha medzi partnermi v uspokojovaní potrieb a záujmov, 12. pocit zodpovednosti starať sa o partnera//partnerku, 13. dôvera, môcť veriť partnerovi//partnerke, 14. splynutie s partnerom/partnerkou, 15. obetovanie sa, 16. osobné obohatenie, 17. spoznávanie seba samého/samej, 18. vnútorná harmónia medzi partnermi/v partnerskom vzťahu, 19. otvorenie sa, rozprávanie dôverných vecí, 20. uznanie a vytváranie priestoru pre slobodnú realizáciu sa partnerov, 21. spoločné aktivity s partnerom/partnerkou.

Záver

Celkovo naše výsledky poukazujú na pomerne vysokú sexuálnu spokojnosť so súčasným aj doterajším partnerským životom (priemer 5,1 – 6,2) u osôb mladšieho dospelého veku a adolescencie. Ukazuje sa, že vyššia celková spokojnosť s doterajším partnerským životom, resp. partnerskými vzťahmi súvisí so zdôrazňovaním previazanosti až splynutia s partnerom/partnerkou a prejavovaním záujmu o seba navzájom až obetovaním sa. Zároveň je v partnerských vzťahoch vysoko hodnotená otvorenosť a dôverná komunikácia ako aj slobodná realizácia partnerov. Viac spokojní/é so svojím partnerským životom sú teda tí/tie, ktorí/é sú hodnotovo orientovaní/é na potreby partnera/partnerky a prejavenie záujmu o neho/ňu, oceňujú otvorenú a dôvernú komunikáciu, ktorá umožňuje vytvorenie intimity a väzby s partnerom/partnerkou, ale zároveň kladú dôraz aj na osobný priestor pre sebarealizáciu.

Ďalšie výsledky naznačujú, že spokojnosť v krátkodobejšej perspektíve, teda v súčasnom partnerskom vzťahu (či už spokojnosť so súčasným partnerským vzťahom, s partnerom/partnerkou alebo so vzťahom k nemu/k nej) súvisí s vyšším hodnotením vzťahových atribútov partnerstva ako pochopenie, záujem a oceňovanie partnera/partnerky, starostlivosť o toho druhého až obetovanie sa, ďalej so

zdôrazňovaním emocionálnych aspektov - pocitu lásky, taktiež bezpečia, dôvery a otvorenosti, ako aj konštrukciami jednoty – splynutia partnerov navzájom a vnútornej harmónie medzi partnermi. Na druhej strane partnerská láska má prinášať osobné obohatenie a umožňovať aj priestor pre slobodnú realizáciu.

Tieto výsledky sú v súlade so zisteniami z predchádzajúceho výskumu (Marková et al., 2019), podľa ktorých viac spokojní/é s doterajším partnerským životom, ako aj so sebou v oblasti párových vzťahov, sú tí/tie, ktorí/é viac spájajú sexualitu s láskou, vernosťou a bezpečnosťou a ich axiologické preferencie v oblasti partnerských vzťahov sa viažu na vzťahové a emocionálne aspekty (Marková, 2015a). Naše výsledky však môžu poukazovať aj na možnú idealizáciu vlastných partnerských vzťahov u mladých ľudí ako aj na ideálne morálne konštrukcie párovej lásky v prospech dávania ako brania, sebaobetovania a splývania partnerov v „my".

Grantová podpora: *Text vznikol vďaka podpore grantu APVV-18-0303: Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescencie a mladej dospelosti.*

Zoznam použitej literatúry:

1. BIANCHI, G. 2011. Subjektivnost sexuality : diskurzy sexuality, sexuální spokojenost, významy sexu, motivy sexuálního debutu a sociální ospravedlnění rizikového sexu. In: ŠULOVÁ, L. a kol. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví.* Praha: Maxdorf, 2011, p. 130-146. ISBN 978-80-7345-238-4.
2. CHOVANEC, M. 2019. Ženy a pornografia. Bratislava: Centrum poligrafických služieb, 2019, p. 263. ISBN 978-80-8054-817-9.
3. LUKŠÍK, I. – GUILLAUME, M. 2018. Representations of love in the early stages of love. In: *Human Affairs*, vol. 28, no 3, 2018, p. 271–284. ISSN 1337-401X.
4. LUKŠÍK, I. – SUPEKOVÁ, M. 2003. *Sexualita a rodovosť v sociálnych a výchovných súvislostiach.* Bratislava: Humanitas, 2003.
5. LUKŠÍK, I. - SUPEKOVÁ, M. - BIANCHI, G. - POPPER, M. 1999. Sexuálna spokojnosť žien. In: Česká a Slovenská psychiatrie. 1999, roč. 95, č.1, január, p. 31-40.
6. MARKOVÁ, D. 2021. Súvisia morálne dilemy s axiologickými konštrukciami partnerskej lásky? In: *Social Pathology and Prevention*, 2021, Vol. 7, No. 2, p. 47-52. ISSN 2464-5877.
7. MARKOVÁ, D. 2015a. *Sexual morality in Slovakia and the Czech Republic.* Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2015. ISBN 978-961-6894-68-5.
8. MARKOVÁ, D. 2015b. *Moral values in sexual and partner relationships.* Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2015. ISBN 978-961-6894-67-8.
9. MARKOVÁ, D. 2007. *Predmanželská sexualita v kontextoch sexuálnej diverzity a variability*. Bratislava: Regent, 2007. ISBN 978-80-88904-59-5.
10. MARKOVÁ, D. 2005. Sexuálne biografie a ich hodnotenie z hľadiska spokojnosti. In: 13. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice : Pardubice 2005. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu a Nová tiskárna Pelhřimov, 2005, p. 110-122. ISBN 80-86559-41-6.
11. MARKOVÁ, D. – KOCINA, P. – TURČAN, C. – ŠEBÍKOVÁ, L. 2019. Subjektívne hodnotenie intímnych vzťahov z hľadiska spokojnosti v období mladej dospelosti: etické a psychologické aspekty. In: 27. *celostátní kongres k sexuální výchově* v České *republice.* Praha: Společnost pro plánovaní rodiny a sexuální výchovu, p. 66-78. ISBN 978-80-905696-9-0.
12. MARKOVÁ D. – ŠEBÍKOVÁ, L. 2020. Od sexuálnej morálky k sexuálnej spokojnosti: eticko-deskriptívna výskumná sonda do súvislostí morálnych preferencií a subjektívneho hodnotenia spokojnosti v oblasti intímneho života u slovenských a českých žien. In: *Dilemata* žen *a mužů v době postmoderní*. Stráž pod Ralskem: Akademie Vězeňské služby ČR a Integrované vzdělávání pomáhajících profesí - IVPP, 2020, s. 152-186. ISBN 978-80-907836-5-2.
13. SUPEKOVÁ, M. – BIANCHI, G. 2000. Sexuálna výchova a spokojnosť sexuálne aktívnejších mladých ľudí (kvalitatívny prístup). In: Československá *psychologie*, 2000, Vol. XLIV, No.1, p. 56-76. ISSN 0009-062X.

Kontakt:
prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD.
Katedra etiky a estetiky
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1, 949 74 Nitra
Slovenská republika
e-mail: dmarkova@ukf.sk

Mgr. Petr Kocina, PhD., LL.M.
Katedra etiky a estetiky
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1, 949 74 Nitra
Slovenská republika
e-mail: pkocina@ukf.sk

Některá hlediska u nepřekažení a neoznámení trestného činu

Miroslav Mitlöhner

1. Trestný čin

Právnické publikace a zákony se setkáváme s různými definicemi trestného činu, nebo jak se někdy užívá, zločinu nebo deliktu. Tyto definice vymezují pojem nebo o charakteristiku jednání (skutku) a následné i coby jednotlivého trestného činu. Tato vymezení mají buď charakter formální, kdy je trestným činem takový čin, který zákon zakazuje a za nějž stanoví trest, nebo se pokoušejí povahu činu blíže obsahově charakterizovat. Ve způsobu vymezení znaků trestného činu se odrážejí zájmy společnosti, k jejichž ochraně trestní právo slouží.

Podle Solnaře je definice trestného činu výsledkem poměrně pokročilého stupně vývoje nauk trestního práva[1].

Podle současného českého trestního zákoníku je trestným činem protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně(§ 13 odst. 1 tr. zák.).

Podobnou úpravu obsahuje slovenský trestní zákoník, který v § 8 uvádí, že trestný čin je protiprávný čin, jehož znaky jsou uvedené v tomto zákoně, pokud tento zákon nestanoví jinak.

Naproti tomu polský trestní kodex jednoznačnou definici trestného činu nepřináší a této problematice se věnuje podrobněji v rámci oddílu I. obecné části trestního kodexu.

Trestní kodex Ruské federace v Článku 14 stanoví, že se „za trestný čin považuje zaviněné spáchání společensky nebezpečného jednání zakázané tímto zákoníkem pod hrozbou trestem a že „není trestným činem konání (opomenutí) i když formálně obsahuje znaky jakéhokoliv jednání předpokládaného tímto zákoníkem, ale v důsledku malého významu nepředstavuje společenskou nebezpečnost“ *(ve znění federálního zákona z 26. června 1995, čís. 26 st. 3012).*

Protiprávnost je nutno posuzovat z hlediska právního řádu jako celku. To znamená, že je třeba při posuzování spáchaného skutku brát do úvahy vedle trestně právních hledisek i hlediska všech ostatních právních odvětví tak, aby bylo možno posoudit zda je či není konkrétní skutek trestným činem.

V doktríně bývá rozlišována formální protiprávnost, která k trestnosti činu nestačí, a materiální protiprávnost, u které se vyžaduje nejen rozpor činu s právem, ale i škodlivost posuzovaného protiprávního činu pro hodnoty chráněné trestním právem. Podrobně se touto problematikou a názory předních autorů zabývá Solnař[2]

Trestným činem může být pouze jednání právním řádem zakázané a nedovolené. Protiprávnost nelze tedy v žádném případě posuzovat pouze z hlediska trestního práva, ale je nutno brát v úvahu i hlediska všech ostatních právních odvětví a výsledkem posouzení musí být rozpor činu s právním řádem.

Podle Herzega[3] se protiprávnost zpravidla dovozuje z porušení právních norem jiných právních odvětví, než je trestní právo, ale může také vyplývat přímo z trestního zákoníku (např. znásilnění a další trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti). Tím, že je čin uvedený v trestním zákoně jako trestný, je zároveň vyjádřeno, že je to i čin zakázaný.

Společenská škodlivost není jednoznačný termín. Formální kriteria společenské škodlivosti nejsou uvedena v definici trestného činu, ale mohou být pouze odvozena z ustanovení § 39 odst. 2, které se ale týká hledisek pro stanovení druhu a výměry trestu.

Rovněž tak není výslovně stanoveno, že při nenaplnění nebo nedostatečném naplnění těchto znaků není podmínka společenské škodlivosti naplněna, a tudíž skutek není trestným činem.

---

[1] *SOLNAŘ, V., FENYK, J., CISAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M., Systém českého trestního práva II, Praha:2009, Novatrix s.r.o. s. 216*

[2] *SOLNAŘ, V., FENYK, J., CISAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M., Systém českého trestního práva II, Praha:2009, Novatrix s.r.o. s. 114 - 120.*

3 HERCZEG, J., Právní omyl v novém trestním kodexu, in Trestní právo 14, 2010 č. 6 s.5

V souvislosti se společenskou škodlivostí činu je vhodné připomenout právní odpovědnost pachatele a její vztah k otázce svobody. S právní odpovědností se lze setkat jak v soukromém právu, tak veřejnému právu či jinak řečeno s odpovědností smluvní upravenou v § 2913 obč. zákoníku, odpovědnosti deliktní upravenou v § 2910 obč. zákoníku a odpovědností trestněprávní upravené v Hlavě II. obecné části trestního zákoníku.

Funkce odpovědnosti jsou v těchto případech odlišné a můžeme tak hovořit o částečně odlišných prioritách kompenzace. Zatímco účelem kompenzace v rámci deliktního práva je uvést poškozeného do takového postavení, jako by k protiprávnímu jednání nedošlo, v rámci odpovědnosti v právu smluvním by poškozený měl být uveden do takového postavení, jako by druhá smluvní strana plnila smluvní povinnosti.

Lze nalézt určité funkce, které se vyskytují v obou systémech odpovědnosti. V zásadě jde o funkci reparačně-kompenzační a o funkci preventivně odstrašující. Názory jednotlivých teoretiků se různí v tom, zda má být dominantním prvkem spíše funkce reparační a funkce kompenzační, či zda má systém právní odpovědnosti nejvíce odrážet preventivní funkci. Účelem trestního práva je minimalizace nákladů ze způsobené škody a proto klade důraz na preventivní funkci práva [4].

Zásada subsidiarity trestní represe, někdy též nazývána jako princip ultima ratio, vyjadřuje, že trestní právo je prostředek určený k ochraně zákonem stanovených zájmů, který musí být užíván jen tehdy, pokud užití jiných právních prostředků ke sjednání nápravy nepřichází v úvahu, neboť již byly vyčerpány nebo jsou zjevně neúčinné či nevhodné. **K zásadě subsidiarity blíže viz Nález Ústavního soudu z 26. 5. 2020,** sp. zn. Pl. ÚS 46/18, podle kterého pro případ nedostatečné společenské škodlivosti jsou zde korektivy trestní odpovědnosti, a to jak hmotněprávní (zásada subsidiarity trestní represe), tak případně procesněprávní (zásada oportunity).

Subsidiární úlohu trestního práva formuluje trestní zákoník tak, že lze trestněprávní odpovědnost pachatele a z ní vyplývající trestněprávní důsledky uplatňovat pouze tehdy a tam, kde ve společensky škodlivých případech nepostačuje uplatnění právní odpovědnosti podle jiného předpisu. To tedy v praxi znamená nezbytnost uplatňování prostředků trestní represe především tam, kde jiné právní prostředky nejsou dostatečně efektivní, selhávají a nebo jsou vůbec neúčinné.

Trestní právo a v jeho rámci pak trestněprávní kvalifikaci skutku jako trestného činu je třeba považovat za ultima ratio, tedy za krajní prostředek, který má zásadní význam pro ochranu těch hodnot a zájmů, které jsou chráněny trestním zákonem a tvoří objekt v rámci skutkové podstaty trestného činu.

Vyjádření zásady subsidiarity trestní represe znamená, že trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.[5]

Orgány činné v trestním řízení se tedy musí zabývat nejen otázkou případné trestněprávní kvalifikace skutku, ale i možným uplatněním zásady subsidiarity trestní represe a pravidla ultima ratio.[6]

Uvedená zásada je vyjádřena v řadě nálezů Ústavního soudu. Ten kupříkladu ve svém nálezu sp. zn. I. ÚS 4/04 uvedl, že trestní právo a trestněprávní kvalifikaci určitého jednání jako trestného činu, které má soukromoprávní základ, je třeba považovat za ultima ratio, tedy za krajní právní prostředek, který má význam především celospolečenský, tj. z hlediska ochrany základních společenských hodnot. V zásadě však nemůže sloužit jako prostředek nahrazující ochranu práv a právních zájmů jednotlivce v oblasti soukromoprávních vztahů, kde závisí především na individuelní aktivitě jednotlivce, aby střežil svá práva, jímž má soudní moc poskytovat ochranu. Je však nepřijatelné, aby tuto ochranu aktivně přebíraly orgány činné v trestním řízení, jejichž úkolem je ochrana převážně celospolečenských hodnot, nikoliv přímo konkrétních práv jednotlivce, jež svou povahou spočívají v soukromoprávní sféře. V právním státě je nepřípustné, aby prostředky trestní represe sloužily k uspokojování subjektivních práv soukromoprávní povahy, nejsou-li vedle toho splněny všechny předpoklady vzniku trestněprávní odpovědnosti, resp. nejsou-li tyto předpoklady zcela nezpochybnitelně zjištěny.

---

[4] ČERNÝ, D. a kol. Svoboda vůle a otázka morální a trestní odpovědnosti, AVČR Praha 2016

[5] Viz blíže NEZKUSIL, J. K zásadě zákonnosti a subsidiarity trestního práva in Trestní právo 14, 2010, č. 1 s. 3 – 16

[6] Viz blíže COUFAL, P. Ještě jedna praktická poznámka k zásadám zákonnosti a subsidiarity trestního práva in Trestní právo 14, 2010, č. 2 s. 10 – 11

Významným předpokladem uplatňování zásady zákonnosti a jejího upevňování na úseku trestního práva je dokonalejší diferenciace podmínek trestní odpovědnosti a trestu. Je tedy třeba spolehlivě vymezit hranici trestní odpovědnosti z hlediska závažnosti protiprávního jednání, tj. rozlišení mezi přestupkem a trestným činem.

V této souvislosti je třeba poukázat na výkladové pravidlo uvedené v ustanovení § 12 odst. 2, tedy, že trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu. To tedy znamená, že je třeba v každém konkrétním případě posoudit tuto společenskou škodlivost především s ohledem na skutkové okolnosti, které vytvářejí znaky skutkové podstaty a dále pak s ohledem na ty okolnosti, které jsou vedeny v ustanovení § 39 a ke kterým je třeba přihlédnout při stanovení druhu a výměry trestu.

Ustanovení § 12 odst. 2 tedy slouží k tomu, aby bylo možno zabránit trestnímu postihu pro bezvýznamné delikty, protože formální pojetí trestného činu nevylučuje tyto činy nestíhat s ohledem na již připomenutou subsidiaritu trestní represe definovanou v principu ultima ratio. K trestní odpovědnosti za trestný čin je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.

Trestní zákoník přinesl ve vztahu k trestným činům uplatnění principu dualismu a trestné činy rozlišuje na přečiny a zločiny. Tato úprava má přímou vazbu na trestní řád, ve kterém přečiny tvoří hmotně právní podmínku uplatnění odklonů.

2. Součinnost a účastenství

Trestnou součinností rozumíme **případy, kdy se trestného činu účastní** více spolupachatelů nebo vedle pachatele (spolupachatelů) i **jiné osoby**, **zejména tím, že**:

a) trestný čin pachatele nebo spolupachatelů organizují, úmyslně vyvolávají nebo takový čin umožňují či usnadňují,
b) zužitkují kořist a výnosy z trestného činu,
c) pachatelům trestného činu či osobám na něm zúčastněným **pomáhají uniknout trestnímu stihání nebo trestu.**

Trestní zákoník sám pojem „trestná součinnost“ nedefinuje, ale v oddílu osmém hlavy X. zvláštní části uvádí některé další formy trestné součinnosti.

Jako samostatný trestný čin je postihováno podněcování k trestnému činu (§ 364), schvalování trestného činu (§365), nadržování (§ 366**), nepřekažení trestného činu (§ 367) a neoznámení trestného činu (§ 368).**

U nadržování, nepřekažení a neoznámení trestného činu úmysl směřuje k zlepšení situace pachatele dotyčného skutku, zejména zabránění nebo ztížení trestního stihání.

V souvislosti s oznamovací povinností mohou v praxi nastat kolize s povinnou mlčenlivostí. Sovová[7] uvádí, že k povinnosti zachovávat povinnou mlčenlivost zaujal právní řád dva přístupy. Hovoříme buď o povinné mlčenlivosti uložené státem v zájmu ochrany veřejného zájmu, nebo v rámci ochrany stanovené soukromým právem. Je však nutno podotknout, že odborná literatura i praxe je poměrně nejednotná co považovat za povinnou mlčenlivost státem uloženou.

Podle Novotného a spol. (2010) lze za jednu z forem trestné součinnosti považovat dále považovat organizovanou zločineckou skupinu (§ 129) a navazující trestný čin účast na organizované zločinecké skupině (§361).

Organizovanou zločineckou skupinu, chápanou jako společenství více osob s vnitřní organizační strukturou a s přesným vymezením funkcí či činností pro každého jednotlivého člena této skupiny, která je založena či zřízena k realizování soustavně páchané úmyslné trestné činnosti, je třeba odlišovat od organizované skupiny, která může být vytvořena i ad hoc pro spáchání jednoho trestného činu.

[7] *SOVOVÁ, O. Povinná mlčenlivost a oznamovací povinnost, in Zdravotnictví a právo 2009, č. 1-2, s. 28*

Skutečnost, že pachatel trestný čin spáchal jako člen organizované skupiny, je obecnou přitěžující okolností (§ 42 písm. o), pokud ovšem není přímo znakem kvalifikované skutkové podstaty. Tak je tomu kupříkladu u trestného činu vydírání podle § 175 odst. 2 písm. a), nebo u trestného činu krádeže podle § 205 odst. 4 písm. a.

Povahu součinnosti má rovněž spolčení a srocení jako explicitně vyjádřené formy přípravy podle § 20, trestný čin podílnictví podle §§ 214 a 215 a trestný čin legalizace výnosů z trestné činnosti podle §§ 216 a 217.

Jednotlivé formy trestné součinnosti se vyznačují různým stupněm závažnosti. Trestný čin spáchaný v součinnosti s dalšími osobami je závažnější, než trestný čin spáchaný jednotlivce. To je vcelku pochopitelné, protože v případě účasti více pachatelů se jejich síly zvětšují a zefektivňují z hlediska dosažených výsledků trestné činnosti. Bez významu ani není vzájemná psychická podpora a utvrzování v záměru zamýšlený trestný čin realizovat. I po spáchání trestného činu se odstraňování stop a dalších skutečností, které mohou vést k odhalení pachatelů zpravidla lépe realizuje za přispění více osob. Narůstá tak reálná možnost jak uniknout před trestním stiháním.

Doktrína některé formy trestné součinnosti vyděluje z širšího pojmu trestné součinnosti, vytváří užší pojem účastenství jako kvalifikované trestné činnosti, resp. kvalifikované formy trestné součinnosti.

Za obecnou formu trestného činu jsou považovány organizátorství, návod a pomoc, ač sama tato jednání ke spáchání trestného činu nevedou.

3. Pachatel trestného činu

Podle klasika československé trestněprávní vědy Miřičky subjektem trestného činu může být zásadně každý člověk (delikty obecné). Jsou však některé trestné činy, jichž se mohou dopustiti jen osoby určité kvalifikace (delikty zvláštní), zejména osoby určitého povolání (delikty stavovské neb osoby postavené v určité službě, na př. úředníci (delikty úřední). K deliktům zvláštním patří vojenské delikty, t.j. porušení povinností vojenské služby, která jsou prohlášena vojenským trestním zákonem za trestná, neboť se jich mohou dopustiti jen příslušníci branné moci t.j. osoby zařazené do branné moci čsl. státu. Někdy mívá ta okolnost, že se deliktu dopustila osoba určitého povolání, za následek jen vyšší trest; tu se mluví o nevlastních deliktech stavovských.[8]

Pachatelem trestného činu je ten, kdo spáchal trestný čin. Tedy osoba, která svým jednáním uskutečnila všechny znaky trestného činu. V tomto smyslu je pachatelem i osoba, kterou podle trestního zákona kvalifikujeme jako spolupachatele nebo účastníka. Je to netoliko pachatel dokonaného činu, ale i přípravy a pokusu.[9]

Nauka definuje právo jako společenský normativní a regulativní systém, který vytváří stát k dosažení určitých společenských účelů a k prosazení a ochraně určitých obecných zájmů.[10] Právo zakládají normy, které jsou produktem sociálního života společnosti. Přesněji se jedná o normativní systém, pro nějž je charakteristická vynutitelnost obsahu normy státní mocí, což umožňuje účinné prosazování stanovených práv a povinností. V právních normách jsou často obsaženy důležité mravy společnosti, které byly do této podoby povýšeny právě pro možnost jejich vynucení specifickými prostředky- což je případ i ochrany mládeže.

Samotná existence normy samozřejmě neznamená, že příslušný subjekt bude jednat v souladu s jejím obsahem. Tato teze platí ve vztahu k právním normám, dokonce navzdory jejím znakům spočívajícím ve všeobecné závaznosti, státem stanovené a uznané formě a v sankci vynutitelné státní mocí v případě jejího nerespektování. To, pro které jednání se dotyčný subjekt práva rozhodne, závisí na řadě faktorů (motivy, hodnoty, potřeby, zájmy, postoje apod.), přičemž jejich komplex se označuje jako právní motivace.[11]

---

[8] *MIŘIČKA, A. Trestní právo hmotné, Praha: Všehrd 1934, s. 41*

[9] *SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M., Systém českého trestního práva, II. Základy trestní odpovědnosti. Praha: 2009, Novatrix s.r.o. s. 216*

[10] *KNAPP, V., Teorie práva, Praha: C.H. Beck 1995, s. 48*

[11] *URBANOVÁ, M., Systémy sociální kontroly a právo, Plzeň: Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, s.r.o. 2006, s. 71*

Podstata právní regulace spočívá podle Šína v působení právní normy na společenské vztahy, je nástrojem vytvářejícím systém pravidel společenského řízení a vztahů v souladu se sociálně- ekonomickými podmínkami. Ovlivňuje společenské vztahy z hlediska stability právních vztahů a jejich právních záruk a zároveň přispívá k rozvoji nových společenských vztahů.[12]

Subjekt práva je orientován k výběru takového jednání, ve kterém může dosáhnout svého cíle a uspokojit své potřeby společensky akceptovaným způsobem. Ovšem ne vždy se uvedený způsob uspokojení nabízí, zvláště je – li tato potřeba ze strany společnosti posuzována odmítavě.

Pokud jde o fyzickou osobu, tak podle českého trestního práva může být pachatelem pouze osoba příčetná, případně zmenšeně příčetná, která dosáhla v době spáchání trestného činu věku patnácti let.

Podobně vymezuje pachatele i Novotný, kdy uvádí, že pachatelem trestného činu je ten, kdo spáchal trestný čin sám (naplnil svým jednáním všechny znaky trestného činu). Za pachatele trestného činu je považován též spolupachatel, organizátor, návodce, pomocník, nepřímý pachatel aj. Za pachatele je třeba považovat i toho, kdo se dopustí přípravy k trestnému činu a pokusu trestného činu.[13]

Trestní zákoník[14] v § 22 odst. 1) definuje pachatele jako toho, kdo svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu nebo jeho pokusu či přípravy, je-li trestná. Podle § 113 tr. zák. se pachatelem rozumí, nevyplývá-li z jednotlivých ustanovení trestního zákona něco jiného, i spolupachatel a účastník.

Podle § 9 odst. 1, 2, zák. čís.418/2011 Sb.,[15] je pachatelem trestného činu právnická osoba, které lze přičítat porušení nebo ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem způsobem uvedeným v tomto zákoně. Pachatelem je i právnická osoba, která k provedení činu užila jiné právnické nebo fyzické osoby.

Šámal[16] uvádí, že s individuální trestní odpovědností pachatele souvisí i otázka svobody lidské vůle, jejíž řešení sice nenáleží k úkolům vědy trestního práva, nicméně má zásadní důležitost jak pro trestní odpovědnost pachatele a její podmínky, tak i pro motivační účinek hrozby trestním postihem a trestem, a nakonec i pro oprávněnost, povahu a rozlišování trestních sankcí. Proto je třeba, aby legislativní práce i praxe aplikace trestněprávních předpisů vycházela z určitého názoru na tuto otázku. Při jejím řešení se vychází z filozofického učení o determinismu, jehož základem je učení, že všechny jevy na světe jsou nutně příčinně podmíněny, a indeterminismu, který popírá příčinnou podmíněnost jevů.. Tyto směry při řešení problematiky způsobilosti být pachatelem trestného činu byly zejména v minulosti stavěny ostře proti sobě, kdy jejich zastánci byl často zdůrazňován extrémní a nesmiřitelný protiklad těchto učení. Indeterminismus bych chápán jako učení o naprosto svobodné lidské vůli, která není na ničem závislá (a to ani na vlastním charakteru jednajícího jednotlivce či motivačních faktorech jednání), a proti svobodné chtění je zde chápáno jako chtění bez jakékoliv příčiny, nezávislé na všem dosavadním i přítomném. Naproti tomu determinismus znamenal absolutní podmíněnost lidské vůle vnitřními (charakterovými) i vnějšími příčinami a podmínkami, kdy jednotlivec v podstatně nemohl jednat jinak, než jednal. Takto extrémní chápání se však v konečné podobě nikde neuplatnilo. Při naprosté svobodě lidského vůle by se totiž nemohl uplatnit motivační charakter trestní hrozby, trest by nemohl působit výchovně na pachatele a společnost, ale mohl by být jen odplatou za trestný čin, neboť by směřoval jen ke zneškodnění pachatele a tím k zabránění mu v další trestné činnosti. V důsledku toho by odpadl důvod pro rozlišování trestů a ochranných opatření. Na druhé straně při uplatnění důsledně deterministického pojetí, by již v důsledku absolutní podmíněnosti jednání pachatele vznikala pochybnost o tom, proč má být vůbec trestně odpovědný. Pokud bychom pak na základě zákona vyžadovali trestní odpovědnost, museli bychom ji uplatnit jak vůči osobám příčetným, tak i nepříčetným, poněvadž obojí jednání zcela nesvobodně, a není proto důvodu postihovat je rozdílně. V důsledku toho by nebylo třeba rozlišovat mezi tresty a nápravnými opatřeními, povahu trestní sankce by bylo nutno vázat jen na nebezpečnost pachatele, a proto by měly místo jen sankce trvalé nebo neurčité povahy. Ve vývoji trestního práva na území České republiky se nikdy žádný z těchto směrů nepro-

---

[12] ŠÍN, Z., Tvorba práva, pravidla, metodika,technika, Praha: C.H.Beck 2003, s. 37

[13] NOVOTNÝ, F. Trestní právo hmotné. Plzeň 2004. Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, s.r.o. 2004, s. 71

[14] Zákon čís. 40/2009 Sb., trestní zákoník

[15] o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim

[16] NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ,, M., ŠÁMAL, P. a kol.. Trestní právo hmotné, Obecná část , 6 vydání , Praha:, Woltes Kluwer ČR, a.s. 2010, s. 182

jevil v jeho čisté podobně, ale vždy šlo o určitý kompromis, a proto jednotliví autoři používali pojem „svobodná vůle“ v různých smyslech, ať už obecně vycházeli z determinismu nebo indeterminismu.

Na základě vývoje vědeckého poznání psychologie jednání člověka současná věda i praxe trestního práva vychází z dialekticky chápaného učení o determinismu lidského chování., neboť svobodná lidská vůle není odtržena od vnitřního a vnějšího světa, tedy rozhodování člověka není nezávislé na jeho osobnosti, společenských vztazích a možnostech, které vyplývají z objektivní reality v daném okamžiku a místě.

V § 22 odst. 2) tr. zák. se definuje jako pachatel i ten, kdo k provedení činu užil jiné osoby, která není trestně odpovědná pro nedostatek věku, nepříčetnost, omyl, anebo proto, že jednala v nutné obraně, krajní nouzi či za jiné okolnosti vylučující protiprávnost, anebo sama nejednala nebo nejednala zavině. Pachatelem trestné činu je i ten, kdo k provedení činu užil takové osoby, která nejednala ve zvláštním úmyslu či z pohnutky předpokládané zákonem; v těchto případech není vyloučena trestní odpovědnost takové osoby za jiný trestný čin, který tímto jednáním spáchala.

Tato právní úprava je naplněním úvah Císařové, Novotného a kol. že by nebylo ke škodě uvažovat o doplnění zákona de lege ferenda o definici pojmu nepřímého pachatele a výčet podmínek jeho trestní odpovědnosti.[17]

Institut nepřímého pachatelství je velice často spojován se zásadou akcesority účastenství. Původ nepřímého pachatelství totiž mnozí autoři spatřují právě v souvislosti s jejím uplatňováním.

V první české učebnici moderního trestního práva Storch upozorňuje, že pachatelem trestného činu může být nejen „ten, kdo vykonal, co náleží podstatně k pojmu činu trestného, tedy kdo vykonal tak zv. hlavní činnost,“ ale že pachatelstvím jer „také úmyslné použití činnosti cizí“.[18]

Podle Mířičky je konstrukce nepřímého pachatelství prostředkem z nouze pro ta zákonodárství, která stojí na stanovisku úplné akcesority účastenství; neboť by jinak ten, kdo navedl k trestnému činu osobu nepříčetnou, musel býti beztrestný.[19]

Z praktického hlediska je možno za nepřímého pachatele označovat:

1. toho, kdo k provedení činu užil jiné osoby, která není trestně odpovědná pro nedostatek věku, nepříčetnost, omyl, či trestně neodpovědné pro nedostatek věku (např. dítě mladší patnácti let),
2. kdo takto užil osoby, která pro skutkový omyl nemohla porozumět významu svého jednání a není proto vinna,
3. kdo donutil jinou osobu fyzickým násilím k činu, který má zevní znaky trestného činu,
4. kdo donutil druhého k jednání pohrůžkou, pokud donucený sám není odpovědný pro krajní nouzi,
5. kdo zneužil svého práva dávat rozkazy k trestnému činu, pokud ovšem ten, kdo rozkaz dostal (např. voják), byl povinen ho poslechnout,
6. dále sem náleží případ, kdy nepřímý pachatel úmyslně zneužívá k dosažení svých cílů osoby jednající kulpózně nebo i osoby, která nejedná ve specifickém úmyslu nebo z pohnutky, kterou skutková podstata předpokládá.

Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku uvádí, že nepřímé pachatelství lze spáchat i úmyslným opomenutím (např. lékař v psychiatrickém ústavu úmyslně opomene zabránit nepříčetné osobě, aby usmrtila poškozeného, kterého nenávidí).

Jednotlivé formy nepřímého pachatelství jsou v zákoně vymezeny v souladu s tím, jak jsou vymezeny v teorii i v praxi (srov. např. č. 32/1955, č. 51/1970, č. 10/1996 Sb. rozh. tr. a č. 5/1979-27-III. Bulletinu Nejvyššího soudu). Všem těmto uvedeným případům je společné, že tzv. živý nástroj není buď vůbec trestně odpovědný (např. pro nepříčetnost, nedostatek věku nebo pro omyl), nebo odpovídá jen omezeně (např. pro kulpózní trestný čin), anebo alespoň není trestně odpovědný za týž trestný čin. Nepřímý pachatel je trestně odpovědný za úmyslný trestný čin, který prostřednictvím „živého nástroje“ spáchal.

[17] *NOVOTNÝ, O. a kol. Trestní právo hmotné, Praha: Codex Bohemica 1997 s. 169*

[18] *KMEC, J. K nepřímému pachatelství a některým souvisejícím otázkám trestní odpovědnosti, in Trestní právo č. 10, roč. 2003, s. 20*

[19] *MIŘIČKA, A. Trestní právo hmotné, Praha: Všehrd 1934, s 102*

Úmysl nepřímého pachatele se musí vztahovat i ke skutečnosti, že využívá k spáchání trestného činu tzv. živého nástroje, neboť jinak by nešlo o nepřímé pachatelství, ale podle okolností by se mohlo u zvlášť závažných trestných činů jednat o pokus návodu trestný za podmínek ustanovení o přípravě k zvlášť závažnému zločinu podle § 20 nebo o návod podle § 24 odst. 1 písm. b), šlo-li o osobu trestně odpovědnou a došlo-li alespoň k pokusu trestného činu (pokud pachatel úmyslně nevyužíval „živého nástroje“, pak zřejmě naváděl jiného k spáchání trestného činu).

Nepřímé pachatelství není možné u takových trestných činů, které může pachatel vykonat jen osobně (tzv. vlastnoruční trestné činy, např. § 148, § 149)“.

Zajímavý pohled na nepřímého pachatele přináší rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 7. 12. 1999 sp. zn. 7 Tz 179/99, podle kterého v rámci nepřímého pachatelství trestného činu vraždy je tzv. živým nástrojem použitým k usmrcení osoby odsouzené k trestu smrti vykonavatel tohoto trestu. Nepřímým pachatelem je ten, kdo úmyslně vynesl nespravedlivý rozsudek směřující k fyzické likvidaci odsouzené osoby. Pravomocný a vykonatelný rozsudek smrti zde je totiž obdobou příkazu, který je dán vykonavateli trestu smrti sa jehož je vykonavatel povinen uposlechnout. Účastníky (organizátory či návodci) na trestném činu nepřímého pachatele jsou ti, kteří pojali záměr fyzicky zlikvidovat tuto osobu, zvolili rozsudek smrti za prostředek vedoucí k dosažení zamýšleného cíle, zinscenovali trestní řízení založené na falešném obvinění, ovlivnili soudní řízení tak, aby byl vynesen nespravedlivý, odsuzující rozsudek, a využili k tomu svého faktického postavení nad soudem ve struktuře politické moci a státního mechanismu.[20]

4. Účastenství

Účastenstvím se rozumí úmyslné jednání, jímž účastník přispívá kvalifikovanou formou ke spáchání trestného činu jiné osoby (hlavního pachatele), o nějž se tento alespoň pokusil, přičemž toto jeho přispění je s trestným činem hlavního pachatele či s jeho pokusem v příčinné souvislosti.[21]

Účastenství je zároveň jednou z forem trestné součinnosti a jeho účelem je umožnit trestní postih osob, které sice svým jednáním nenaplnily všechny znaky trestného činu a nenaplňují tak podmínky pachatelství podle § 22 tr. zák., ale jejich přispění k trestnému činu jiné osoby je tak výrazné, že stupeň společenské škodlivosti je natolik vysoký, že si vyžaduje trestněprávní reakci státu stejně jako trestný čin, k němuž toto přispění směřovalo.[22]

Kromě obecných forem trestné součinnosti v obecné části (§ 7 až 10), se řadí k trestné součinnosti i jiné formy související jednání, tato další jednání jsou však konstruována jako samostatné trestné činy a většina jich je zařazena v pátém oddílu III. hlavy zvláštní části trestního zákona. Protože se jedná o samostatné trestné činy, nikoliv obecné formy účastenství, trestnost pachatele nezávisí na trestnosti pachatele základního trestného činu.

Nepřekažení (neoznámení) je úmyslný trestný čin a úmysl směřuje neoznámit/nepřekazit a vlastně pachatele krýt. Jde o jednu z forem trestné součinnosti. Je tedy zcela nerozhodná profese či odbornost potencionálního pachatele, v konkrétním případě zda je pracovník projektu atestovaný nebo není. Jediné rozhodující tady je, zda se pracovník (a tedy potencionální pachatel) hodnověrným způsobem dozvěděl…., respektive, jak si on sám hodnověrnost informace vyhodnotil.

U neoznámení trestného činu (§ 368)objektivní stránka spočívá v neoznámení spáchaných, zde taxativně uvedených závažných trestných činů, o jejichž spáchání se pachatel hodnověrným způsobem dověděl.

Oznámení je třeba učinit bez prodlení. Povinnost oznámit trestný čin nezávisí na tom, zda ten, kdo se o jeho spáchání hodnověrným způsobem dověděl, zná či nezná jeho pachatele.

---

[20] *Právní rozhledy č. 3, roč. 2000.s. 120*

[21] *ŠČERBA, F. a kol. Trestní zákoník. Komentář, Praha: C.H.Beck. s. 426*

[22] *ŠČERBA, F. a kol. Trestní zákoník. Komentář, Praha: C.H.Beck. s. 425*

Z hlediska objektivní stránky se předpokládá neoznámení trestného činu, o němž se pachatel dozví po jeho spáchání. Jestliže by šlo o trestný čin, který nebyl ještě dokončen, přichází v úvahu trestný čin nepřekažení trestného činu podle § 167. Po subjektivní stránce se vyžaduje úmysl.

Oznamovací povinnost nemá advokát nebo advokátní koncipient, který se dozví o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem advokacie nebo právní praxe. Oznamovací povinnost nemá také duchovní registrované církve a náboženské společnosti s oprávněním k výkonu zvláštních práv, dozví-li se o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo v souvislosti s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství.

Kdokoliv z nás se může dostat do situace, kdy se od něho, případně z jiných zdrojů dozví o připravované, páchané nebo již spáchané trestné činnosti ať již klientem nebo někým jiným a dostává se tak do složité situace, jak dále postupovat. Zde ctít známé dobé „ co tě nepálí, nehas“ a nebo zvolit cestu práv a takovým způsobem, který zcela nekompromisně a pregnantně stanoví trestní zákon.

Jen opravdu zcela zdánlivě se může každý občan či obyvatel České republiky dostat do jakéhosi dilematu, zda v této situaci konat a nebo učinit příslušné oznámení a nebo nekonat či zvolit mlčení o získaném poznatku.

Rozhodne-li se nekonat a nebo zvolí-li mlčení, je zcela lhostejno jakými úvahami si sám před sebou svůj postup zdůvodní. Rozhodující je fakt, že nekonal ač konat měl, že mlčel, ač mlčet neměl, protože mu zákon nekonat nebo mlčet nedovoluje. Ba dokonce mu ukládá nemlčet, ale konat způsobem zcela jednoznačně stanoveným v trestním zákoně.

Jakým způsobem konkrétně překazit trestný čin bude tedy především záležet na okolnostech, které přípravu nebo páchání trestného činu provázejí, na osobě pachatele a jeho pohnutce či motivu, sociálním prostředí, způsobu uvažovaného spáchání trestného činu a na celé řadě dalších podmínek a hledisek.

Povinnost překazit trestný čin nezná žádnou výjimku na rozdíl od neoznámení již spáchaného trestného činu. Tuto povinnost má tedy každý, i kupříkladu duchovní, dozví-li se o připravovaném či páchaném trestném činu v souvislosti se zpovědním tajemstvím.

Vezme-li se v úvahu ustanovení církevního (katolického) práva v Kán. 1388 - § 1, podle kterého zpovědník, který přímo porušil svátostné tajemství, upadá do exkomunikace, nastupující bez rozhodnutí představeného, vyhrazené Apoštolskému stolci; kdo pouze nepřímo, bude potrestán podle závažnosti zločinu, pak tzv. dilema sociálního pracovníka či kohokoliv jiného působí spíše úsměvně nežli jakkoliv jinak.[23]

Absolutní a bezvýjimečná povinnost překazit připravovaný nebo páchaný trestný čin je dána skutečností, že jde o takové stadium skutku pachatele, ve kterém lze ještě škodlivý následek trestného činu odvrátit nebo ho alespoň zmírnit.

Výrazně odlišná je právní situace u neoznámení trestného činu podle § 368 tr. zákoníku, kdy je postihováno jednání toho, kdo se hodnověrným způsobem dozví, že jiný spáchal některý ze zde taxativně vypočtených trestných činů.

Oznámení je třeba učinit bez prodlení. Povinnost oznámit (již spáchaný) trestný čin nezávisí na tom, zda ten, kdo se o jeho spáchání hodnověrným způsobem dozvěděl, zná či nezná jeho pachatele.

V tomto případě však oznamovací povinnost nemá advokát nebo jeho zaměstnanec, který se dozví o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem advokacie nebo právní praxe.

Oznamovací povinnost nemá také duchovní registrované církve a náboženské společnosti s oprávněním k výkonu zvláštních práv, dozví-li se o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo v souvislosti s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství.

Tedy nikdo jiný z titulu své činnosti, povolání, zaměstnání nebo funkce není oznamovací povinnosti zbaven, tedy ani sociální pracovník. To platí i v případech, kdy se jinak uplatňuje státem uznaná povinnost mlčenlivosti.

Překazit nebo oznámit trestné činy uvedené v §§ 367, 368 tr. zákoníku nemusí ten, kdo by tím způsobil sobě nebo osobám blízkým nebezpečí smrti, ublížení na zdraví, jinou závažnou újmu nebo trestní stihání.

---

[23] *Codex Iuris Canonici, Praha: 1994, Zvon s. 609 ISBN 80-7113-082-6.*

Nicméně uvedení osoby blízké v nebezpečí trestního stihání nezbavuje pachatele nepřekažení trestného činu povinnosti oznámit zvláště závažné trestné činy taxativně vypočtené v § 367 odst. 2 tr. zákoníku.

Z hlediska objektivní stránky se předpokládá neoznámení trestného činu o němž se pachatel dozví po jeho spáchání. Jestliže by šlo o trestný čin, který nebyl ještě dokončen a nachází se tedy ve stadiu trestné přípravy nebo pokusu, přichází v úvahu kvalifikace jako nepřekažení trestného činu (argumentace „páchá“) podle § 367 tr. zákoníku.[24]

5. Vybrané kazuistiky

Následující kazuistiky jsou vybrané z praxe zdravotnického zařízení, které realizuje v rámci projektu poradenský a terapeutický servis

Kazuistika č. 1

Sestra klienta u něho našla video, na kterém měl zachycený sexuální styk s dvanáctiletým chlapcem. Bratr se přiznal že to není poprvé a prý to tak chlapec chtěl.

Problém spočívá v posouzení, zda není páchán trestný čin neoznámení trestného činu podle § 368 tr. zák. Pokud jde o pohlavní zneužití (§ 187 tr. zák.), tak na tento trestný čin se ustanovení § 368 tr. zák. nevztahuje. Přichází však do úvahy trestný čin zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193 tr. zák.), na který dopadá ustanovení § 368 tr. zák. a trestnost neoznámení spáchání tohoto trestného činu. Na položenou otázku je třeba odpovědět ze dvou pohledů: 1. pohled sestry klienta - s ohledem na ustanovení § 368 odst. 2 tr. zák. nemá oznamovací povinnost, protože by oznámením činu způsobila osobě sobě blízké trestní stihání, 2. pohled pracovníků zdravotnického zařízení - zde existuje oznamovací povinnost všech, kdo se «hodnověrným způsobem“ dozvěděli, že jiný spáchal trestný čin podle § 193 tr. zák.

Kazuistika č. 2

Kdy osoba může legálně vyrobit pornografii. Vím, že pod 18 se jedná o dětskou pornografii. Žila jsem v domnění, že dnem osmnáctých narozenin je osoba plnoletá a pornografie, která by teoreticky vznikla po tomto dni již není klasifikována jako nelegální a nemusím takovou skutečnost hlásit.

Zde jsou směšovány dva pojmy a to již neužívaný „plnoletost“ – podle současné platné právní úpravy „zletilost“ (§ 30 zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník) a dítě jako oběť trestných činů podle §§ 192 a 193 tr. zák., případně mladistvý jako pachatel trestného činu.

Dítětem se rozumí osoba mladší osmnácti let, pokud trestní zákon nestanoví jinak (§ 126 tr. zák.). V případech podle §§ 192 a 193 tr. zák. je tedy dítětem osoba mladší osmnácti let. Z hlediska pachatele je rozhodné, zda natáčený objekt byl nebo nebyl v době páchání činu starší osmnácti let, tj. zda byl skutek dokonán po půlnoci jeho osmnáctých narozenin.

Kazuistika č. 3

Když se dozvím, že si klient pořídí fotografii dítěte (obnaženého, masturbujícího atd.), a tím si vytvoří dětskou pornografii, musím tuto skutečnost ohlásit?

Odpověď je nutno hledat v rozlišení textace ustanovení § 192 tr. zák. a § 193 tr. zák.

Ustanovení § 192 tr. zák. označené jako *Výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií* postihuje toho, kdo mj. vyrobí pornografické dílo, které zobrazuje nebo jinak využívá dítě. Tento trestný čin nepodléhá oznamovací povinnosti podle § 368 tr. zák.

Naproti tomu ustanovení § 193 tr. zák. označené jako *Zneužití dítěte k výrobě pornografie,* kdy pachatel přiměje, zjedná, najme, zláká, svede nebo zneužije dítě, je uvedeno v § 368 a podléhá tudíž oznamovací povinnosti.

---

[24] *MITLÖHNER, M. Právo v pedagogickém prostředí, Hradec Králové: 2008 Gaudeamus s. 15 ISBN 978-80-7041-071-4.*

Na první pohled je patrno, že rozlišovacím znakem mezi trestnými činy podle §§ 192 a 193 tr. zák. je motivace pachatele, způsob provedení, okolnosti skutku a – jak už to v životě chodí – třebas i cit; nafocení či nahraní středobodu světa přítelkyně ve věku do 18 let je stihatelné podle § 192 tr. zák., ledaže by znalec usoudil, že jde o umělecké, tudíž erotické a tak i beztrestné dílo.

Pokud by ale klient uvedl, že se k takovému jednání **připravuje nebo bude páchat**, pak je třeba spáchání nebo dokončení takového trestného činu překazit včasným oznámením státnímu zástupci nebo policejnímu orgán (§ 367 tr. zák.).

Kazuistika č.4

Muž (20-30 let) žije 2 roky s partnerkou a její dcerou v jedné domácnosti. Partnerka chodí do práce. Když je v práci, partner má nevynucený, dobrovolný sex s její patnáctiletou dcerou Jedná se o trestný čin Ohrožování výchovy dítěte? Případně o jiný trestný čin? A pokud tomu tak je (není), proč konkrétně? Mám oznamovací povinnost?

Pokud by dítěti bylo méně jak 15 roků při prvnímu sexuálnímu kontaktu, šlo by o trestný čin pohlavního zneužití podle § 187 odst. 1 tr. zák. na který se oznamovací povinnost nevztahuje. Nicméně kdyby toto jednání pokračovalo a obsahovalo v sobě znaky trestného činu ohrožování výchovy dítěte[25] podle § 201 odst. 1 písm d), odst 3 b), c) tr. zák.

Totiž, pokud by *„závažným způsobem porušil svou povinnost pečovat o dítě“,* přičemž tuto povinnost lze dovodit z ustanovení § 885 obč. zák., ve kterém je stanoveno, že *„pečuje-li o dítě jen jeden z rodičů, podílí se na péči o dítě a jeho výchově i manžel nebo **partner** rodiče dítěte, žije-li s dítětem v rodinné domácnosti.“* Oznamovací povinnost u tohoto trestného činu dána není.

6. Závěr

Problematika trestné součinnosti a v jejím záběru nepřekažení a neoznámení trestného činu tvoří stále živou, problematickou a zajímavou oblast trestního práva hmotného. Praxe přináší celou řadu situací, na které nebývá vždy snadné nelézt správnou odpověď.

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc. ÚSP FF UHK,
e- mail: miroslav.mitlohner@seznam.cz

[25] *Podle § 126 tr. zák. „dítětem se rozumí osoba mladší osmnácti let, pokud trestní zákon nestanoví jinak.“*

Vybrané otázky trestního práva hmotného pro neprávnické profese

Miroslav Mitlöhner

Trestní právo je odvětvím práva veřejného a předmětem trestněprávní úpravy jsou vztahy vzniklé mezi společností a pachatelem trestného činu. Tyto vztahy, regulované normami trestního práva, označujeme jako trestněprávní vztahy. Trestněprávní úprava se zaměřuje na úpravu právních skutečností, které vedou ke vzniku, změnám a zániku těchto vztahů, jakož i na úpravu vlastních prvků trestněprávních vztahů. Vymezuje znaky skutkové podstaty trestného činu, stanoví druhy trestních sankcí, povinnost pachatele tyto sankce strpět a právo státu tyto sankce uložit a vykonat.

Trestní právo se dělí na hmotné čili materiální, které upravuje podmínky trestněprávní odpovědnosti fyzických a právnických osob, a procesní, čili formální, které upravuje postup, jakým jsou trestné činy zjišťovány a jejich pachatelé potrestáni.

Trestní právo hmotné řeší otázky trestně právní odpovědnosti a vymezuje jednání, která jsou s ohledem na míru svoji společenské škodlivosti považována za trestné činy.

Trestní právo procesní vychází ze smyslu trestního řízení, kterým je v případě podezření na spáchání trestného činu objasnění následujících čtyř na sebe navazujících skutečností a to 1) zda byl spáchán skutek, 2) zda je skutek trestným činem, 3) kdo skutek spáchal a 4) zda a jaký trest má být za spáchaný skutek pachateli uložen.

Funkce trestního práva je :

a) ochranná - jako krajní právní prostředek ochrany společnosti před nebezpečnými činy jejích pachatelů,
b) regulativní - spočívající ve stanovení podmínek trestní odpovědnosti, ukládání trestů a ochranných opatření,
c) preventivní - generálně působící na další možné pachatele prostřednictvím individuálního působení na konkrétního pachatele,
d) represivní - směrováním k ochrannému cíli výlučně individuálním působením na konkrétního pachatele prostřednictvím donucení, přičemž. efektivita trestní represe spočívá v nezbytně nutné míře jejího použití.

Výzkumy z poslední doby docházejí ke zjištění, že zásadní vliv na pachatele totiž zpravidla nemají sankce či jiná opatření trestní justice, ale faktory, které zcela běžně a přirozeně působí v prostředí, kde dotyčný jedinec žije a že v tomto smyslu má mimořádný význam zaměstnání.[1]

Trestní právo vychází z principů subjektivní odpovědnosti, tj. ze zavinění s tím, že lze jedince trestat pouze za jeho vlastní jednání a stanoví, že ukládaný trest musí být úměrný povaze spáchaného trestného činu, osobě pachatele a dalším zákonným hlediskům. Účelný a smysluplný trest je jen takový, který je přiměřený a spravedlivý.

Trestní právo a v jeho rámci pak trestněprávní kvalifikaci skutku jako trestného činu je třeba považovat za ultima ratio, tedy za krajní prostředek.

Zásada subsidiarity trestní represe znamená, že trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.[2]

V této souvislosti je třeba poukázat na výkladové pravidlo uvedené v ustanovení § 12 odst. 2, tedy, že trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu. Ustanovení § 12 odst. 2 tedy slouží k tomu, aby bylo možno zabránit trestnímu postihu pro bezvý-

[1] *TOMÁŠEK, J., a kol. Zaměstnání jako faktor desistence, Praha: IKSP 2017, s. 131, ISBN 978-80-7338-166-0*

[2] *Viz blíže NEZKUSIL, J. K zásadě zákonnosti a subsidiarity trestního práva in Trestní právo 14, 2010, č. 1 s. 3 – 16 ISSN 1214-3758*

znamné delikty, protože formální pojetí trestného činu nevylučuje tyto činy nestíhat s ohledem na již připomenutou subsidiaritu trestní represe definovanou v principu ultima ratio.

Podle § 13 je trestným činem protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v trestním zákoně.

K trestní odpovědnosti za trestný čin je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.

Působnost trestního zákona

Působnost trestního zákona je vymezena rozsahem jeho praktického uplatnění z časového, místního a osobního hlediska. Vychází z principu, že čin je trestný, jen pokud jeho trestnost byla zákonem stanovena dříve, než byl spáchán.

Pro časovou působnost trestního zákona platí, že se trestnost činu posuzuje podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán.

Dobou spáchání činu je vždy doba jednání pachatele a nikoliv doba, kdy nastane nebo kdy měl nastat následek činu. Dobou jednání je v případě komisivních trestných činů ta doba, kdy pachatel jednal, v případě omisivních trestných činů ta doba, kdy měl povinnost jednat. Tato právní úprava se vztahuje i na přípravu a pokus trestného činu.

Podle pozdějšího zákona se posuzuje čin jen tehdy, jestliže to je pro pachatele příznivější (§ 2 odst. 1). Přísnější trestní zákon nesmí mít zpětnou působnost a při pozdějších změnách zákona, který je účinný při dokončení jednání, jímž je čin spáchán, se užije zákona nejmírnějšího (§ 2 odst. 3).

Pachateli lze uložit vždy pouze takový druh trestu, který dovoluje uložit zákon účinný v době, kdy se o trestném činu rozhoduje. Stejně tak je tomu u ochranného opatření.

Místní působnost vychází důsledně z principu teritoriality, takže naše trestní právo platí jen na našem státním území a vztahuje se na všechny osoby, které spáchaly trestný čin na našem území (§ 4). Trestný čin se považuje za spáchaný na území republiky, jednak dopustil-li se tu pachatel jednání, i když porušení nebo ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem nastalo nebo mělo nastat zcela nebo zčásti v cizině, a jednak porušil-li nebo ohrozil-li tu pachatel zájem chráněný trestním zákonem nebo měl-li tu alespoň zčásti takový následek nastat, i když se jednání dopustil v cizině.

Podle českého trestního zákona se posuzuje rovněž trestnost činu, který byl spáchán mimo území republiky na palubě lodi, jiného plavidla, letadla nebo jiného vzdušného dopravního prostředku, které jsou registrovány v České republice.

V této souvislosti je třeba zmínit uplatnění zásady personality, podle které se působnost trestního zákona vztahuje i na čin, který v cizině spáchal občan České republiky nebo osoba bez státní příslušnosti, která má na jejím území povolen trvalý pobyt (§ 6).

Podle zásady ochrany jsou stíhány trestné činy uvedené v § 7, jako kupř. mučení a jiné nelidské a kruté zacházení, teror, sabotáž apod. i tehdy, spáchal-li takový trestný čin v cizině cizí státní příslušník nebo osoba bez státní příslušnosti, která nemá na území České republiky povolen trvalý pobyt .

Zásada univerzality se uplatňuje při stíhání těch trestných činů, na které se vztahují mezinárodní dohody o jejich stíhání a kterými je Česká republika vázána. Pachateli však nelze uložit trest přísnější, než jaký stanoví zákon státu, na jehož území byl trestný čin spáchán.

Působnost stanovená mezinárodní smlouvou znamená, že se trestnost činu posuzuje podle zákona České republiky také tehdy, jestliže to stanoví mezinárodní smlouva, která je součástí právního řádu.

Působnost osobní vymezuje výjimky z působnosti trestního zákona, odůvodněné osobním postavením pachatele. Úplná nebo částečná beztrestnost se nazývá hmotněprávní exempce (kupř. prezident republiky podle čl. 54 Ústavy).

Trestným činem spáchaným právnickou osobou je protiprávní čin spáchaný v jejím zájmu nebo v rámci její činnosti, jednal-li tak statutární orgán nebo člen statutárního orgánu, anebo jiná osoba ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby, která je oprávněna jménem nebo za právnickou osobu jednat, osoba ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby, která u této právnické osoby vykonává řídící nebo kontrolní činnost, ten, kdo vykonává rozhodující vliv na řízení této právnické osoby, jest-

liže jeho jednání bylo alespoň jednou z podmínek vzniku následku zakládajícího trestní odpovědnost právnické osoby, nebo zaměstnanec nebo osoba v obdobném postavení při plnění pracovních úkolů.[3]

Právnická osoba je uměle vytvořený subjekt práva. Podle § 122 obč. zák.[4] lze právnickou osobu ustavit zakladatelským právním jednáním, zákonem, rozhodnutím orgánu veřejné moci, popřípadě jiným způsobem, který stanoví jiný právní předpis.

Trestný čin

Ustanovení § 13 charakterizuje trestný čin jako protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Trestný čin je vždy zaviněné jednání pachatele (tj. fyzické nebo právnické osoby), který naplnil všechny znaky skutkové podstaty trestného činu uvedené ve zvláštní části trestního zákona. Zároveň trestní zákon stanoví, že trestní odpovědnost pachatele a trestně právní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu. Protiprávnost je třeba posuzovat z pohledu celého právního řádu, neboť trestným činem může být pouze jednání právním řádem zakázané a nedovolené. Protiprávnost nelze tedy v žádném případě posuzovat pouze z hlediska trestního práva, ale je nutno brát v úvahu i hlediska všech ostatních právních odvětví a výsledkem posouzení musí být rozpor činu s právním řádem. Protiprávnost se zpravidla dovozuje z porušení právních norem jiných právních odvětví, než je trestní právo, ale může také vyplývat přímo z trestního zákoníku (např. znásilnění a další trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti). Tím, že je čin uvedený v trestním zákoně jako trestný, je zároveň vyjádřeno, že je to i čin zakázaný.[5]

Formální znaky skutkové podstaty trestného činu tvoří objekt, objektivní stránka, subjekt, subjektivní stránka a protiprávnost.

Podle § 5 odst. 1 zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.

Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění.

Pod pojem trestný čin se zahrnuje nejen dokonaný čin, ale i příprava zvlášť závažného zločinu (§ 20) a pokus trestného činu (§ 21). Stejně jako pachatel je stíhán nejen spolupachatel, ale také organizátor, návodce a pomocník (§ 24). Trestní zákoník v § 14 dělí trestné činy na přečiny a zločiny. Přečiny tvoří jednak všechny trestné činy spáchané z nedbalosti a jednak ty trestné činy úmyslné, u kterých je stanovena horní hranice trestní sazby do pěti roků odnětí svobody. Zločiny tvoří ostatní trestné činy, tedy ty, které nespadají do kategorie přečinů. Zvlášť závažné zločiny jsou ty úmyslné trestné činy, na něž zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně deseti let (§ 14 odst 3.). Skutkové podstaty trestných činů rozlišujeme na základní, kvalifikované a privilegované.Základní skutková podstata popisuje jednání, kterého se musí pachatel dopustit, aby bylo jeho jednání určitým konkrétním trestným činem. Zpravidla je formulovaná v prvním odstavci jednotlivých ustanovení zvláštní části trestního zákona, neobsahuje žádné přitěžující okolnosti a váže se na ni základní trestní sazba stanovená pro daný trestný čin.

Kvalifikovaná skutková podstata obsahuje přitěžující okolnosti ve formě těžšího následku a závažnějšího způsobu provedení skutku a podobně. Zpravidla je uvedená v dalších odstavcích jednotlivých ustanovení zvláštní části trestního zákona. Tím, že podstatně zvyšuje společenskou škodlivost skutku a jeho větší závažnost, podmiňuje možnost použití vyšší trestní sazby.

Privilegovaná skutková podstata obsahuje vedle znaků základní skutkové podstaty další znak nebo znaky snižující typovou závažnost daného trestného činu a jsou charakterizovány nižší trestní sazbou.

---

[3] Viz blíže § 6 zák. čís. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim

[4] Zák. čís. 89/2012 Sb., Občanský zákoník

[5] HERCZEG, J., Právní omyl v novém trestním kodexu, in Trestní právo 14, 2010 č. 6 s. 5 ISSN1211-2860

Skutková podstata trestného činu je tvořena pěti znaky, kterými jsou objekt, objektivní stránka, subjekt, subjektivní stránka a protiprávnost. Trestný čin je spáchaný pouze tehdy, jsou-li všechny tyto znaky jednáním pachatele naplněny.

1. Objekt trestného činu je obligatorním znakem skutkové podstaty. Jsou to určité společenské vztahy (kupř. vlastnické), hodnoty a zájmy (život člověka, zdraví, důstojnost) chráněné trestním zákonem. Souhrn těchto zájmů nebo vztahů se označuje jako obecný (rodový) objekt a je vyjádřen v § 1. Druhový (skupinový) objekt představuje příbuzné chráněné zájmy a podle nich se řadí trestné činy do jednotlivých hlav zvláštní části trestního zákona (např. trestné činy proti životu a zdraví, proti svobodě a důstojnosti člověka). Individuální objekt trestného činu označuje jednotlivý zájem. K jeho ochraně je určeno konkrétní ustanovení zvláštní části trestního zákona.

Objekt trestného činu není totožný s tzv. hmotným předmětem útoku, na který pachatel bezprostředně útočí, a tím zasahuje objekt trestného činu. Od předmětu útoku je třeba odlišovat prostředek, kterým byl trestný čin spáchán. Kupř. objektem vraždy je lidský život, předmětem útoku vraždy je konkrétní živý člověk a prostředkem útoku může být kupř. střelná zbraň. Porušení nebo ohrožení objektu trestného činu se označuje jako následek a porušení předmětu útoku jako účinek trestného činu. Hmotný předmět útoku má význam i v trestním řízení, a to zejména aby mohl být trestný čin konkretizován a nemohl být zaměněn s jiným. Stejně tak není objektem trestného činu oběť.

2. Objektivní stránka trestného činu charakterizuje způsob, kterým byl trestný čin spáchán a jeho následky.

Obligatorní znaky objektivní stránky jsou: jednání, následek trestného činu a příčinný vztah mezi jednáním a následkem. Tyto znaky musí být naplněny u každé skutkové podstaty.

Jednání jako projev vůle ve vnějším světě může být buď konání nebo opomenutí. Opomenutím se rozumí takové konání, k němuž byl pachatel podle okolností a svých poměrů povinen. Je důležité upozornit na nutné odlišování opomenutí jako projev nedbalosti od úmyslných deliktů spáchaných opomenutím. Delikty se dělí na komisivní, tj. spáchané konáním, a omisivní, tj. spáchané opomenutím. Některé delikty lze spáchat jak opomenutím, tak konáním (kupř. vraždu podle § 140). Jednání může mít navenek i podobu právního úkonu, jehož prostřednictvím lze při splnění dalších podmínek pro vznik trestní odpovědnosti spáchat trestný čin. Pro posouzení otázky, zda byl takovým právním úkonem spáchán trestný čin, není podstatné to, jestli jde o úkon platný nebo neplatný, nýbrž to, za jakých okolností, v jakých souvislostech a s jakým cílem byl učiněn. Trestnost činu spáchaného prostřednictvím právního úkonu nemůže být vyloučena jen tím, že je právní úkon neplatný.

Následek může být porucha objektu trestného činu, kupř. u ublížení na zdraví podle § 146., nebo pouhé ohrožení, kupř. ohrožení pohlavní nemocí podle § 155 do okamžiku kdy dojde k přenosu nákazy. Při kvalifikaci následků se kupříkladu rozlišuje:
Těžší následek, což je závažnější porucha nebo ohrožení ve srovnání s následkem základní skutkové podstaty.Těžším následkem je např. způsobení těžké újmy na zdraví u trestného činu ublížení na zdraví podle § 146 odst. 3 nebo způsobení smrti při loupeži podle § 174 odst. 4., zvlášť těžký a těžko napravitelný následek jako jedna z podmínek pro uložení výjimečného trestu podle § 54 odst. 3 písm. a) tr. zák. a v souvislostí s účinnou lítostí podle § 33 tr. zák. se rozlišuje škodlivý následek.

Příčinný vztah (příčinná souvislost, kauzální nexus) je vztah mezi jednáním a následkem trestného činu. Pachatel může být trestný jen tehdy, jestliže svým jednáním následek skutečně zavinil ve smyslu trestního zákona.

Příčinou je každý jev, bez něhož by jiný jev nenastal, resp. by nenastal takovým způsobem, jakým nastal. Při řešení problematiky trestní odpovědnosti bývá složité její vymezení zejména tam, kde dochází ke kumulaci následků (kupř. jestliže vzniknou komplikace při léčení zraněného). Proto je třeba

zjistit a izolovat trestněprávní příčinu a trestněprávní následek (tzv. umělá izolace jevů). Východiskem pro určení stupně nebezpečnosti činu pro společnost je významný rovněž způsob provedení činu (brutalita, zneužití tísně, zdravotní stav apod), pokud tyto skutečnosti netvoří přímo součást skutkové podstaty. Znamená to tedy, že charakter a způsobení následku je důležitou okolností pro určení stupně nebezpečnosti činu.

Nestačí pouhá existence příčinného vztahu mezi jednáním a následkem, musí existovat i zavinění. Pachatel je jen tehdy trestně odpovědný za následek, pokud ho také zavinil.

Fakultativními znaky skutkové podstaty charakterizují a vymezují objektivní stránku. Jsou např. místo, čas jednání, účinek apod., přičemž ne každý trestný čin musí v sobě mít fakultativní znak.

3. Subjekt trestného činu (pachatel) je podle českého trestního zákona fyzická osoba, která musí být v době činu příčetná (§ 26, 27 tr. zák.) a dovršila patnáctý rok svého věku (§ 25 tr. zák.). České trestní právo vychází ze zásady individuální trestní odpovědnosti fyzických osob, dosud nezná trestní odpovědnost právnických osob, i když se v tomto směru vedou diskuze, zda a jakým způsobem do budoucna tuto odpovědnost vymezit.

Za splnění podmínek uvedených v zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob může být subjektem rovněž právnická osoba.

Pachatelem trestného činu je ten, kdo svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu nebo jeho pokusu či přípravy, je-li trestná.

Vedle pojmu pachatel se užívá také pojmu nepřímý pachatel, kterým označujeme toho, kdo užije „živého nástroje“, totiž užije úmyslně ke spáchání trestného činu nepříčetnou osobu, osobu trestně neodpovědnou pro nedostatek věku, osobu, která jedná ve skutkovém omylu apod. Úmysl pachatele se musí vztahovat i na tu okolnost, že osoba označovaná jako živý nástroj nejedná v úmyslném zavinění, resp. nemůže být pachatelem trestného činu. Živým nástrojem nemůže být zvíře.

Podle § 26 není trestně odpovědný ten, kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání. Duševní porucha označovaná jako biologické kritérium nepříčetnosti je nejen duševní choroba, ale i krátkodobá porucha, kupř. mikrospánek nebo jednání v afektu. Podle platné judikatury může být duševní poruchou také kupř. stav patologického hráčství. Nedostatek schopnosti rozpoznávací nebo schopnosti ovládací je označován jako psychologické kritérium nepříčetnosti.

Samotná existence duševní poruchy nestačí, aby byl pachatel považován za nepříčetného. Tato porucha musí zbavovat postiženou osobu alespoň jedné z obou schopností, tj. schopnosti rozpoznávací nebo ovládací. Nedostatek této schopnosti musí být vyvolán existencí duševní poruchy v době spáchání činu.

Nedostatek schopnosti jak rozpoznávací, tak určovací je nutno posuzovat se zřetelem k povaze konkrétního spáchaného činu. Tak např. pachatel určitých duševních kvalit je plně schopen chápat protiprávnost u vraždy, ne však třeba u neposkytnutí pomoci. Hovoříme pak o tzv. parciální nepříčetnosti.[6] Pojem příčetnost je pojmem trestního práva a není totožný s pojmy „svéprávnost“, „duševní zdraví“ apod. v jiných právních odvětvích.

Zmenšená příčetnost (§ 27 tr. zák) nevylučuje trestní odpovědnost, avšak odůvodňuje zvláštní postup vůči pachateli a má význam z hlediska rozhodování o sankcích. Nejde však o polehčující okolnost ve smyslu § 41 tr. zák.

Problém vzniká, byla-li duševní porucha způsobená pod vlivem tzv. „návykové látky“, což je nepřesný a neurčitý termín. Podle § 130 tr. zák. jde o alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.

Pachatelem trestného činu může být jen osoba, která v době spáchání činu dovršila patnáctý rok svého věku (§ 25).

Trestný čin spáchaný mladistvým, tj. osobou, která v době spáchání činu dovršila patnáctý a nepřekročila osmnáctý rok, se označuje jako provinění.

---

[6] *Novotný, F. a kolektiv Trestní zákoník 2010, Praha: 2010 Eurounion s. 95 ISNB –80-7317-084-4978*

Pro trestný čin spáchaný dítětem mladším patnácti let užívá zákon termín čin jinak trestný.

U těchto osob je trestní odpovědnost upravena způsobem, uvedeným v zákoně č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Podle tohoto zákona mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.Stejně tak citovaný zákon upravuje odlišně řízení proti mladistvým.

Pojem mladistvý nezávisí na svéprávnosti či nezletilosti z hlediska občanského práva. I ten, kdo nabyl dříve než v osmnácti letech zletilosti, zůstává z hlediska trestněprávní odpovědnosti mladistvým[7].

Pachatelem trestného činu (nebo provinění) tedy může být v zásadě kdokoliv, kdo je v době spáchání činu starší 15 let a je příčetný.

Některé trestné činy však mohou spáchat jen určité osoby, které mají zvláštní postavení či způsobilost, a hovoříme buď o speciálním subjektu, jako kupř. u vojenských trestných činů podle hlavy dvanácté zvláštní části trestního zákona, kdy může být pachatelem nebo spolupachatelem jen voják (§ 114 odst. 1), nebo o konkrétním subjektu, jako kupř. u vraždy novorozeného dítěte matkou podle § 142, která se nachází v rozrušení způsobeném porodem.

4. Subjektivní stránka trestného činu má složku obligatorní, kterou je zavinění, a která musí být přítomná u každé skutkové podstaty, a složku fakultativní, která přichází jen u některých skutkových podstat, jako kupř. pohnutka pachatele.

Kardinální zásada, že bez zavinění není trestný čin ani trest, je obsažena v § 13 odst. 2 a dále podrobněji rozvedena v §§ 15 až 19. Zavinění je vnitřní psychický vztah člověka ke skutečnostem, které zakládají trestný čin. K trestnosti činu je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačuje zavinění z nedbalosti.

Zavinění, které je vybudováno na složkách vědění a vůle, musí existovat v době činu. Rozlišují se tyto formy zavinění:

Úmysl přímý, který je charakterizován v § 15 písm. a), že pachatel věděl, že způsobem uvedeným v trestním zákoně poruší nebo ohrozí zájem chráněný trestním zákonem, a chtěl takové porušení nebo ohrožení způsobit.

Úmysl nepřímý, který je charakterizován v § 15 písm. b) tak, že pachatel věděl, že svým jednáním může způsobit porušení nebo ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem, a pro případ, že je způsobí, s tím byl srozuměn.

Nedbalost vědomá je charakterizována v § 16 písm. a) tak, že pachatel věděl, že může způsobem v trestním zákoně uvedeným porušit nebo ohrozit zájem chráněný trestním zákonem, ale bez přiměřených důvodů spoléhal, že takové porušení nebo ohrožení nezpůsobí.

Nedbalost nevědomá je charakterizována v § 16 písm. b) tak, že pachatel nevěděl, že svým jednáním může takové porušení nebo ohrožení způsobit, ač o tom vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět měl a mohl.

Nedbalost hrubá uvedená v § 16 odst. 2 nastává, jestliže přístup pachatele k požadavku náležité opatrnosti svědčí o jeho zřejmé bezohlednosti k zájmům chráněných trestním zákonem.

Všechny trestné činy, u nichž postačí zavinění z nedbalosti, je možné spáchat jak z nedbalosti vědomé, tak i nevědomé nebo hrubé.

Vznik zavinění z nedbalosti nevylučuje spoluzavinění poškozeného. Nedbalost nelze ztotožňovat s opominutím a jednání z nedbalosti lze uskutečnit jak konáním, tak opomenutím.

Zavinění se vztahuje na všechny znaky skutkové podstaty. Kupř. při spáchání trestného činu pohlavního zneužití podle § 187 odst. 1 nestačí, že pachatel vykoná soulož s osobou mladší než 15 let, ale pachatel musel jednat alespoň v eventuálním úmyslu, tj. ve srozumění s tím, že souloží s osobou mladší než 15 let. S otázkou zavinění úzce souvisí problematika skutkového a právního omylu, která je upravena v ustanoveních §§ 18 a 19.

Fakultativní znaky nepřichází u každého trestného činu. Jedním z nich je pohnutka trestného činu. Tam, kde je znakem skutkové podstaty, je pro tuto konkrétní skutkovou podstatu obligatorní (kupř. u trestného činu násilí proti úřední osobě pro výkon její pravomoci podle § 325 odst. 1 písm. b).

[7] *Blíže § 30 a násl. zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník*

Tam, kde pohnutka trestného činu není znakem skutkové podstaty trestného činu může být okolností polehčující podle § 41 nebo přitěžující podle § 42.

Ustanovení § 18 o skutkovém omylu vylučuje zavinění a tudíž i trestní odpovědnost za úmyslný trestný čin tehdy, kdy pachatel při spáchání činu nezná ani nepředpokládá jako možnou takovou okolnost, která je znakem trestného činu, a bude tudíž odpovědným za trestný čin spáchaný z nedbalosti. Pokud ovšem trestní zákon nezná nedbalostní alternativu k úmyslnému trestnému činu, nebude pachatelovo jednání trestný čin.

Naproti tomu pachatel, který při spáchání trestného činu mylně předpokládá určité skutkové okolnosti, které by jinak naplňovaly znaky přísněji posuzovaného úmyslného trestného činu, dopustí se pokusu tohoto přísněji posuzovaného úmyslného trestného činu.

Podle § 19 se dopustí právního omylu ten, kdo při spáchání trestného činu neví, že jeho čin je protiprávní a tudíž nejedná zaviněně, pokud se nemohl omylu vyvarovat. Omylu však bylo možno se vyvarovat tedy, jestliže povinnost seznámit se s příslušnou právní úpravou vyplývala pro pachatele ze zákona nebo jiného právního předpisu, úředního rozhodnutí nebo smlouvy, z jeho zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce, anebo mohl-li pachatel protiprávnost činu rozpoznat bez zřejmých obtíží.

5. Protiprávnost je předpokladem a nezbytnou podmínkou pro spáchání trestného činu a znamená, že jde o nedovolený čin k němuž došlo v rozporu s určitou právní normou.

Vývojová stádia úmyslné trestné činnosti

U úmyslných trestných činů uskutečnění pachatelova úmyslu spáchat trestný čin prochází jednotlivými vývojovými stádii.

Trestní zákon rozlišuje u úmyslných trestných činů přípravu (zvlášť závažného zločinu), pokus trestného činu a dokonaný trestný čin. Úvaha či pouhé rozhodnutí spáchat trestný čin není samo o sobě ještě trestné.

Dokonaný trestný čin nastává naplněním všech zákonných znaků trestného činu. Kupř. trestný čin je dokonán u trestného činu vraždy podle § 140 usmrcením jiného člověka, u krádeže podle § 205 přisvojením si cizí věci apod.

Někdy bez ohledu na úmysl pachatele protiprávní jednání není dokonáno a výsledek očekávaný a předpokládaný pachatelem z nejrůznějších důvodů, někdy i mimo vůli pachatele, nenastane. Např. pachatel vystřelí po své oběti v úmyslu ji usmrtit, pouze ji však zraní nebo vůbec nezasáhne. Skutek pachatele tak skončí ve stadiu pokusu. Ten je v § 21 charakterizován jako jednání, které bezprostředně směřuje k dokonání trestného činu a jehož se pachatel dopustil v úmyslu trestný čin spáchat, jestliže k dokonání trestného činu nedojde, protože chybí očekávaný následek, respektive cíl, ke kterému jednání pachatele směřovalo. U tzv. neukončeného pokusu chybí i část jednání.

Pokus trestného činu je trestný podle trestní sazby stanovené na dokonaný trestný čin.

Trestnost odpovědnosti za pokus trestného činu zaniká, jestliže pachatel dobrovolně upustil od dalšího jednání potřebného k dokonání trestného činu a

a) odstranil nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému trestním zákonem z podniknutého pokusu, nebo

b) učinil o pokusu trestného činu oznámení v době, kdy nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému trestním zákonem z podniknutého pokusu, mohlo být ještě odstraněno. Oznámení je nutno učinit státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu, voják může místo toho učinit oznámení nadřízenému.

Tím však není však dotčena trestnost pachatele za jiný dokonaný trestný čin, který již svým dosavadním jednáním spáchal. (Např. dobrovolné upuštění od pokusu vraždy, které naplňuje znaky úmyslného ublížení na zdraví – pachatel podal oběti, kterou chtěl usmrtit jedem protijed. Oběť nezemřela, ale má těžce poškozená játra, takže pachatel bude trestný pro úmyslné ublížení na zdraví.)

Právní věda i praxe rozlišují vedle pokusu též pokus na nezpůsobilém předmětu útoku a pokus nezpůsobilými prostředky. Nezpůsobilý pokus je takový pokus, ze kterého očekávaný výsledek nemůže nastat.[8]

[8] *podrobněji viz. Kučera, P. Nový trestní zákon a pokus trestného činu in Trestní právo 13, 2009, č. 11 s. 13 – 28, ISSN 1214-3758*

Příprava ke spáchání zvlášť závažného zločinu a její trestnost je upravena v § 20 tak, že jednání, které záleží v úmyslném vytváření podmínek pro spáchání zvlášť závažného zločinu uvedeného v § 14 odst. 3 zejména v jeho organizování, opatřování nebo přizpůsobování prostředků nebo nástrojů k jeho spáchání, ve spolčení, srocení, v návodu nebo pomoci k takovému trestnému činu, anebo v jiném úmyslném vytváření podmínek pro jeho spáchání je přípravou jen tehdy, jestliže to trestní zákon u příslušného trestného činu výslovně stanoví a pokud nedošlo k pokusu ani dokonání zvlášť závažného zločinu.

Příprava ke spáchání zvlášť závažného zločinu je trestná podle trestní sazby stanovené na zvlášť závažný zločin, k němuž směřovala, jestliže tento zákon ve zvláštní části nestanoví něco jiného.

Trestnost odpovědnosti za přípravu k trestnému činu zaniká, jestliže pachatel dobrovolně upustil od dalšího jednání směřujícího k spáchání trestného činu a

a) odstranil nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému tímto zákonem z podniknuté přípravy,

b) učinil o přípravě k trestnému činu oznámení v době, kdy nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému tímto zákonem z podniknuté přípravy, mohlo být ještě odstraněno. Oznámení je nutno učinit státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu, voják může místo tohoto učinit oznámení nařízenému.

Tímto ustanovením však není dotčena trestnost pachatele za jiný dokonaný trestný čin, který již tímto svým jednáním spáchal.

Účastenství a součinnost

Byl-li trestný čin spáchán úmyslným společným jednáním dvou nebo více osob, jedná se o spolupachatelství a každá z nich odpovídá, jako by trestný čin spáchala sama. Na spáchání jednoho trestného činu se tak může podílet více osob (pachatel, spolupachatelé, ti, kdo jeho čin vyvolávají nebo usnadňují, případně pachateli a dalším osobám usnadňují uniknutí trestnímu stíhání nebo trestu).

Účastníkem na dokonaném trestném činu nebo jeho pokusu je rovněž organizátor, návodce a pomocník.

Organizátorem je ten, kdo spáchání trestného činu zosnoval nebo řídil, návodcem ten, kdo jiného navedl k spáchání trestného činu a pomocníkem ten, kdo poskytl jinému pomoc k spáchání trestného činu, zejména opatřením prostředků, odstraněním překážek (tzv. pomoc fyzická) nebo radou, utvrzováním v předsevzetí, slibem přispět po trestném činu (pomoc psychická). Trestní zákon stanoví tedy závislost trestní odpovědnosti účastníka na trestní odpovědnosti pachatele, protože účastenství přichází v úvahu jen tehdy, kdy se pachatel o trestný čin alespoň pokusil.

Za trestnou součinnost se označují konkrétní trestné činy, uvedené v desáté hlavě zvláštní části trestního zákona, jako je účast na organizované zločinecké skupině (§ 361), podněcování k trestnému činu (§ 364), schvalování trestného činu (§ 365), nadržování (§ 366), nepřekažení trestného činu (§ 367) a neoznámení trestného činu (§ 368). Patří sem rovněž trestný čin podílnictví podle (§ 214, 215).

Zatímco se na trestní odpovědnost a trestnost účastníka užije ustanovení o trestní odpovědnosti a trestnosti pachatele, trestná součinnost tvoří samostatné skutkové podstaty a pachatel jednající v trestné součinnosti nese trestní odpovědnost a trestnost za tyto konkrétní trestné činy.

Okolnosti vylučující protiprávnost

Některá jednání, která se zdánlivě podobají trestnému činu, jsou výslovně trestním zákonem dovolená. Trestní zákoník uvádí krajní nouzi (§ 28), nutnou obranu (§ 29), svolení poškozeného (§ 30), přípustné riziko (§ 31) a oprávněné použití zbraně (§ 32). Tyto okolnosti je třeba odlišovat od zániku trestnosti, kdy čin byl v době svého spáchání trestným činem a trestnost zanikla teprve dodatečně (kupř. promlčením, účinnou lítostí, milostí prezidenta republiky apod.).

Krajní nouze podle § 28 vychází z principu, že čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem. Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Z formulace tohoto ustanovení plyne, že k jednání v krajní nouzi je oprávněn zásadně každý.

Pojem „zřejmě“ se vykládá tak, že rozhodující je hodnocení jednajícího, který pochopitelně může jednat ve stresu, v rozrušení apod., nikoliv tedy hodnocení objektivní, ke kterému by došlo při posuzování skutkového děje po delší době, která od činu uplynula.

Nutná obrana podle § 29 je ve vztahu speciality ke krajní nouzi. Vychází z principu, že trestným činem není čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestným zákonem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Zde se pojem „zcela zjevně“ rovněž vykládá ze subjektivního hlediska osoby jednající v nutné obraně, tedy bránícího. Nejde jen o klasickou sebeobranu, ale trestný není ani ten, kdo brání jinou osobu. Vzniká škoda se neposuzuje z hlediska přiměřenosti ani to, zda napadený měl možnost utéci. Jde tedy o zcela jinou situaci než u krajní nouze, ale o posouzení, zda obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Není rozhodující, zda bránící osoba použila zbraň, když pachatel útočil beze zbraně. Je zcela samozřejmé, že musí být obrana intenzivnější než útok, protože jen tak má ten, kdo brání sebe nebo někoho jiného naději na úspěch.

Útok musí směřovat proti zájmům, které jsou chráněny trestním zákonem a většinou má charakter hrozícího nebo trvajícího fyzického útoku proti tělesné integritě člověka nebo fyzického útoku na domovní svobodu a podobně. V právní nauce existuje shoda v názoru, že útok musí být protiprávní jednání člověka.

Z textu ustanovení § 29 ale nevyplývá, že útok musí mít vždy charakter trestného činu a že se nemůže jednat o přestupek a nebo jiný správní delikt. Ani samotný útočník neví a nemusí vědět, čeho chce svým útokem dosáhnout, jakou újmu chce způsobit a tím méně má povědomí o právní kvalifikaci zamýšleného jednání. Názor, aby protiprávnost útoku byla namířena proti normám trestního práva nemá v trestním zákoně oporu, ale útok musí vždy směřovat proti těm zájmům, které jsou chráněny trestním zákonem.

Právní nauka není jednotná při výkladu kvalifikace situace, kdy útok vede osoba nepříčetná, osoba s ohledem na nedostatek věku trestně neodpovědná nebo osoba jednající ve skutkovém omylu..

Podle stanoviska trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem, a to bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží, oplocení apod.), může být za určitých okolností posuzováno jako nutná obrana[9].

Náš trestní zákon neobsahuje žádná privilegovaná ustanovení pro ty, kdo při jednání v krajní nouzi a nutné obraně překročí její podmínky. Toto překročení se však považuje za polehčující okolnost podle § 41 písm. g) . Tím se liší od jiných evropských zákoníků, které při překročení mezí nutné obrany a krajní nouze takovou osobu při splnění některých dalších podmínek buď zcela zbavují trestné odpovědnosti, nebo ji posuzují podle zvláštních privilegovaných skutkových podstat trestného činu.

Na využití psa k ochraně majetku není v doktríně jednotný názor.

Svolení poškozeného podle § 30 upravuje případ beztrestnosti pachatele, který jedná na základě svolení osoby, jejíž zájmy, o nichž tato osoba může bez omezení oprávněně rozhodovat, jsou činem dotčeny. Svolení musí být dáno předem nebo současně s jednáním osoby, která páchá čin jinak trestný. Toto svolení musí být dáno dobrovolně, určitě, vážně a srozumitelně. Jestliže je toto svolení dáno až po činu, je pachatel beztrestný za předpokladu, že mohl důvodně předvídat, že poškozený by s ohledem na okolnosti případu a své poměry svolení jinak udělil. Jde o situaci, že skutek byl spáchán, skutek je trestným činem, ale v důsledku tohoto dodatečně uděleného souhlasu jeho protiprávnost a trestnost zaniká.

Poškozený je obětí trestného činu. Oběť může být poškozena fyzicky, psychicky nebo ekonomicky. Zatímco oběť je termín viktimologický **a můžeme u ní zkoumat, zda svoji viktimizaci zavinila či nikoliv, poškozený je trestněprávní termín jak hlediska hmotného, tak procesního.**

Nejsou-li podmínky pro svolení poškozeného zcela splněny, skutek pachatele zůstává trestným činem, ale jeho závažnost se může snížit. V případě omylu ohledně svolení poškozeného by se uplatnilo posouzení podle zásad o skutkovém omylu.

---

[9] HRUŠKA, J., BUREŠ, R. Použití automatických obraných zařízení z pohledu trestního práva, Trestní právo 14, 2010, č. 7-8, s. 5 ISSN 1211-2860

Svolení poškozeného neřeší problematiku euthanasie, naopak výslovně vylučuje použití tohoto ustanovení v případech udělení (irelevantního) souhlasu k ublížení na zdraví nebo usmrcení.

Přípustné riziko podle § 31 vylučuje protiprávnost činu toho, kdo v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi, které měl v době svého rozhodování o dalším postupu, vykonává v rámci svého zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce společensky prospěšnou činnost, kterou ohrozí nebo poruší zájem chráněný trestním zákonem, nelze-li společensky prospěšného výsledku dosáhnout jinak.

O přípustné riziko však nejde, jestliže taková činnost ohrozí život nebo zdraví člověka, aniž by jím byl dán k ní v souladu se zvláštními předpisy souhlas, nebo výsledek, k němuž směřuje, zcela zřejmě neodpovídá míře rizika, anebo provádění této činnosti zřejmě odporuje požadavkům jiného právního předpisu, veřejnému zájmu, zásadám lidskosti nebo se příčí dobrým mravům.

Oprávněné použití zbraně podle § 32 vychází z principu, že nespáchá trestný čin ten, kdo použije zbraně v mezích zmocnění příslušných zákonných předpisů. **Půjde o příslušníky ozbrojených sil (tj. armáda, Vojenská kancelář prezidenta republiky, Hradní stráž), a dále kupříkladu Policii ČR, Vojenskou policii, vojenské obranné zpravodajství, Vězeňskou službu a justiční stráž.**

Použití zbraně je v těchto případech vázáno na podmínky uvedené v příslušných zákonných normách, které také stanoví výklad pojmu zbraň, který není ve všech normách identický.

Zbraní se rozumí především střelná zbraň, ale může jít i o zbraň sečnou, bodnou či jinou. Pokud zvláštní předpis odkazuje na ustanovení o nutné obraně nebo krajní nouzi, musí být tyto podmínky stanovené trestním zákonem splněny. Obecně platí, že se zbraní rozumí, pokud z jednotlivých ustanovení trestního zákona nevyplývá něco jiného, cokoli, čím je možno učinit útok proti tělu důraznějším (§ 118).

Soukromá osoba, která drží zbraň, musí jednat vždy za splnění podmínek nutné obrany nebo krajní nouze a nikoliv za podmínek oprávněného použití zbraně.

Okolnosti způsobující zánik trestní odpovědnosti

Při splnění podmínek stanovených trestním zákonem zanikají důsledky, které by jinak byly u pachatele spojeny se spácháním trestného činu. Veškeré důvody zániku trestnosti činu však vznikají dodatečně poté, kdy byl trestný čin spáchán. Jde o to, že v důsledku těchto skutečností, které následně nastaly, ztratilo trestní stíhání, uložení trestu a jeho výkon opodstatnění a smysl.

Tyto skutečnosti musí být odlišeny od okolností vylučujících protiprávnost, v důsledku kterých už v době jednání pachatele jeho jednání nevykazovalo znaky trestného činu. Jinými slovy řečeno, trestní odpovědnost byla od samého počátku vyloučena v důsledku takových okolností, které existovaly již v době spáchání trestného činu a nikoliv až po něm.

Důvody zániku trestní odpovědnosti se liší od zániku výkonu již uloženého trestu z důvodu jeho promlčení. K existenci důvodu zániku trestní odpovědnosti přihlížejí orgány činné v trestním řízení z úřední povinnosti. Spočívají v účinné lítosti, zvláštních případech účinné lítosti a v promlčení trestní odpovědnosti. Někdy sem bývá řazena milost prezidenta republiky ve formě abolice. Zvláštním důvodem zániku trestní odpovědnosti je smrt pachatele, protože zaniká subjekt trestného činu.

Promlčení trestní odpovědnosti podle § 34 spojuje zánik trestnosti s uplynutím určité, zákonem stanovené doby. Důvodem promlčení je skutečnost, že pachatel přestal být pro společnost nebezpečným, což lze dovodit z toho, že po dobu běhu promlčecí lhůty nespáchal nový, stejně závažný nebo závažnější trestný čin. S odstupem času od spáchání trestného činu stupeň nebezpečnosti pro společnost klesá, trestní stíhání, a to zejména dokazování se ztěžuje a i zájem společnosti na potrestání se snižuje.

K promlčení dochází uplynutím promlčecí lhůty, která je odstupňována podle trestní sazby na čin, o jehož promlčení jde, přičemž rozhodující skutečností pro počátek běhu promlčecí lhůty je okamžik spáchání trestného činu. Na plynutí promlčecí lhůty působí určité skutečnosti, v jejichž důsledku se promlčení staví nebo přerušuje.

Stavění běhu promlčecí lhůty způsobuje, že se určitá doba do promlčení nezapočítává v důsledku existence překážky, po jejímž odstranění běh promlčecí lhůty pokračuje. Tak je tomu kupř. v případě, kdy pachatel pobývá v cizině.

Přerušení běhu promlčecí lhůty nastává sdělením obvinění pro trestný čin, o jehož promlčení jde, jakož i po něm následujícími úkony orgánů činných v trestním řízení, směřující k trestnímu stíhání pachatele, anebo spáchal-li pachatel v promlčecí době trestný čin nový, na který trestní zákon stanoví trest stejný nebo přísnější. Přerušením promlčení počíná běžet nová promlčecí doba.

V důsledku přistoupení České republiky k Úmluvě o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti podle mezinárodního práva a trestného činu podle zákona na ochranu míru je stanovena nepromlčitelnost těchto trestných činů, stejně tak jako trestných činů spáchaných v době od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody činí nejméně deset let, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby a buď byly spáchány veřejnými činiteli, anebo byly spáchány v souvislosti s pronásledováním jednotlivce nebo skupiny osob z důvodů politických, rasových či náboženských.

Účinná lítost podle § 33 . záleží v tom, že pachatel trestného činu vlastní aktivní činností dobrovolně zamezí vzniku škodlivého následku nebo již vzniklý škodlivý následek napraví, nebo o něm učiní oznámení v době, kdy škodlivému následku bylo ještě možno zabránit. Toto oznámení je nutno učinit státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu. Voják tak může učinit nadřízenému. Důvod existence institutu účinné lítosti spočívá v ochraně určitých společenských zájmů slibem beztrestnosti pachateli a týká se jednak trestných činů, které jsou taxativně vyjmenovány v § 33, a jednak některých dalších trestných činů, jako kupříkladu zanedbání povinné výživy s tím, že musí být splněny některé další podmínky v zákoně výslovně uvedené.

Společnou podmínkou všech forem účinné lítosti je dobrovolnost, tedy to, že pachatel jedná z vlastního rozhodnutí ještě dříve, než byl jeho trestný čin odhalen. Výjimku tvoří trestný činu neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení a podobné povinné platby podle § 241 nebo zanedbání povinné výživy podle § 196, kdy platí režim účinné lítosti do doby, než soud prvního stupně počne vyhlašovat rozsudek.

Dobrovolné upuštění od přípravy zvláště závažného zločinu a pokusu trestného činu podle **§ 20 odst. 3 a § 21 odst. 3** nevylučuje trestnost za jednání, kterým pachatel již naplnil některou jinou skutkovou podstatu trestného činu. Trestnost přípravy k trestnému činu a pokusu trestného činu zaniká, jestliže pachatel dobrovolně upustil od dalšího jednání směřujícího ke spáchání a nebo k dokonání trestného činu a odstranil nebezpečí, které vzniklo chráněnému zájmu trestním zákonem z podniknuté přípravy nebo pokusu, anebo učinil o přípravě nebo pokusu oznámení v době, kdy nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému trestním zákonem z podniknuté přípravy nebo pokusu, mohlo být ještě odstraněno. Oznámení je nutno učinit státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu. Voják tak může učinit nadřízenému.

Amnestie formou abolice vychází z Čl. 63 písm. j) Ústavy České republiky a je právem prezidenta republiky nařídit, aby se trestní řízení nezahajovalo, a bylo-li zahájeno, aby se v něm nepokračovalo. Abolice je jedním z důvodů nepřípustnosti trestního stíhání, avšak v řízení se pokračuje, jestliže obviněný do tří dnů poté, co mu bylo oznámeno usnesení o zastavení trestního stíhání, prohlásí, že na projednání věci trvá. Pokud v následujícím řízení soud neshledá důvod ke zproštění obžalovaného, vysloví sice vinu, ale trest neuloží.

Další formy amnestie jsou agraciace (právo odpouštět a zmírňovat již soudem uložené tresty) a rehabilitace odstranění nepříznivých důsledků spojených s pravomocným odsouzením za spáchaný trestný čin).

Trestní sankce

Trest je právním následkem trestného činu, který vyjadřuje negativní právní hodnocení pachatele a jeho činu. Působí k dosažení účelu trestního zákona a je ukládaný výhradně soudem. Jeho výkon je vynutitelný státní mocí.

Ochranné opatření je rovněž tak právním následkem trestného činu a za určitých okolností i činu jinak trestného, protože poskytuje ochranu i mimo rámec trestní odpovědnosti. Sleduje účel trestního zákona, je ukládáno soudem a jeho výkon je vynutitelný státní mocí.

A) Tresty

Uložený trest musí být zákonný, tj. může být uložen jen na základě a podle zákona, musí být spravedlivý. Jeho druh a výměra musí zohledňovat jak osobu pachatele, tak rozsah způsobené škody, následky činu a význam chráněných zájmů. Trest musí být humánní a důsledně individualizovaný zohledněním polehčujících a přitěžujících okolností. Jeho uložením a následně výkonem nesmí být ponížena lidská důstojnost.

K dosažení účelu trestu, který jsice není výslovně v trestním zákoníku vymezen, lze dospět dílčími kroky, kterými jsou individuální represe, individuální prevence a generální prevence.

Individuální represe spočívá v zabránění odsouzenému v páchání trestné činnosti použitím metod negativní povahy, které znemožňují další trestnou činnost, jako je kupříkladu odnětí svobody, zákaz činnosti, zákaz pobytu apod.

Individuální prevence, která vychází z individuální represe, ovlivňuje kladné stránky osoby pachatele a umožňuje zainteresovat odsouzeného na jeho vlastní nápravě příjímáním výchovného zacházení v celé šíři prostředků a metod.

Generální prevence vychází z individuální prevence a má zajistit ochranný efekt trestu ve vztahu k ostatním členům společnosti, coby možným pachatelům trestné činnosti a jejich odstrašení. Dalším prvkem, který generální prevence přináší, je důvěra veřejnosti v efektivitu trestního práva a posilování právního vědomí k ochraně společnosti před dalšími trestnými činy. S tím těsně souvisí princip neodvratitelnosti trestu a jeho adekvátnost.

Druhy trestů, jsou uvedeny v trestním zákoně nauka dělí na tresty pravidelné uvedené v **§ 52** a tresty výjimečné, uvedené v **§ 54. Jejich** výjimečnost spočívá v potřebě trestněprávní sankce u mimořádně nebezpečných trestných činů.

Trest však není nezbytnou podmínkou každého odsouzení a soud může vyslovit vinu a od potrestání upustit. Je tomu tak především tehdy, jde-li o pachatele, který spáchal přečin, jeho spáchání lituje, projevuje účinnou snahu po nápravě a jestliže vzhledem k povaze přečinu a dosavadnímu způsobu života pachatele lze důvodně očekávat, že projednání věci před soudem postačí k jeho nápravě.

Od potrestání lze rovněž upustit tehdy, jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené příčetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud má za to, že ochranné léčení, které zároveň ukládá, zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trest. Tento postup však nepřichází v úvahu tehdy, jestliže si pachatel stav zmenšené příčetnosti nebo duševní poruchy přivodil, byť i z nedbalosti, sám vlivem návykové látky.

Za obdobné situace může soud upustit od potrestání za současného uložení zabezpečovací detence.

Podobným institutem je podmíněné upuštění od potrestání s dohledem, považuje-li soud za potřebné sledovat chování pachatele ve zkušební době v délce až na jeden rok. V jejím průběhu se sleduje zda vede řádný život a plní soudem uložené podmínky. Odsouzený dále udržuje pravidelný osobní kontakt s úředníkem probační a mediační služby a spolupracuje při vytváření a realizaci probačního programu.

Upustil-li soud od potrestání, anebo jestliže se pachatel, od jehož potrestání bylo podmíněně upuštěno osvědčil, anebo má-li se za to, že se osvědčil, hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen.

Podle **§ 52** za spáchané trestné činy může soud uložit pouze tyto tresty:

- odnětí svobody,
- domácí vězení,
- obecně prospěšné práce,
- propadnutí majetku,

- peněžitý trest,
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- zákaz činnosti,
- zákaz pobytu,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- ztrátu čestných titulů a vyznamenání,
- ztrátu vojenské hodnosti,
- zákaz pobytu.

Výjimečný trest ve smyslu § 29 je jednak trest odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. Může být uložen jen za zvlášť závažný zločin, u něhož to trestní zákon ve zvláštní části dovoluje. Pro uložení tohoto trestu zákon stanoví řadu zvláštních podmínek.

B) Ochranná opatření

Trestní sankce tvoří vedle trestů též ochranná opatření. Oba druhy sankcí jsou projevem státního donucení a realizují se na základě trestního zákona.

Na rozdíl od trestů, jsou ochranná opatření preventivní povahy. Mohou být ukládána i trestně neodpovědným pachatelům z důvodu nedostatku věku nebo nepříčetnosti. I když v sobě ochranná opatření nesou jistou dávku omezení pachatele, jejich hlavním smyslem je terapie, výchova a bezpečnost.

Na rozdíl od trestu se výkon ochranného opatření nepromlčuje, nemůže být amnestováno ani prominuto milostí prezidenta republiky. Protože nejde o trest ochranné opatření se nezahlazuje.

Ochranná opatření tvoří ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty, náhradní hodnoty, spisů a zařízení, a ochranná výchova. S výjimkou ochranné výchovy, jejíž režim je upraven zák. čís. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, se zbývající ochranná opatření ukládají a realizují podle trestního zákoníku.

Protože se ochranné opatření ukládá soudním rozhodnutím, je maření výkonu ochranného opatření trestným činem maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání podle § 337 odst. 1 písm i).

Zabezpečovací detence se ukládá pachatelům zvláště závažných zločinů, u kterých je nezbytná jejich izolace. Zákon rozlišuje obligatorní a fakultativní podmínky pro uložení zabezpečovací detence podobně, jako tomu je u ochranného léčení. Je tedy určena především k ochraně společnosti a vykonává se ve speciálním ústavu se zvláštní ostrahou.

Délka trvání zabezpečovací detence není zákonem vymezena, avšak soud je povinen opakovaně jednou ročně (u mladistvých jednou za půl roku) přezkoumávat, zda důvody, pro která byla ochranná detence uložena, i nadále trvají.

Přeměna zabezpečovací detence na ústavní ochrannou výchovu a opačně je možná. Rozhodujícím kriteriem pro tento postup bude vždy lékařská zpráva, respektive znalecký posudek.

Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty může soud uložit v případě, že nebyl obžalovanému uložen trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty (§ 70). Podmínkou zabrání je, aby tato věc byla užita nebo určena ke spáchání trestného činu nebo provinění, nebo tuto věc pachatel získal ať již přímo či jako odměnu, kterou nabyl za věc získanou trestným činem.

Podmínkou zabrání je, aby věc náležela takovému pachateli, kterého nelze z nejrůznějších zákonných důvodů stíhat, nebo pachateli u kterého bylo od potrestání upuštěno nebo ohrožuje bezpečnost lidí, majetku či společnosti.

K zabrání věci může dojít i v případě, že zde existuje hrozba použití věci ke spáchání trestného činu. V tomto případě nemusí být splněna podmínka vlastnictví věci pachatelem.

Zabranou věc nebo jinou majetkovou hodnotu musí soud přesně identifikovat, stejně tak jako jejího vlastníka a vyloučit tak možné záměny i do budoucna.Vlastníkem zabrané věci nebo jiné majetkové hodnoty se stává stát.

Zabrání náhradní hodnoty a zabrání spisů a zařízení bylo do trestního zákona zařazeno s ohledem na mezinárodní smlouvy a závazky České republiky. Režim těchto ochranných opatření je prakticky shodný jako u zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty.

Ochranná výchova je ochranným opatřením, které může být uloženo pouze mladistvým, případně dětem mladším patnácti let, a to podle § 21 odst. 2 zákona čís. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Opatření ukládaná mladistvým

Účelem opatření vůči mladistvému je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, a dále jeho ochrana před škodlivými vlivy včetně předcházení dalšímu páchání provinění. Při ukládání opatření mladistvým je soud povinen vůči nim uplatňovat diferencovaný přístup.

Mladistvému mohou být uložena pouze:

A - Výchovná opatření, která ukládá soud a v přípravném řízení státní zástupce, v případě, že k tomu dá mladistvý svůj souhlas. Ten musí být řádně a důkladně poučen o podstatě a účelu uložení výchovného opatření. Mladistvý má právo kdykoliv v průběhu řízení až do jeho pravomocného skončení svůj souhlas odvolat. Tím výkon výchovného opatření končí. Možnost aplikace výchovného opatření v přípravném řízení se využívá u méně závažných provinění a u mladistvých, kteří si již během přípravného řízení uvědomili své chyby a závadnost svého chování a mají snahu toto napravit. Státní zástupce, než toto opatření uloží, tak se seznámí i se stanovisky a zprávami oddělení sociálně-právní ochrany dětí a probační a mediační služby. Tato opatření mohou být ukládána ,aby bylo dosaženo účelu zákona v případě, když bylo upuštěno od uložení trestního opatření nebo při podmíněném upuštění od trestního opatření.

B - Ochranná opatření spočívají v ochranném léčení, zabezpečovací detenci, zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty a ochranné výchově. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, zbývající ochranná opatření se ukládají podle trestního zákoníku č. Ukládání ochranné výchovy upravuje zákon 40/2009 Sb.

Ochranná výchova se ukládá na dobu, po kterou to vyžaduje její účel. Nejdéle může trvat do osmnácti let a výjimečně do devatenácti let věku. Ochrannou výchovu lze z důvodu plnění jejího účelu změnit na ústavní výchovu či dotyčného podmíněně propustit ze zařízení. Délka trvání ochranné výchovy závisí na dosažení účelu, pro který byla uložena s tím, že zpravidla končí dosažením věku osmnácti let. S ohledem na zájmy mladistvého může být v odůvodněných případech prodloužena do devatenáctého roku jeho věku.

C - Trestní opatření jsou obdobou trestů ukládaných dospělým pachatelům a to:

- obecně prospěšné práce, přičemž horní hranice nesmí převyšovat polovinu horní hranice stanovené trestním zákonem,
- peněžité opatření ve výměře od 1 000 Kč do 500 000 Kč,
- peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- zákaz činnosti, pokud to není na překážku přípravě na jeho povolání, přičemž horní hranice sazby nesmí převyšovat pět let,
- vyhoštění ve výměře od jednoho do pěti let za podmínek stanovených trestním zákonem,
- domácí vězení
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (jeden až tři roky),
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (jeden až tři roky) s dohledem,
- odnětí svobody nepodmíněné.

Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoně se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok.

V případě, že mladistvý spáchal provinění, za které trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, a že povaha a závažnost provinění je vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo zvláště těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoká, může být mladistvému uložen trest odnětí svobody na pět až deset let,

má-li se za to, že by odnětí svobody v rozmezí od jednoho do pěti let k dosažení účelu trestního opatření nepostačovalo.

Soud může upustit od uložení trestního opatření mladistvému, který spáchal provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, a to za podmínek a způsobem, upravených v §§ 11 a 12 zákona čís. 218/2003 Sb.

Zánik výkonu trestu a ochranných opatření

Důvodem zániku trestu jsou takové okolnosti, které nastaly po nabytí právní moci rozsudku, kterým byl trest uložen, a pro něž nelze uložený trest vykonat. Tyto důvody je nutno odlišovat od důvodů, které vedou k zániku trestní odpovědnosti, které se uplatňují dříve, než byl trest uložen.

Důsledkem zániku trestu je zánik práva na výkon pravomocně uloženého trestu a zánik povinnosti uložený trest vykonat.

Důvodem zániku uloženého trestu je smrt odsouzeného, promlčení výkonu trestu, amnestie či milost prezidenta republiky. Mezi důvody zániku trestu patří i jeho výkon.

Výkon ochranných opatření se nepromlčuje a nemohou být prominuta cestou amnestie nebo milosti. Ochranná opatření mohou tedy zaniknout pouze jejich výkonem, popřípadě upouštěním od jejich výkonu.

Shrnutí

Trestní právo je součástí práva veřejného a slouží jako krajní prostředek ochrany společnosti před pachateli závažných protiprávních činů, které svoji škodlivostí dosahují charakteristiky a naplňují znaky trestného činu.

Trestně právní odpovědnost neznamená jen uplatnění trestní sankce vůči pachateli, ale má i důležitou preventivní a výchovnou funkci nejen vůči pachateli samotnému, ale i na další členy společnosti, které by se mohli případně dopouštět podobného si stejného jednání.

Trestný čin je protiprávní čin, který zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v trestním zákoně.

Skutek je trestný jen tehdy, jestliže byla jeho trestnost stanovena zákonem dříve, než došlo k jeho spáchání. Aby bylo možno určité jednání kvalifikovat jako trestný čin, musí být zaviněné a naplňovat všechny znaky skutkové podstaty daného trestného činu, kterou tvoří objekt, objektivní stránka, subjekt, subjektivní stránka a protiprávnost. Protiprávnost může vyplývat z trestního zákoníku nebo z porušení právních norem jiných právních odvětví. Naproti tomu jednání, která sice vykazují znaky určitého trestného činu, nejsou za okolností stanovených trestním zákonem trestnými činy, jestliže je jejich protiprávnost vyloučena.

Páchání úmyslného trestného činu probíhá ve stadiích přípravy (zvlášť závažného zločinu), pokusu a dokonaní. Trestný čin je dokonán, jestliže pachatel naplnil všechny zamýšlené znaky daného trestného činu tak, jak jsou uvedené v zákoně.

Trestný čin může být spáchán jak jedním pachatelem, tak ve spolupachatelství dvěma či více pachateli. Účastníkem na trestném činu je rovněž organizátor, návodce a pomocník.

Právním následkem spáchání trestného činu je uložení trestní sankce, kterou tvoří trest a ochranné opatření. Účel trestu není v zákoně výslovně definován, avšak z celkového pojetí trestního práva je zřejmé, že je zaměřen na individuální represi, individuální prevenci a generální prevenci. Ochranné opatření má vždy preventivní povahu.

Trestněprávní problematika mladistvých je upravena zvláštním zákonem a sleduje se především zajištění sociálního a duševního rozvoje mladistvého za současného vyhodnocení celé řady skutečností, které mají na jeho další vývoj vliv.

Zdroje

1. Zákon čís. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
2. Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod
3. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
4. FENYK, J., HÁJEK, R., STŘÍŽ, I., POLÁK, P.,*Trestní zákoník a trestní řád 1. díl.* Praha: Linde 2010 ISBN 978-80-7201-802-4.
5. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákon a trestní řád – poznámkové vydání s judikaturou,* Praha: Linde, 2006. ISBN 80-7201-618-1.
6. JELÍNEK, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů* Praha: Leges 2014
7. NOVOTNÝ, O., VOKOUN, R. a kol. *Trestní právo hmotné zvláštní část,* Praha: Wolters Kluwer, 2010. ISBN 978-80-7357-509-0.
8. NOVOTNÝ, F. a kol. *Trestní zákoník 2010, komentář,judikatura,*Praha: Eurounion, 2010. ISBN 978-80-7317-084-4.
9. NOVOTNÝ, F. a kol. *Praktikum trestního práva hmotného,* Plzeň: Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, s.r.o. 2010, ISBN 978-80-7380-252-3.
10. SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva,* Praha: Novatrix,2009. ISBN 978-80-254-4033-9.

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Projekt XPASS
Prevence, ochrana, důkaz, pomoc

Vladimíra Peterková

Výsledky průzkumů:

1. **Sociální sítě využívá k seznámení 73% lidí** ve věkové kategorii 18-22 let, ubývá lásky na první pohled… *(Sborník 29. Celostátního kongresu k sexuální výchově v Čechách, autor: Doc. PhDr., PaedDr. Kamil Janiš, CSc. Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik)˘*
2. **Každá čtvrtá dívka zažije sexuální násilí od svého partnera nebo kamaráda** - pachatelé i jejich oběti považují mužskou dominanci, žárlivost a tedy často i násilí za normální… *(Gulowski, R. & Oppelt, M. (2021). Sexualisierte Gewalt in der Erfahrung Jugendlicher)*
3. **Možnost pohlavního styku na prvním rande** (domluveného například přes seznamku) s naprosto neznámou osobou, navíc bez použití kondomu, **připouští 38 % mladších dívek a žen ve věkové kategorii 18-22 let**… (Date rape - termín používaný v souvislosti s násilím při sexu hned na prvním rande.) *(Sborník 29. Celostátního kongresu k sexuální výchově v Čechách, autor: Doc. PhDr., PaedDr. Kamil Janiš, CSc. Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik)*
4. **72 % dotazovaných přiznává, že používají mobilní telefon i během sexu…** *(Průzkum společnosti Durex ve 28 zemích světa, 2021)*

V současné době nacházíme v oblasti sexu, sexuálního života a sexuálního násilí celou řadu průzkumů, anket i diplomových prací, mnohem méně však nacházíme konkrétní řešení…

Projekt XPASS vznikl jako **komplexní řešení** problematiky sexuálně motivovaných trestných činů. Zahrnuje mobilní aplikaci XPASS, Nadační fond, Edukaci a Certifikované služby, všechny tyto části se vzájemně podporují a interagují mezi sebou.

Problém sexuálního násilí je dán historicky zažitými stereotypy: Oběť si o to sama říkala - Když říká ne, myslí ano – Je to ostuda a měla by mlčet - Je to tvrzení proti tvrzení – Nemá důkaz, že nesouhlasila … Nový pohled na realitu přineslo celosvětové hnutí MeToo, kterému se podařilo odbourat názor, že když se jedná o obvinění VIP osoby, je to určitě ze zištných důvodů. Legislativy západních zemí se začaly přizpůsobovat požadavku na „souhlas k sexu".

Právní argumenty pro aplikaci XPASS

„…nelze vyloučit, že vlivem tlaku z ESLP, institucí EU či budoucího přijetí mezinárodních úmluv v této oblasti, se brzy obdobná úprava neobjeví i u nás, ostatně po kauze bývalého poslance Dominika Feriho byla ve Sněmovně připravována novela trestního zákoníku, která počítala se znásilněním jako trestným činem spáchaným tehdy, když účastník sexuálního styku s ním neprojeví souhlas. V takové situaci poskytuje XPASS nejefektivnější možnou formu ochrany, neboť zajišťuje pro obě strany výrazně lepší důkazní podmínky, než by měly jinak. Napadený, respektive státní zástupce, může prokázat neudělení souhlasu (pokud aplikaci opravdu používal a dosvědčí to jeho okolí či data z telefonu) a naopak případně křivě obviněný člověk může snadno prokázat, že souhlas udělen byl a dokonce i k čemu všemu. Oproti tomu v současné situaci by soudy musely proti sobě balancovat tvrzení obžaloby a obhajoby, které často jsou bez jediného materiálního důkazu a jako takové mohou být značně subjektivní." *JUDr. Vojtěch Sucharda, ARROWS advokátní kancelář, s.r.o.*

Aplikace XPASS

Aplikaci XPASS považujeme za preventivní nástroj, který vytváří bezpečnější prostředí při navazování intimních vztahů pro ty uživatele, kteří se chtějí chovat zodpovědně a je pro ně důležitý souhlas v sexu. Je to také nástroj, který zjednoduší obětem sexuálního násilí cestu k pomoci tím, že přináší důležité informace na jednom místě.

Aplikace je založená na principu (ne)dání souhlasu. Zásadním důkazem o (ne)poskytnutí souhlasu je právě (ne)existence tohoto souhlasu v této aplikaci, kterou uživatel aktivně používá, tj. má ji nastavenou tak, aby souhlas mohl kdykoli snadno udělit. Aplikace jde dokonce dál a umožňuje nedat souhlas s konkrétními sexuálními praktikami, tudíž i tentokrát poskytne důkaz o tom, že sice byl dán souhlas, ale např. s vyloučením SDM praktik, sexu ve skupině, bez použití kondomu apod. V případě nátlaku nebo pod vlivem omamných látek je aplikace připravena zabránit vystavení souhlasu pomocí funkce „zamrznutí" a automaticky přivolá pomoc. Aplikace XPASS poslouží jako důkaz orgánům činným v trestním řízení v případě obvinění ze sexuálního násilí, pomáhá také šířit právní povědomí.

Pro úspěch aplikace XPASS je ideální její zavedení mezi uživatele v co nejširším měřítku. Zájem očekáváme zejména u mladé generace, a to vzhledem k její tendenci k digitalizovanému životnímu stylu s mobilními aplikacemi a sociálními sítěmi. Vývoj se zvrátit nedá, aplikace je něco, s čím dnes už i velmi malé děti umějí zacházet, a to naprosto automaticky a intuitivně. Aplikace XPASS je tedy nástroj, který „ mluví jejich řečí". Je nutné a potřebné dávat aplikaci do souvislosti s edukací - už jen používání aplikace přináší uvědomění si například rozdílných potřeb v sexu (preference), právního povědomí, nutnosti souhlasu atd. Uvědomujeme si, že používat aplikaci tzv. „na sex" zní mnoha lidem nepřijatelně, setkáváme se s reakcemi typu: Za nás to bylo lepší - Chudáci dnešní mladí, na všechno potřebují aplikaci - Romantika je pryč - Aby každý měl u sexu notáře atd. Naše paměť je ovšem nespolehlivá, na své mládí máme tendenci vzpomínat jako na dobu, kdy bylo „všechno lepší", funguje tzv. paměťový optimismus… Aplikace bohužel nedokáže fyzicky zabránit úmyslnému činu znásilnění, ale zvyšuje šance oběti na rychlý a spravedlivý proces. Největší úspěch očekáváme v případech tzv. znásilnění z nedbalosti, kde je předpoklad, že aplikace vytvoří dostatečnou psychologickou bariéru těm, kteří spoléhají na nedostatek důkazů, na oslabenost oběti pod vlivem omamných látek, nebo stále jen nechápou, že NE znamená NE. Už jenom zastavení se a uvědomění si, že v aplikaci mohu dát souhlas s konkrétními praktikami, znamená, že o problematice sexu více přemýšlím… A to je to, co je podstatné pro postupnou změnu pohledu lidí na souhlas v sexu!

Nadační fond XPASS

Pro posílení poslání aplikace XPASS a edukace byl v rámci projektu založen Nadační fond pro oběti sexuálního násilí. Záměrem fondu je finančně i morálně podpořit oběti sexuálního násilí, aby neváhaly podat trestní oznámení, aby je od toho neodradilo vědomí vysokých nákladů na právní pomoc, nebo pocit beznaděje z vidiny předem prohraného procesu, zamítnutí nároku na odškodnění, kdy většina oběti znásilnění neví, že taková možnost existuje. Pokud oběť o odškodnění požádá, problémem je výše přiznaného nároku. (Podle průzkumu vzorku pravomocných rozsudků v letech 2019 a 2020 který provedla společnost ProFem, oběti, kterým bylo odškodnění přiznáno, průměrně žádaly 259 tisíc korun za majetkovou a 284,5 tisíce za nemajetkovou újmu. Soudy ale uznaly zhruba polovinu – 126 tisíc a 141 tisíc korun. Polovině žen navíc byla přisouzena částka nižší než 70 tisíc!) Velmi zřídka je soudem zohledněna psychická újma oběti, která má za následek dlouhodobou pracovní neschopnost, často i trvalé psychické následky, což s sebou nese zvýšené finanční nároky na zabezpečení psychologické a lékařské péče a i jen běžných životních nákladů na dlouhou dobu…

Z fondu budou také podporovány projekty edukační, zaměřené na odbourávání stereotypů ve vnímání sexuálního násilí, šíření právního povědomí, posilování zdravého uvědomění jedinců bez ohledu na pohlaví a sexuální orientaci, proškolení pracovníků policie, soudů atd.

Edukace XPASS

Je důležité a správné vysvětlovat dětem a dospívajícím, že sexuální život jě ovlivněn sebepoznáním a uvědoměním si sama sebe v kontaktu s druhými lidmi. Rozvíjení sociálních dovedností je základem pro budování a udržování zdravých vztahů, odpovědnosti za vlastní chování a uvědomění si důsledků svého jednání. Dovednosti, znalosti a postoje, které si děti a dospívající osvojí, stejně tak i způsob, kterým k osvojení dovedností dochází, musí vždy korespondovat s věkem dítěte či dospívajícího. Nutnost sexuální výuky na školách roste, protože i téma sexuálního násilí se čím dál častěji objevuje

v médiích, což vyvolává mnoho otázek a diskuzí… Zdaleka ne všechny informace, které se např. na sociálních sítích objevují, jsou relevantní a spíše než informovanost, vyvolávají zmatek a nereálná očekávání. Přitom právě informovanost a učení jsou tou nejsilnější prevencí, jak předcházet sexuálnímu násilí, zneužívání, přenosu pohlavních chorob, nechtěnému těhotenství atd. Velká část dětí je o problematice sexu informována cestou internetu a sociálních sítí, další informace získávají zkreslené od vrstevníku, dále se pak projevuje nedostatek objasňování dané problematiky ze strany rodičů. Z těchto uvedených i z řady dalších důvodů je dostatek relevantních a aktuálních informací z oblasti sexu a vztahů v rámci výuky velmi potřebný a má své opodstatněné místo ve výchovně vzdělávacím procesu.

Naším cílem je přinést na jednom místě nejen pedagogickým pracovníkům dostatek informací a výukových materiálů - knihy, hry, testy, pracovní listy, filmy, videa atd. - včetně metodiky. Vše přímo koncipované pro konkrétní vzdělávací obor v rámci konkrétní vzdělávací oblasti tak, aby použití těchto materiálů a metodiky bylo v souladu s klíčovými kompetencemi a požadovanými výstupy dle RVP. V současné době probíhá výuka sexuální výchovy na základě školních vzdělávacích programů - ŠVP - které si každá škola sama zpracovává a upravuje v souladu se schválenými osnovami výuky pro jednotlivé stupně vzdělávání (předškolní, základní, střední, ostatní) a které jsou vypracovány podle Rámcového vzdělávacího programu vydaného MŠMT (poslední úprava 1.9.2021, 3.8.2022 předal Expertní panel Hlavní směry revize RVP ZV, v současné době probíhá vnitřní připomínkové řízení na MŠMT). Děti se učí o rodině, o funkcích rodiny, o postavení členů v rodině, o jejich rovnoprávnosti, o soužití, komunikaci a respektu i o pocitu bezpečí. Učí se poznávat svoje tělo, jeho stavbu a funkci pohlavních orgánů, učí se o rozdílech mezi mužem a ženou, o různé sexuální orientaci, o základech lidské reprodukce, o porodu, ale i o osobní hygieně a pohlavních nemocech. Učí se chápat pojmy jako je dospívání, osobní bezpečí a sexuální zneužívání. Poznávají i pojmy kamarádství, přátelství a láska, manželství a rodičovství. Právě na tyto požadované výstupy a kompetence budeme reagovat a přinášet výukové materiály s odpovídajícím obsahem.

Certifikované služby XPASS

Z fondu budou propláceny náklady na právní zastoupení, na psychologickou péči, lékařskou péči atd. žadatele prostřednictvím krizových center, advokátních kanceláří a psychologických poraden, odborných lékařských ambulancí atd. K tomu, aby se pomoc z Fondu XPASS dostala k co možná největšímu počtu obětí sexuálního násilí, bychom chtěli spolupracovat se stávajícími a již fungujícím organizacemi v České republice.

Všem těm, kteří přicházejí do styku s oběťmi sexuálního násilí, tedy především zaměstnancům krizových center, advokátům, psychoterapeutům a psychologům nabídneme workshop, samozřejmě zdarma, kde předvedeme, jak používat aplikaci XPASS, vysvětlíme, jak získat digitální stopu jako důkaz a také jak získat podporu z Nadačního fondu XPASS. Po proškolení tato centra, poradny, advokátní kanceláře atd. získají Certifikát XPASS. Pokud se žadatel a zároveň uživatel aplikace XPASS obrátí na certifikovaného pracovníka, ať již v krizovém centru, právní kanceláři nebo v psychologické poradně, bude mít jistotu, že dotyčný bude vědět, jak za klienta/žadatele zažádat o finanční podporu u Nadačního fondu XPASS. Zapojením a spoluprací co největšího počtu stávajících center a organizací, bychom chtěli šířit povědomí o Projektu XPASS. Naším cílem je usnadnit cestu oběti ke spravedlivému procesu a poskytnout finance na vše tak, abychom co nejvíce zmírnili již tak obrovskou zátěž, kterou si oběti sexuálně motivovaných činů nesou…

Autor:
Mgr. Vladimíra Peterková, lektor, manažer edukace projektu XPASS,
vladimira@xpass.cz

Opičí neštovice – hrozba pro společnost nebo gay komunitu?

Ivo Procházka

Opičí neštovice (anglicky monkeypox) je zoonóza, původně zvířecí virové onemocnění, které je virologicky blízké již erradikovaným pravým neštovicím. Jejich průběh je však mnohem lehčí. Přesto ve světě již bylo popsáno několik úmrtí. Jedno bylo v ČR, ale tam šlo spíše o souběh těžkého imunodeficitu při HIV infekci a opičích neštovic.

Je mu věnována větší pozornost, protože předchozí výskyty byly spíše ojedinělé, vázané na tropickou oblast, a předpokládal se u nich přenos kontaktem s lézí. Dnešní infekce je epidemická, mnohem častější je u ní mezilidský přenos. Častěji postihuje muže mající sex s muži, kteří mají více sexuálních partnerů, takže přenos zřejmě souvisí se sexuálním stykem. Je podezření, že přenos je tělními tekutinami – slinami a ejakulátem. V nich se virus objevuje již v prodromálním, tedy bezpříznakovém období. Také lokalizace lézí v oblasti genitálu a konečníku svědčí pro sexuální přenos.

Světová zdravotnická organizace nejprve zpochybnila epidemii, aby po několika týdnech označila opičí neštovice za zdravotní hrozbu (nepřipomíná to její reakci na epidemii Covid?). Podobně jako u Covidu se původně zvířecí infekce adaptovala na jiného živočicha, tentokráte člověka (respektive živočichy, byl popsán přenos z člověka na psa).

Zatím nejpostiženější zemí je Španělsko. Šíření v ČR je však také výrazné, došlo ke zdvojnásobení počtu případů během měsíce (přibližně z 30 na 60). Byla popsána i nákaza u dítěte, tam nešlo samozřejmě o přenos sexuální, ale zřejmě kontaktem s infikovaným předmětem.

Prevence: Lidé, kteří byli očkováni proti pravým neštovicím, by mohli být částečně chráněni, odhaduje se, že asi z 30%. Existuje i očkovací látka přímo proti opičím neštovicím, ale její množství je omezené. Toto očkování sice není stoprocentní, ale ochrana je významná. Když se podá už po nákaze, tak jen zmírní její příznaky.

Důležité je, aby lidé, kteří měli sex nebo těsný kontakt s jedincem, který měl po těle kožní a slizniční léze, necítil se dobře, nebo jim dokonce sdělil, že touto chorobou onemocněl, omezili své další sexuální styky, případně se dobrovolně izolovali. Při společenském kontaktu by měli mít respirátor, pokud možno oděvem pokrytou kůži.

Pokud už ohrožení jedinci pohlavní styky mají, měli by důsledně používat kondom. To platí i pro muže, kteří mají sex s muži, a účastnili se sex party, zejména při návštěvě ciziny. Kdo pozoruje výskyt lézí a pocit choroby, měl by vyhledat lékaře infekcionistu či kožaře.

Pokud jste dostali vakcínu a jste již infikovaní (což možná ještě nevíte), je třeba dodržet epidemický režim, protože pořád můžete být infekční, i když příznaky budou omezené.

Podobně jako HIV, sexuálně přenosné nemoci, tak opičí neštovice, vedou ke značné stigmatizaci. Přispívá k tomu i jejich pojmenování.

A dobrá zpráva nakonec. Zdá se, že nehrozí nebezpečí přenosu opičích neštovic při krevní transfuzi,

Přibývá adolescentů s gender dysforií?

Ivo Procházka

V posledních letech pozorujeme zvýšený výskyt genderové dysforie u mladistvých jedinců, zejména u mladých trans mužů (F to M). Určitě je jich více, ale neumíme odpovědět jasně, proč tomu tak je. Podobně jako u všech problémů neexistuje jediná správná odpověď.

Americké studie potvrzují, že 1-2% adolescentů se identifikují jako trans, nebinární a jiné osoby s nevyhraněnou genderovou identitou. U těchto jedinců je zvýšené riziko z hlediska možné psychopatologie či sociální patologie. Ta souvisí s odmítáním většinové společnosti, v našem prostředí spíše s obavou, že k odmítání dojde po jejím odkrytí. Podobný jev pozorujeme u mladých gayů a leseb, transgender lidí však mají zkušenost s diskriminací a stigmatizací ještě větší.

Až polovina adolescentních transgenderů uvažuje o sebevraždě, třetina se o ní pokusí.

Je u nich častější sebepoškozování, dle našeho sledování se týká především mladších jedinců do 16-17 let. Jsou u nich častější poruchy příjmů potravy (trans kluci se tak snaží omezit růst prsů, trans dívky růst svalů), abuzus drog a alkoholu (tento jev je zmiňován americkými kolegy, ale u našich pacientů ho nepotvrzujeme). U některých transgenderů pozorujeme extrémní introverzi až schizoiditu, případně autistické poruchy. Ty mohou ztěžovat rozpoznání vlastního sebeurčení a diagnostických chyb.

Kromě odborných medicínsko-psychologických posouzení se často objevuje v přístupu k transgender lidem prosazování zbytnělé politické korektnosti. Martina Navrátilová, které je známá svou lesbickou orientací a podporou LGBT hnutí byla ostrakizována, když vyjádřila svůj názor, že trans sportovkyně (M to F) mají proti cis ženám výhodu, která spočívá v odlišném hormonálním, svalovém a kosterním metabolismu v průběhu jejího dospívání. Nezpochybňovala jejich právo na sport, jen upozornila, že cis sportkovkaně v některých odvětvích vrcholového sportu nemají stejné biologické podmínky.

Čeští sexuologové nejsou například zastánci mastektomie a dalších nevratných úkonů u nebinárních osob po krátkém sledování. Odmítáme vyčkávat s rozpoznáním genderu až do rozhodnutí dítěte v dospělosti. Domníváme se, že nejen trans člověk, ale i cis člověk potřebuje upevňovat svou genderovou identitu, a to i v případě, že ta není v konfliktu s biologickou identitou.Zatím nás nikdo nepřesvědčil, že translidé potřebují mít své oddělené záchody (možná pokud by na nich docházelo často k nějaké formě agrese).

Není dosud zcela jasné, jak se v době sociálních sítí může podílet na formování gender identity vliv vrstevníků. Dr. Hubálek kdysi vytvořil psychoterapeutickou skupinu pro egodystonní lesbické ženy. Pod vlivem jednoho transsexuála F to M pak většina těchto žen svou lesbickou identitu opustila a cítila se jako transsexuálové. Na druhou stranu sociální sítě jsou pro mnoho trans jedinců prvním místem, kde mohou relativně bezpečně svou genderovou roli vyzkoušet.

Pozitivním jevem jsou příklady z okolí, jestli zná někoho, kdo žije s podobným problémem. Rodiče tomuto jevu obvykle moc nerozumí a potřebuje nejen podporu, ale i pocit sounáležitosti.

Cílem přípravného sledování (tedy před zahájením hormonální léčby, případně blokádní terapie) je přispět k jednoznačnému sebeurčení (a stanovení diagnózy), což lze jen dlouhodobým, několikaměsíčním až ročním sledováním. Genderová dysforie by měla stabilně trvat nejméně několik měsíců, raději let. Během té doby by mělo dojít k psychické stabilizaci pacienta, zahájení real life testu, tedy potvrzení, že je schopen plně žít v opačné genderové roli a přináší mu to výrazné zlepšení dysforie.

Pokud jedinec svou genderovou identitu jasně vyjádří a požádá nás o její respektování a oslovování v rodu a jménem, který mu vyhovuje, měli bychom mu vyhovět. I kdybychom měli sto důvodů, proč ne. Svou identitu žije on, ne my. A jinak si nemůže ověřit, že jeho volba byla a je správná.

Někteří jedinci svou přeměnu pohlaví nedokončí. Buď poznali, že to nebyla správná volba, možná jen znejistěli a vyhledají pomoc až po několika letech. V porovnání s americkými daty máme minimum pacientů, kteří vyjadřují nespokojenost, pokud přeměnu pohlaví dokončili. Většinou se o jejich rozhodnutí nedovíme, prostě přestanou chodit, přestanou užívat hormony. Domníváme se, že snad jsme při pokračování v terapii opatrnější než někteří kolegové. Není asi překvapivé, že tyto jedince se snaží oslovovat Aliance pro rodinu.

U adolescentních jedinců mladších 16 let je možné zahájit po úvodním sledování tzv. blokádní terapii, podávání analog gonadoliberinů, které brání vytváření biologických znaků pro jejich pohlaví (růst prsů a menstruace u transgenderů F to M) a růstu vousů, ochlupení, svalstva a redukci sexuálních projevů u M to F). Tuto terapii vede dětský endokrinolog, je třeba souhlas pacienta, jeho rodičů, sexuologa a psychologa. Po 16. roce věku se k blokádní terapii přidávají se souhlasem sexuologa gonadální hormony (androgeny či estrogeny). Rovněž je možná změna jména a (případně příjmení) na neutrální formu.

Po 16. roce je možné již přímo zahájit terapii gonadálními hormony. U trans mužů je třeba ověřit, že byl již ukončen tělesný růst. Nezbytný je souhlas pacienta, jeho rodičů, sexuologa a psychologa.

Pacient může předstoupit před komisi Ministerstva zdravotnictví, která schválí operační výkony k dokončení přeměny pohlaví, po dovršení 18 let. Nesmí žít v manželství či registrovaném partnerství, nejméně rok musí žít real life test (tedy ve zvolené roli) a nejméně rok musí užívat hormonální léčbu. Neměl by v té době trpět závažným psychiatrickým onemocněním (akutní psychosou). Po schválení operací by měl chirurgickou léčbu zahájit do dvou let. U ná stále platí, že podmínkou pro úřední změnu pohlaví je zamezení reprodukční funkce.

Celkem 313 pacientů (28%) bylo v době konání komise v letech 2012-21 mezi 18 a 20 lety. M to F bylo 40 pacientek (9,7%). U F to M to bylo 273 trans mužů (39%). Lze předpokládat, že tito pacienti zahájili léčbu ve věku blízkém dospělosti nebo dokonce před jejím dovršením.

I když léčba (psychoterapie, real life test, hormonální, blokádní terapie, výjimečně bilat. mastektomie) může být zahájena před 18. rokem věku, tak podmínkou žádosti o rozhodnutí komise , která schvaluje chirurgické zákroky, je věk žadatele nejméně 18 let.

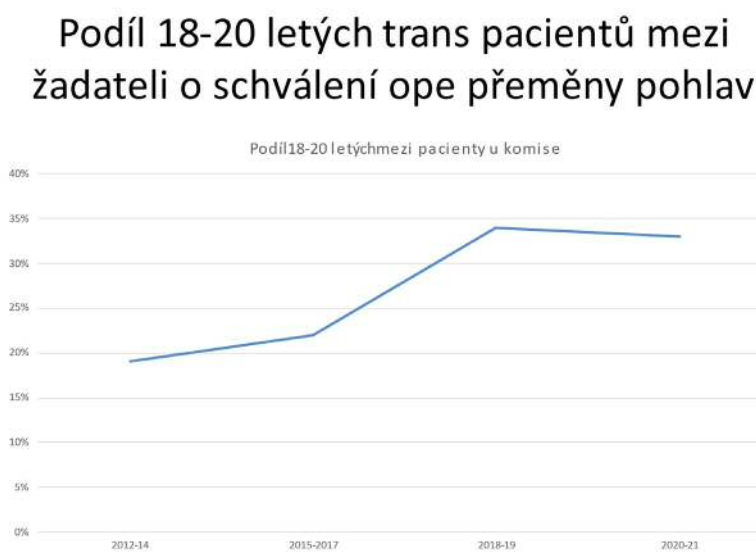

Self-efficacy budoucích učitelů 1. stupně ZŠ v oblasti edukace o pubertě

Miluše Rašková, Dominika Provázková Stolinská, Alena Vavrdová, Michaela Bartošová, Barbora Doskočilová, Kristýna Jedynaková, Barbora Putnová, Kateřina Smutná, Denisa Windsorová

Abstrakt

Poster prezentuje výsledky výzkumného šetření zaměřeného na zjištění self-efficacy budoucích učitelů 1. stupně základní školy v České republice. Sledována byla oblast osobnostní připravenosti na vzdělávání žáků primární školy o pubertě.

Pro účely sběru dat jsme vytvořili dotazník se škálovými položkami. Pro deskripci získaných dat jsme zvolili popisnou metodu zkoumání skutečností. Pro popis zkoumaných souborů dat a jejich charakteristiku jsme využili metody popisné statistiky a statistických metod, které nám umožnily vyhodnotit úroveň splňujících požadavků na osobnostní připravenost budoucích učitelů k edukaci o pubertě. Výzkumný soubor tvořilo 50 respondentů.

V návaznosti na realizované výzkumné šetření aktuálně provádíme sběr dat u studentů oboru Učitelství pro 1. stupeň základních škol na Univerzitě v Zadaru, Chorvatsko. Získaná data budou následně komparována. Poster je výstupem z projektu IGA_PdF_2022_013 s názvem Osobnostní připravenost budoucího učitele primární školy k edukaci o pubertě v České republice a Chorvatsku (hlavní řešitelka doc. PaedDr. Miluše Rašková, Ph.D.).

Odkládané a pozdní rodičovství pohledem adolescentů

Tereza Sofková, Michaela Hřivnová, Martina Cichá

Anotace

Odkládání těhotenství/rodičovství do vyššího věku žen je jeden z nejvýraznějších trendů reprodukčního chování ve vyspělých zemích. Tento jev však s sebou přináší možná bio-medicínská i psychosociální rizika, a to jak pro ženy (matky), tak i děti a společnost jako takovou. Cílem sdělení je analýza osobního pohledu adolescentů na problematiku související s rodičovstvím, s detailním akcentem na odkládané a pozdní rodičovství. V rámci projektu 33/22/PPZ *In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství. Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání* se uskutečnil *Výzkum kognitivní a afektivní dimenze adolescentů ve vztahu k těhotenství a rodičovství*. S využitím výzkumného nástroje, v podobě online dotazníku technologie Google, byla v první etapě výzkumu získaná data od 574 žáků středních odborných škol a gymnázií. Z dílčí analýzy výsledků je zřejmé, že 83 % dívek plánuje stát se matkou a 86 % chlapců počítá s životní úlohou otce. Nejčastěji adolescenti předpokládají, že budou mít dvě děti. Dívky by v průměru chtěly mít prvorozené dítě ve věku 25 let a posledního potomka pak v průměru ve věku 34 let. Chlapci vidí jako ideální věk pro početí prvního potomka v 28 letech a posledního dítěte v 36 letech. Zásadní roli v rozhodovacím algoritmu stát se rodičem hraje u dívek faktor jejich zdravotního stavu, u chlapců pak faktor společné finanční situace. V případě nemožnosti početí přirozenou cestou jsou rozličné možnosti řešení, např. v podobě dárcovství pohlavních buněk. Dívky vyjádřily souhlasnou odpověď s darováním vlastních oocytů (odpověď ano a spíše ano) v 37 %, chlapci s darováním vlastních spermií souhlasili ve 44 %. Souhlas s darováním partnerčiných či partnerových pohlavních buněk již vykazoval nižší intenzitu – dívky souhlasí s darováním spermií svého partnera v 29 % a chlapci s darováním vajíček svojí partnerky v 38 %. Kompletní portfolio výsledků, jejich analýza a evaluace bude dostupné v plánované monografii představovaného projektu.

Klíčová slova: Odkládané a pozdní těhotenství/mateřství/rodičovství; žáci vyššího sekundárního vzdělávání; reprodukční zdraví; zdravotní gramotnost; výzkum; dárcovství pohlavních buněk; optimální věk pro rodičovství.

Úvod a teoretická východiska

V roce 2020 byl na Katedře antropologie a zdravovědy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (PdF UP) řešen projekt 50/2020/PPZ/OKD In Time - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství - Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u mladých dospělých (studentů vysokých škol), který se specializoval na edukaci směrem k erudovanému rozhodování v oblasti plánování rodičovství a na vzdělávání v problematice možných bio-psychosociálních rizik odkládaného rodičovství. Současně v rámci tohoto projektu byla výzkumným šetřením u vzorku 844 respondentů detekována kognitivní, afektivní i osobní dimenze vysokoškolských studentů ve vztahu k odkládanému a pozdnímu rodičovství (Hřivnová et al., 2020). Prokázaná neoptimální úroveň zdravotní gramotnosti vysokoškolských studentů ve specifické oblasti sexuálně reprodukčního zdraví se stala impulsem pro zpracování projektové dokumentace s prioritní cílovou skupinou žáků vyššího sekundárního vzdělávání. V roce 2022 se tak Katedra antropologie a zdravovědy PdF UP v Olomouci ve spolupráci s dalšími odbornými subjekty stala řešitelem projektu 33/22/PPZ *In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství. Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání* se uskutečnil *Výzkum kognitivní a afektivní dimenze adolescentů ve vztahu k těhotenství a rodičovství* (více o zacílení a realizaci projektu je uvedeno v příspěvku *Vzdělávání adolescentů v problematice odkládaného rodičovství s využitím projektu: In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodi-*

čovství. Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání od autorského kolektivu Hřivnová, Sofková, Cichá, Slaná Reissmannová & Marciánová, uvedeného v tomto sborníku).

Důvody pro realizaci projektů s touto tematikou je několik. Základním aspektem je skutečnost, že sledovaná tematika není projektována do kurikulárních dokumentů formálního vzdělávání a tak je nutno hledat edukační cesty mimo hlavní vzdělávací proud (Hřivnová et al., 2020). Nutnost vzdělávání v této oblasti je podmíněna faktem, že původně jedincem zvolená dobrovolná negativní strategie plánovaného rodičovství může vyústit až v nedobrovolnou bezdětnost, a to zejména v okamžiku, kdy jedinec negativní strategii plánovaného rodičovství chce transformovat do pozitivní strategie plánovaného rodičovství (plánovaného početí dítěte). V tento okamžik je možné, že se projeví biomedicínské i jiné komplikace vázané na odkládání rodičovství. Aby bylo možno efektivně vytvářet edukační kanál směrem k cílové populaci, je žádoucí identifikovat jejich vědomostní i postojově názorovou složku. Z tohoto důvodu je v rámci projektu řešen a zpracováván *Výzkum kognitivní a afektivní dimenze adolescentů ve vztahu k těhotenství a rodičovství*. Předmětem tohoto sdělení je zpracování dílčích výsledků (primárně dílčí oblasti afektivní a osobní dimenze adolescentů) daného výzkumu.

Cíle

Cílem sdělení je analyzovat dílčí výsledky *Výzkum kognitivní a afektivní dimenze adolescentů ve vztahu k těhotenství a rodičovství*, konkrétně pak v rámci

Postojově názorová dimenze:
- **Vyhodnotit** postojovou dimenzi v oblasti reprodukčního zdraví:
  - věk, kdy by měla žena porodit svoje první a poslední dítě;
  - věk muže, kdy by se měl stát otcem pro svoje první a poslední dítě;

Osobní dimenze:
- **Zhodnotit** osobní dimenzi v oblasti reprodukčního zdraví:
  - věk, kdy adolescenti chtějí mít první dítě;
  - mezní věkovou hranici, kdy by chtěli mít dítě;
  - plánovaný počet dětí;
  - faktory z bio-psycho-sociálního hlediska, které zvažují při rozhodování, zda se stát matkou/otcem
  - míru souhlasu s darováním vlastních pohlavních buněk, partnerových / partnerčiných gamet a schopnost zhostit se role náhradní matky.

Metodologie
Metodika výzkumu

Výzkumný soubor tvořilo 574 studentů středních škol (dívky: 386; chlapci: 188) v České republice ve věkovém rozmezí 16–18let (16,9 ± 0,8) s přiznanou heterosexuální orientací. Jednalo se o náhodně vybrané studenty Gymnázií a Středních zdravotnických škol (Tabulka 1). Četnostní zastoupení bydliště a soužití s/bez partnera u dotazovaných studentů uvádí Tabulky 2, 3. Výzkumná část projektu byla uskutečněna v průběhu srpna a září roku 2022. Každý student byl obeznámen s organizačními náležitostmi výzkumu. V rámci výzkumného šetření bylo realizováno dotazníkové šetření reprodukčního zdraví s akcentem na postojovou a osobní dimenzi v oblasti včasného, resp. pozdního/odkládaného mateřství/rodičovství. Předlohou pro vytvořené dotazníkové šetření byla odborná literatura. Při konstrukci výzkumného nástroje-dotazníku byly dodrženy všechny předepsané zvyklosti (Hendl, 2008; Chráska, 2007).

Na základě dotazníkového šetření byla zmapována postojová a tzv. osobní dimenze mladých dospělých ve vztahu k problematice včasného, resp. odkládaného/pozdního těhotenství/mateřství/rodičovství. Výzkumný nástroj byl určen jak dívkám, tak chlapcům.

Data byla získána dotazníkovým šetřením prostřednictvím technologie Google. Data byla převedena do programu MS Excel. Statistická analýza dat byla provedena prostřednictvím statistického programu Statistica 10.0 (StatSoft, Tulsa, OK). Byly vypočítány základní statistické veličiny pro sledované parametry.

Tabulka 1. Četnostní zastoupení studia na střední škole

	dívky		chlapci	
Parametr	**absolutní**	**relativní**	**absolutní**	**relativní**
Gymnázium	223	57,8	165	87,8
SOŠ – zdravotnická zaměření	162	42,1	20	10,6
jiné	1	0,1	3	1,6

Tabulka 2. Četnostní zastoupení bydliště u dotazovaných žáků

	dívky		chlapci	
Parametr	**absolutní**	**relativní**	**absolutní**	**relativní**
vesnice	144	37,3	57	30,3
městys	37	9,6	13	6,9
město do 100 tis. obyvatel	131	33,9	91	48,4
město nad 100 tis. obyvatel	74	19,2	27	14,4

Tabulka 3. Četnostní zastoupení soužití

	dívky		chlapci	
Parametr	**absolutní**	**relativní**	**absolutní**	**relativní**
bez partnera	157	40,7	59	31,4
s partnerem	229	59,3	129	68,6

Výsledky
POSTOJOVÁ DIMENZE

Postojově názorová složka osobnosti je velmi významným prediktorem vlastního chování jedince při rozhodování pro dané chování. Ovlivněna může být rozsahem a úrovní vědomostí, kterými jedinec v dané oblasti disponuje. Sada výzkumných otázek byla postavena tak, aby umožnila vyhodnotit postojovou složku respondentů ve vztahu kalendářního věku ženy a muže pro narození dítěte, ve variantě optimálního (správného) věku a mezního věku (horní věkové hranice) pro narození prvního a posledního dítěte.

Z tabulek 4 a 5 je zřejmé, že věkový rozsah přisuzovaný ženám ve vztahu k porodu dítěte nekoresponduje s optimálním věkem při porodu z biomedicínského hlediska (18 – 23/25let). Relativně akceptovatelné je zjištění, že uvedený optimální věk pro porod 1. dítěte uvádí dívky i chapci ve shodě s horním limitem optimálního věku při porodu 1. dítěte (24 – 35let). Za povšimnutí stojí postoj dívek a chlapců pro možný mezní věk (do 50 let) a to zřejmě z důvodu možné asistované reprodukce. Mezní věk pro poslední dítě je nejčetnější odpověď podle dívek i chlapců ve věku 40 let (dívky: 30,1 %; chlapci:23,9 %).

Tabulka 4. Četnostní zastoupení odpovědí na názor ohledně správného věku pro 1. dítě

správný věk pro 1. dítě	dívky		chlapci	
věk	**absolutní**	**relativní**	**absolutní**	**relativní**
20,00 – 24,9	106	27,5	30	15,9
25,00 – 29,9	244	63,2	140	74,5
30,00 – 34,9	36	9,3	18	9,6

Tabulka 5. Četnostní zastoupení odpovědí na názor ohledně mezního věku pro 1. dítě

mezní věk pro 1. dítě	dívky		chlapci	
věk	**absolutní**	**relativní**	**absolutní**	**relativní**
20,00 – 29,9	48	12,4	12	6,3
30,00 – 34,9	112	29,1	34	18,1
35,00 – 39,9	110	28,5	57	30,3
40,00 – 44,9	79	20,6	50	26,6
45,00 – 50,00	37	9,5	35	18,7

OSOBNÍ DIMENZE

V této pasáži jsou evaluovány odpovědi studentů středních škol ve vztahu k jejich vlastnímu osobnímu přístupu k plánování těhotenství/mateřství/rodičovství. Možnost získat autentické výpovědi současných adolescentů směrem k jejich představám spojeným s rodičovstvím umožňuje nahlédnout do pravděpodobného vývoje přístupu této populační skupiny k rodičovství. Využitelnost těchto dat je jak pro inovaci v edukaci, tak i ve zdravotnických a sociálních oblastech. Jako významné a kvitované je zjištění, že 87,3 % dívek a 87,8 % chlapců se chce stát rodičem (matkou/otcem). Nejčastěji adolescenti plánují 2 děti (54 % žen a 67 % mužů), 3 děti by uvítalo pouze 13 % dívek a 9 % chlapců (viz Tabulka 6).

Tabulka 6. Četnostní zastoupení odpovědí v chtění počtu dětí

	dívky		chlapci	
Parametr	**absolutní**	**relativní**	**absolutní**	**relativní**
jedno dítě	52	13,5	11	5,8
dvě děti	210	54,4	126	67,0
tři děti	50	13,2	17	9,1
čtyři a více dětí	8	1,8	7	3,7
bez dětí	66	17,1	27	14,4
součet	**386**	**100**	**188**	**100**

Průměrný věk, který dívky a chlapci uvádí pro pořízení svého prvního (dívky: 25,1 roků, chlapci: 28,3 roků) a posledního potomka (dívky 33,9 roků a chlapci 35,7 roků), což jsou výsledky odpovědí na otázky „V jakém věku byste rádi/y měli/y první dítě?“ a „Jaká je pro Vás mezní věková hranice, kdy byste ještě chtěl/a mít dítě?“ (Tabulka 7). Je zřejmé, že průměrný plánovaný věk dívek pro porod prvního dítěte je horním limitem z biomedicínského hlediska.

Tabulka 7. Popisné statistiky odpovědí věku pro chtění dítě

	dívky				chlapci			
Parametr	**M**	**SD**	**min**	**max**	**M**	**SD**	**min**	**max**
věk pro 1. dítě	25,1	1,9	22	30	28,3	2,6	25	33
věk pro poslední dítě	33,9	3,7	28	40	35,7	4,3	30	41

V publikaci Hřivnové a kol. (2020) jsou uváděny možné faktory (bio-psycho-sociální), které ovlivňují budoucí matky a otce v rámci rozhodovacího procesu přistoupení k rodičovství. V našem výzkumu byly vybrané faktory nabídnuty k posouzení 11 faktorů napříč bio-psycho-sociálním spektrem ovlivňujících rozhodování stát se rodičem. V případě evaluace osobní dimenze se respondenti vyjadřovali k tomu, které faktory jsou významné pro ně samotné v případě rozhodovacího algoritmu ve vztahu k vlastnímu možnému mateřství/otcovství. Za zásadní faktory důležité při rozhodování, zda se stát matkou/otcem, obě pohlaví shodně označují faktor „společná finanční situace obou partnerů“ (dívky: 75,1 %, chlapci: 78,7 %) a „hmotné zajištění (dům/byt)“. Pro dívky je významnější jejich „vlastní zdravotní stav“, pro chlapce naopak z logiky věci „zdravotní stav partnerky“ (Graf 1).

Graf 1. Četnostní zastoupení odpovědí, jaké faktory osobně zhodnocuji pro to, stát se matkou/otcem

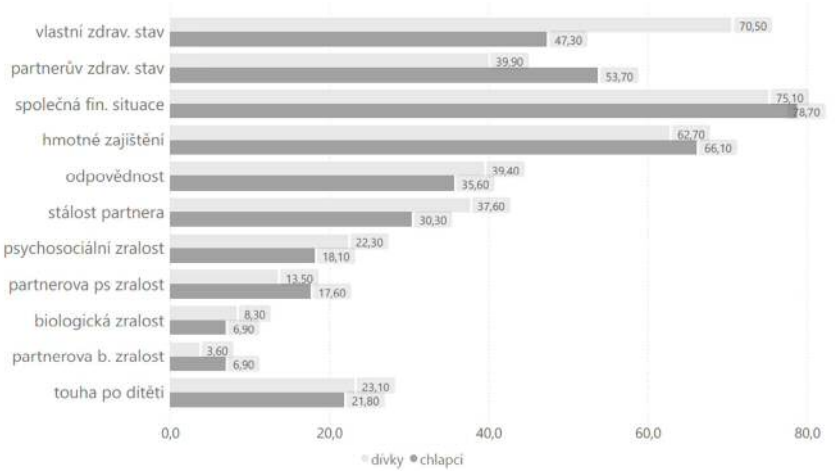

V rámci osobní dimenze středoškolských studentů vázané na senzitivní oblast dárcovství gamet jsou evaluovány výpovědi na dotazníkové otázky: „Souhlasil/a byste s darováním vašich pohlavních buněk, tzn. stal/a byste se dárcem spermatu/dárkyní vajíček?“ a „Souhlasil/a byste s tím, aby Váš partner/partnerka daroval/a jeho/její pohlavní buňky, tzn. stal/a se dárcem spermatu/dárkyní vajíček?“

Z výsledků (Tabulky 8, Graf 2) je zřejmý rozdíl v přístupu dárcovství pohlavních buněk u dívek a chlapců. S podstoupením darování pohlavních buněk (vajíčka – spermie) by souhlasilo (určitě ano a spíše ano) v případě vlastních buněk více chlapců (43,7 %) než dívek (37,3 %). Tabulka 9 uvádí četnostní zastoupení odpovědí pro darování buněk partnera/partnerky. Přístup adolescentů má spíše nesouhlasné stanovisko (určitě ne a spíše ne) u dívek (44,2 %) i u chlapců (45,8 %).

Tabulka 8. Četnostní zastoupení odpovědí pro darování vlastních pohlavních buněk

	dívky		**chlapci**	
Parametr	**absolutní**	**relativní**	**absolutní**	**relativní**
určitě ano	33	8,5	27	14,4
spíše ano	111	28,8	55	29,3
spíše ne	125	32,4	61	32,4
určitě ne	64	16,6	22	11,7
bez vyjádření	53	13,7	23	12,2
součet	**386**	**100**	**188**	**100**

Graf 2 Četnostní zastoupení odpovědí pro darování vlastních pohlavních buněk

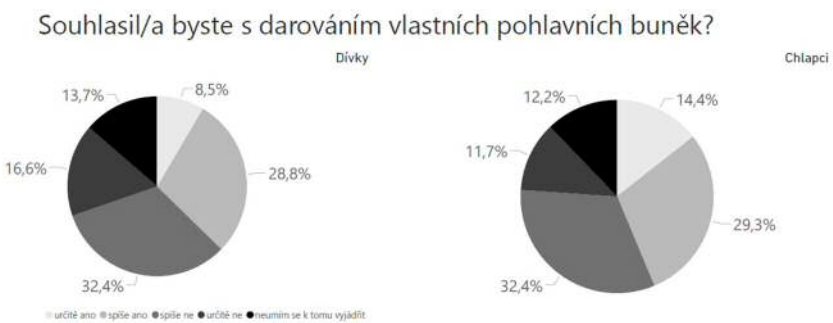

Tabulka 9. Četnostní zastoupení odpovědí pro darování partnerovi pohlavní buňky

	dívky		chlapci	
Parametr	absolutní	relativní	absolutní	relativní
určitě ano	50	13,0	19	10,1
spíše ano	101	26,5	52	27,6
spíše ne	112	29,0	58	30,9
určitě ne	59	15,2	28	14,9
bez vyjádření	64	16,3	31	16,5
součet	386	100	188	100

Surogátní (náhradní) mateřství, jako jedna z možných forem řešení trvalé neplodnosti z různých příčin, je stále novou a diskutovanou alternativou. Ve vztahu k tomuto tématu byly středokoškolákům položeny tyto otázky: „Domníváte se, že byste byla schopna zhostit se role tzv. náhradní matky v rámci tzv. surogátního mateřství?“ a „Domníváte se, že byste souhlasil s tím, aby se Vaše partnerka zhostila role tzv. náhradní matky v rámci tzv. surogátního mateřství?“ Jak ukazuje Tabulka 10 možnost stát se tzv. náhradní (surogátní) matkou připouští 15,3 % dívek a určitostí odmítá až 34,5 % dívek. Chlapci spíše souhlasí, aby se jejich partnerka stala tzv. surogátní matkou ve 14,4 % (ve 28,2 % s určitostí odmítá).

Tabulka 10. Četnostní zastoupení odpovědí pro schopnost zhostit se surogátního mateřství

	dívky		chlapci	
Parametr	**absolutní**	**relativní**	**absolutní**	**relativní**
určitě ano	10	2,6	5	2,7
spíše ano	59	15,3	27	14,4
spíše ne	121	31,2	61	32,4
určitě ne	133	34,5	53	28,2
bez vyjádření	63	16,4	42	22,3
součet	**386**	**100**	**188**	**100**

Závěr

V rámci projektu 33/22/PPZ *In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství. Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání* se uskutečnil *Výzkum kognitivní a afektivní dimenze adolescentů ve vztahu k těhotenství a rodičovství*. Na základě zjištěných skutečností lze konstatovat, že většina současných adolescentů v budoucnu plánuje zhostit se životní role rodiče. Je však zřejmé, že věk, ve kterém by rádi započali svoji reprodukční dráhu, se již pohybuje nad horní hranicí tzv. biologického optima, a tudíž je možný výskyt rizik a komplikací spojených s odkládáním rodičovství. Je tak žádoucí realizovat edukační aktivity v tom smyslu, aby plánování rodičovství vykazovalo známky erudovaného rozhodování.

Referenční zdroje

1. Hřivnová, M. et al. (2020). *In time: kognitivní a afektivní dimenze mladých dospělých ve vztahu k těhotenství a rodičovství*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. 211 stran. ISBN 978-80-244-5919-6.
2. Hřivnová, M., Sofková, T., Cichá, M., Slaná Reissmannová, J. & Marciánová, V. 2022. *Vzdělávání adolescentů v problematice odkládaného rodičovství s využitím projektu: In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství. Formování a rozvoj zdravotní gramotnosti v oblasti reprodukčního zdraví u studentů vyššího sekundárního vzdělávání od autorského kolektivu.* Sborník referátů z 30. celostátního kongresu k sexuální výchově - zde.

PhDr. Tereza Sofková, Ph.D.[1], doc. Mgr. Michaela Hřivnová, Ph.D.[1], doc. Mgr. Martina Cichá, Ph.D.[1]

[1]Katedra antropologie a zdravovědy, Pedagogická fakulta UP v Olomouci, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc.

[1]Kontakt: tereza.sofkova@upol.cz

Psychosomatika ženské sexuality[1]

Aleš Svoboda

Senzori cká nervová zakončení – klíč k ženskému libidu

(Prof. Dr. sc. nat. Daniel Haag-Wackernagel)

„Není tedy pochyby o tom, že je pohlavní vjem vázán na genitální tělíska. Jelikož se tato tělíska po jejich odstranění již znovu nevytvoří, musí proto skončit libovolné odstraňování klitorisu zdravým dívkám.“[2] (Krause, W., 1876. Handbuch der menschlichen Anatomie)[3]

Poslední ženské obřízka jakožto „lék“ na masturbaci byla v USA provedena v roce 1948 na pětileté dívce.[4] Nicméně celosvětově se i tak v současnosti hovoří o 200 milionech žijících obřezaných dívek a žen.[5] Boj proti tomuto tragickému přežitku by měl být samozřejmostí všech, kdo si uvědomují následky těchto brutálních zásahů do lidské integrity.[6]

Nebyl zaregistrován úbytek těchto *genitálních tělísek* (dotekových a tlakových receptorů) po menopauze, pravděpodobně ale podléhají vlivu estrogenu, čemuž nasvědčuje kolísající vzrušivost klitorisu během menstruačního cyklu a v postmenopauze. Jejich extrémní senzitivita může způsobit až vjem bolesti. Svou největší koncentraci vykazují v žaludu klitorisu (glans clitoridis), předkožce klitorisu (prepucium c.), malých stydkých pyscích, poševní předsíni, těle (corpus c.) a ramenech klitorisu (crura c.), ve vagíně nikoli. Jsou tedy možná (spolu)odpovědny za spontánní orgasmy např. při sportu, při sexuálním násilí a při persistentním genitálním vzrušení. Totéž platí i pro další mechanoreceptory jménem *vater-paciniho tělíska*, jež se v genitální oblasti nacházejí na stejných místech (krom vaginální předsíně) jako genitální tělíska, ale v o něco menší koncentraci. Detekují i vibrace. Oblast domnělého G-bodu tato tělíska neobsahuje, což by bylo pro jeho „orgastickou superschopnost“ třeba.

Genitální tělíska[7]

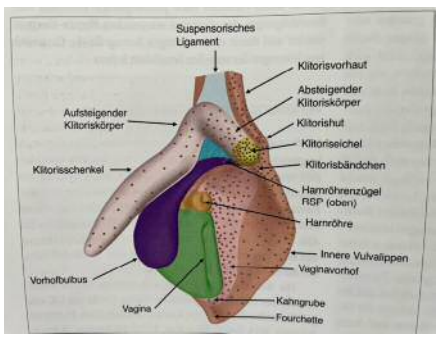

Vater-Paciniho tělíska[8]

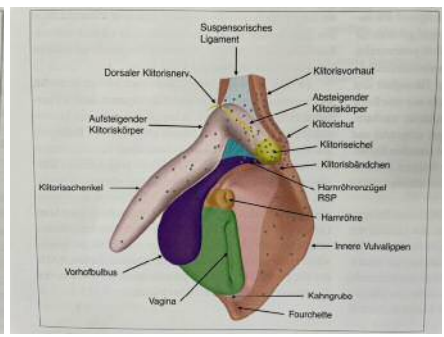

[1] *Report z periodika „Sexuologie. Zeitschrift für Sexualmedizin, Sexualtherapie und Sexualwissenschaft. Band 29 / 2022.“*

[2] *Přeloženo z němčiny*

[3] *Sexuologie 29 / 2022, s. 7.*

[4] *Srov. Mithu, M., S. (2021): Vulva. Die Enthüllung des unsichtbaren Geschlechts. Berlin: Verlag Klaus Wagenbach.*

[5] *https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation*

[6] *Srov. Svoboda, A. (2021): Sexuell übergriffige Mädchen. Berlin: Neopubli.*

[7] *Sexuologie 29 / 2022, s. 12.*

[8] *Tamtéž, s. 14.*

Obojí tělíska se nacházejí také např. v bradavkách, análu anebo pupku, čímž lze opět lépe pochopit vzrušivost těchto oblastí a schopnost dosažení orgasmu stimulací oněch míst. Rozložení a hustota zmíněných tělísek ale i tak podléhá značné individuální variabilitě, čímž se spolupodílí na naprosto rozdílně vzrušivosti každého individua. Na žaludu klitorisu se mimo jiné nalézají i tzv. *c-vlákna* pro vedení bolesti a mohou tedy souviset např. se Syndromem permanentního sexuálního vzrušení.[9]

Spontánní genitální vzrušení a orgasmy

(Dr. med. Daniela Wetzel-Richter, Prof. Dr. sc. nat. Daniel Haag-Wackernagel)

Problémy s dosažením orgasmu či absolutní absence orgasmu postihuje až 40 % žen. Ke zvýšení tlaku v klitorisu a vulvě může dojít i nezávisle na sexuální motivaci a fantazii a sice snížením tolerance již zmíněných genitálních a vater-paciniho tělísek. Na základě tohoto fyziologického orgastického reflexu dochází k rytmickým kontrakcím svalů pánevního dna a celého těla klitorisu. Škála vjemů spontánních orgasmů je velmi široká a individuální – od příjemných přes neutrální až po bolestivé pocity.

Jde o tyto druhy orgasmů:

EISP (Exercise Induced Sexual Pleasure, orgasmy při sportu): relativně časté a normální, prevalence okolo 5 %.

Porodní orgasmy: týkají asi ca. 0,3 % porodů, dodnes tabuizovány kvůli domnělé neslučitelnosti sexuální chuti a mateřské role. Zvýšený tlak během porodu na tělo klitorisu, resp. na genitální a vater-paciniho tělíska, je ale fyziologický fakt.

Laktační orgasmus: poprvé popsán v 18. stol., v 19. stol. označen jako suctustupratio (sáti + prznitі) taktéž dodnes silně tabuizován. Prsních orgasmů jsou schopny např. i některé ženy po obřízce klitorisu.

Orgasmus při znásilnění: Jelikož je orgasmus mimovolní reflex, je logické, že se může dostavit na základě značně různých, tedy i silně negativních, ambivalentních intenzivních stimulů – strach, fantazie, submise. Při sexuálním zneužívání dětí se může vytvořit velmi pevná vazba mezi sexuálním vzrušením a strachem. V dětství sexuálně zneužité ženy praktikují více rizikové sexuální aktivity či vykazují určitě deviace – podvědomě tak opakují traumatický zážitek. Vaginální lubrikace během sexuálního násilí pak možná představuje ochranný reflex před možným poraněním sliznice, nikoli jako mimovolní souhlas k sexu, jak bylo možno dříve (a bohužel možná i dnes) zaslechnout u soudu.

Klitorální priapismus: způsoben poruchou procesu přítoku a odtoku krve do topořivých těles. Délka trvání od 5 hodin a je tedy nezávislý na sexuálním vzrušení. Výskyt podobně jako u mužského priapismu: 1,5 případu na 100 000 ročně.

PGAD (Persistent Genital Arousal Disorder): tedy perzistující genitální vzrušení bez sexuální touhy, bez jasné příčiny. Symptomaticky jde o pocity těsně před orgasmem, nekontrolované či mnohačetné orgasmy, a to často bez lubrikace a erekce klitorisu či stydkých pysků. Prevalence leží mezi 0,5 a 6,7 %. Čtvrtina těchto žen situuje počátek tohoto syndromu do svého dětství. Hypotetické spouštěče mohou být různé: SSRI antidepresiva, onemocnění pánevního dna, periferní neurologické změny, PTBS (posttraumatická stresová porucha), sexuální zneužívání.[10]

[9] *Srov. tamtéž, s. 5-19.*

[10] *Srov. tamtéž, s. 21-32.*

Vulvodynie a vaginismus z aspektu somatického, psychosomatického a sexuálně-medicínského

(Prof. Dr. med. Dietmar Richter, Dr. med. Roswitha Engel-Széchényi)

Odhalená vulva probudila mrtvé a přemohla ďábla![11]

Anglické označení pro ženský genitál *cunt* je nejhorší nadávka. Původně ale označovalo slovo *cunt* posvátné místo, etymologicky blízké pojmům *queen, kin* a *country* – tedy královna, klan, domovina/matka země. Po obsazení Anglie Normany v 11. stol. byla *cunt* nahrazena latinským pojmem *vagina*[12]. Oba výrazy se zachovaly dodnes, jejich konotace se ale posouvaly. Mimochodem nejstarší dochované mužské skulptury jsou až o 30 000 let mladší než nejstarší ženské skulptury. Proč? No a koncem 19. století zmizel z učebnic klitoris. Od počátku našich dějin byla vulva nazírána silně ambivalentně. Resp. mě nenapadá nic, co by ambivalenci jejího diskurzu překonalo – vulva byla neviditelnou, nevýznamnou či černou dírou, branou do pekel, počátkem všeho zlého, zkázou muže…mohla také probudit mrtvé, zahnat ďábla, chránit před nepřízní, byla též posvátnou a léčící…ovšem dnešní 186 miliard $ ročně vynášející pornoprůmysl by bez expozice vulvy možná ani nepřežil.[13] V současnosti je vulva pojem, který se v hovorové řeči zrovna často nevyskytuje – to platí pro češtinu i němčinu. Mnohé ženy zvládnou lépe nakreslit penis a šourek než svůj vlastní zevní genitál.

Vulvodynie – nepříjemné pocity a bolesti zevního genitálu – postihne alespoň jednou v životě 10-18,5 % žen.[14]

Somatické příčiny: bakteriální vulvitis, herpes genitalis, kvasinky, trichomoniáza, veš muňka, lichen sclerosus, kontaktní dermatitida, atrofie, karcinom vulvy, vyšší výskyt senzorických nervů, anomálie hymenu etc.

Psychosociální, psychosomatické, psychosexuální a psychiatrické komorbidity: komplikované dětství, emoční zanedbávání, fyzické násilí, sexuální zneužití, strach, deprese, migréna, chronické bolesti zad, cystitida, endometrióza etc. Strach přitom způsobuje nejvyšší kontrakci svalů pánevního dna a tím i nejnižší vaginální prokrvení.[15]

---

[11] *https://de.wikipedia.org/wiki/Anasyrma#/media/Datei: La_Fontaine_-_Tales_and_Novels_in_verse_-_v2_p130.jpg*

[12] *Pojem zaveden italským anatomem Matteo Colombem roku 1599. Táž osoba je autorem pojmu labia minora.*

[13] *Srov. Mithu, M., S. (2021)*

[14] *Srov. Hartmann, U. (2018): Sexualtherapie. Ein neuer Weg in Theorie und Praxis. Hannover: Springer.*

[15] *Srov. Sexuologie 29 / 2022, s. 33-46.*

Možné následky dysfunkce svalů pánevního dna[16]

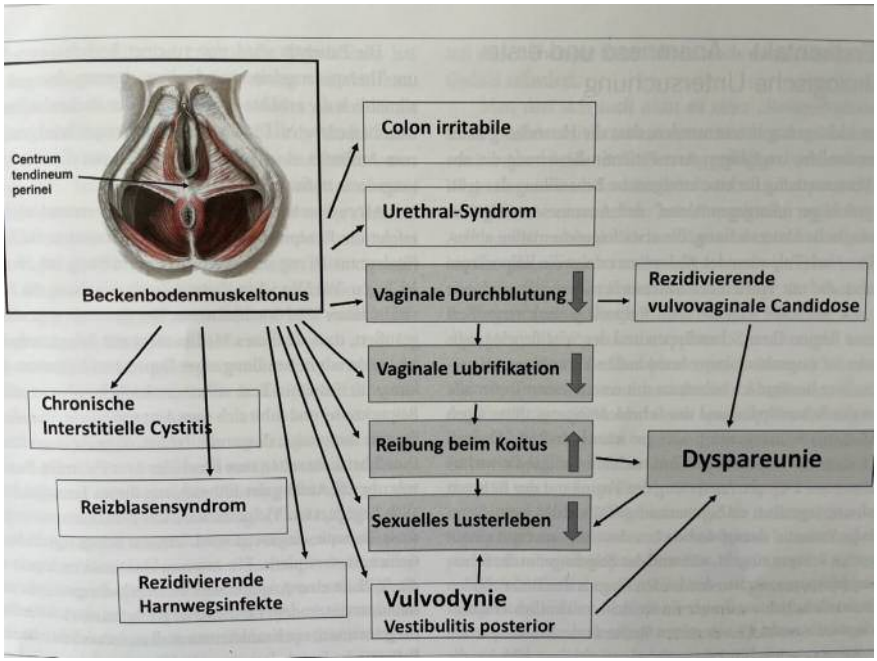

Vulvodynie i vaginismus, jakožto mimovolné křečovité sevření svalů pánevního dna, které obklopují pochvu, jsou tedy často psychosomatického původu, a proto by po gynekologickém vyšetření měla následovat psychosomatická anamnéza. Nicméně jsou to často právě vaginistické ženy, které se gynekologickému vyšetření vyhýbají. Primární vaginismus se vyskytuje po celou dobu – tedy koitus nebyl možný nikdy. U sekundárního vaginismu byl koitus buďto dříve možný anebo sice možný, ale bolestivý. Výskyt vaginismu dle různých autorů kolísá a sice mezi 1 a 6 %. Nicméně jednorázovou bolest zažila alespoň jednou za život až každá druhá žena.[17]

Terapie: kortison, dilatátory, psychoterapie, sexuální terapie, sensate focus, trénink pánevního dna, relaxační techniky, vaginální mapování (je-li možné) etc.[18]

Ženský genitální sebeobraz – haptický a tělesný přístup

(Laura Burkhardt, M.A.)

„Většina žen podstupujících labioplastiku má zcela průměrnou velikost stydkých pysků…U 50 % žen malé stydké pysky přesahují velké stydké pysky…tři čtvrtiny žen si myslí, že se jedná o abnormalitu… Malé stydké pysky jsou erektilní tkáň, připojené k předkožce klitorisu, takže mohou přispívat k jeho stimulaci.“[19]

[16] *Tamtéž, s. 41.*

[17] *Srov. Hartmann, U. (2018): Sexualtherapie. Ein neuer Weg in Theorie und Praxis. Hannover: Springer.*

[18] *Srov. Sexuologie 29 / 2022, s. 47-51.*

[19] *Gunterová, J. (2022): Bible vagíny. Průvodce životem s vulvou a pochvou bez mýtů a předsudků. Brno: Jan Melvil. S. 230.*

Již několikaměsíční dětí zjišťují, že dotýkání se vlastního genitálu je příjemné. Pokud to rodiče nekomentují jako něco nepatřičného a dítě později dovede své pohlavní orgány adekvátně pojmenovat, jsou tím položeny základy zdravého a bezpečného sexuálního vývoje, jež vlastně nikdy neskončí. Dívky ale svůj zevní genitál nevidí tak zřetelně jako chlapci. A jelikož je ženský genitál stále něco silně ambivalentního a krom porna a sexistických reklam zmínění spíše nevhodného, mají to dívky zpravidla s objevováním své tělesnosti a sexuality těžší než kluci. Tomu lze ale adekvátní a realitu respektující sexuální výchovou předejít. Genitální a tělesné vnímání sebe sama, sexuální sebevědomí a sexuální sebeurčení jsou pojmy, které jsou mnohým dětem, dospívajícím a dospělým cizí. Neexistující či realitu popírající sexuální výchovu pak napravujeme u dospělých pomocí sexuálního poradenství a sexuální terapie.[20] Dívky a ženy mají častěji nestabilní tělesný sebeobraz a vnímání vlastních tělesných signálů není mnohdy dostatečně rozvinuto. Jsou tak se svým tělem nezřídka nespokojeny a sice častěji než kluci a muži. Výše uvedený citát proto v podstatě nepřekvapí.[21] I v dospělosti je ale možné mnohé napravit, také pomocí práce s tělem v rámci sexuálního vzdělávání žen.[22]

<u>Kontakt na autora</u>:
Dr. phil. Mgr. Aleš Svoboda, M.A.
Sexualmedizinische Praxis Graz
www.sexmed.at
svoboda@sexmed.at

[20] *Srov. www.sexmed.at*

[21] *Srov. Sexuologie 29 / 2022, s. 57-62.*

[22] *Sparmann, J. (2018): Lustvoll körperwärts. Körperorientierte Methoden für die Sexuelle Bildung von Frauen. Giesse: Psychosozial.*

Sexualita ve školní tělesné výchově pohledem učitelů a studentů

Dana Štěrbová, Zbyněk Svozil, Petr Krol

Představujeme komplexní vědecko-výzkumný projekt, který vychází z poznatků předních zahraničních autorů v tématech spjatých se sexualitou v prostředí tělesné výchovy (dále také TV). V působení učitelů TV na žáky a studenty v rámci výuky lze spatřit mnohé paralely s trénováním ve vztahu trenér-sportovec. Ve výzkumech je to patrné např. z tématu zvaného „caring" (pečování), které je vztaženo jak ke sportu, tak i k tělesné výchově. Jedním ze společných pilířů péče o učitele TV i trenéry je zahrnutí tématu sexuality do oblasti vzdělávání, a také pomoc při vytváření praktických kodexů či směrnic, z nichž je přístup zúčastněných k sexualitě v dané organizaci jasný a srozumitelný. Dílčí témata sexuality v oblasti TV je tedy možné přejímat z oblasti sportu, z čehož plyne také potenciální replikace daných výzkumů.

Mezi témata studií přímo zaměřených na oblast TV patří např. doteky. Dle výsledků výzkumu švédských autorů studenti potvrzují, že mezi učitelem a žákem/studentem většinou existuje implicitní dohoda o tom, kdy, jak nebo proč se v hodinách TV využívá fyzický kontakt. K větší transparentnosti by měla přispět tzv. didaktická dohoda mezi oběma stranami, která je naopak explicitní a doplněná o diskuzi resp. ověření porozumění informacím sděleným učitelem TV směrem k žákům/studentům. V širším měřítku se jedná o nastavení a způsob užívání verbální a neverbální komunikace. Výzkumy jsou orientovány také na rizika jako např. zneužívání, přičemž výsledky naznačují, že např. vysokoškolské studentky zažily více sexuálního obtěžování ve vzdělávacím prostředí než ve sportovním prostředí, což bylo způsobeno především aktivitou vrstevníků ve škole. Z výsledků současně vyplývá, že v České republice trenéři obtěžují svěřence více než učitelé. Jako vhodné se jeví začlenění témat sexuality do širšího rámce tělesné výchovy, prostřednictvím čehož lze naplnit i cíl systematické péče o zúčastněné osoby – učitele TV, žáky a studenty. Implementace v českém prostředí není dostatečně podpořena výzkumem provedeným v místních podmínkách.

Hlavním cílem výzkumného projektu je vytvořit publikaci ve smyslu metodického doporučení, které by mělo obohatit již publikované materiály v oboru pedagogiky sportu, didaktiky i kinantropologie. Dílčím cílem je získat validní data o přístupu k sexualitě ve školní tělesné výchově. Kvalitativní data jsou získávána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. Data kvantitativní povahy jsou výsledkem administrace Dotazníku přístupu k sexualitě ve školní tělesné výchově DOPS-TV (Svozil, Štěrbová & Krol, 2021). Tento výzkumný nástroj prochází v současné době standardizací. Výzkumnými osobami jsou učitelé tělesné výchovy, žáci a studenti. Nejsou mezi sebou v žádném vztahu a navzájem se neznají. Kritériem výběru je vzdělání učitelů – pět let pedagogické praxe a aprobace učitele tělesné výchovy. Celkový počet respondentů je naplánován na patnáct učitelů tělesné výchovy, dále pak čtyřicet pět žáků/studentů. Minimální věk probandů je patnáct let.

Dotazník DOPS-TV inspirovaný standardizovanou škálou Class touch concern scale (CTC) mapuje názory na přístup k sexualitě u učitelů tělesné výchovy a žáků/studentů ve školní tělesné výchově. Výroky, které se v různé podobě a míře vážou k sexualitě jsou vždy vztaženy ke školní tělesné výchově v hodinách TV, během kurzů či ve školní interakci učitel-žák a učitel-student. Dotazovaný vyjadřuje míru svého souhlasu/nesouhlasu s tvrzeními na sedmibodové škále. Pro příklad:

- Učitel TV využívá dotek jiného žáka/studenta k demonstraci (vysvětlení) cviku/pohybu.
- Učitel TV oslovuje žáka/studenta vulgárně.
- Učitel TV vyjadřuje svým výrazem tváře sexuální náklonnost žákovi/studentovi.

Z pilotní studie provedené prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s pěti učiteli TV vyplývá, že za běžný jev spjatý se sexualitou ve školní tělesné výchově považují navazování přátelských vztahů. Dále se shodují na nutnosti užití doteků ve formě instruktáže. Zásadní je dodržení profesionality bez jakýchkoli náznaků vulgárního či obtěžujícího chování. Do školní TV podle nich jednoznačně nepatří narážky na postavu, figuru, oblékání nebo jakékoli zneuctění ženství a mužství jako např.

narážky na vzhled sexuálních partií ve cvičebním úboru. Projevy zúčastněných by měly být zaměřeny na pohybovou aktivitu a veškeré projevy by měly být vnímány v kontextu tělesné výchovy. Probandi připouštějí, že existuje spousta projevů, které by mohly být vnímány jako sexuální. V tomto případě spatřují riziko při skutečnosti, že učitel TV není profesionál. Naopak rizikem pro učitele TV je, když jsou žáci/studenti vyzývaví – např. dávají na obdiv intimní partie, vyžadují přítomnost kantora při převlékaní a další. Vztah mezi učitelem TV a žákem/studentem by měl být vzájemně pozitivní, měli by se respektovat a mít stejnou představu o průběhu výuky a jejích cílech. Sexuální vztahy mezi učiteli TV a žáky/studenty jsou dle probandů zcela nevhodné. Přijatelné mohou být až po ukončení tohoto vztahu s podmínkou plnoletosti zúčastněných osob. Bezpečná vzdálenost neexistuje – jsou různé případy a nic není špatně. Intimní zóna by měla být komfortní pro obě strany, rozhodující je tedy libost/nelibost osob v tomto kontaktu. Na překročení stanovené hranice by měl upozornit vždy učitel TV. Podobami doteku v tělesné výchově je např. povzbuzení či ošetření zranění. Učitel musí pracovat s tónem hlasu – někteří křičí, protože to situace mnohdy vyžaduje a na výuku lze pohlížet jako na divadlo, kdy je kantor v roli herce. Slovník učitele se nemění v závislosti na hovoru k jednotlivci nebo skupině. Neverbální komunikace nemůže být opomenuta – projevy jsou různé, používají se gesta, ale ne sexuální povahy. K tomu, aby byla sexualita pro všechny zúčastněné osoby bezpečná doporučují probandi jakoukoli formu vzdělávání budoucích učitelů TV v této oblasti.

Z výsledků dotazníků DOPS-TV administrovaných vysokoškolským studentům TV vyplývá výrazná shoda v mnoha položkách jako např.:

Učitel TV ví, jakých míst se má dotýkat na těle žáka/studenta při instruktáži a zajištění bezpečnosti.

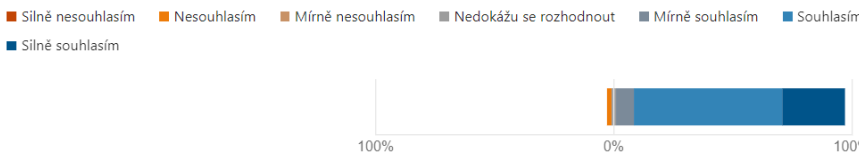

Žák/student se dotýká učitele TV, když něčemu nerozumí.

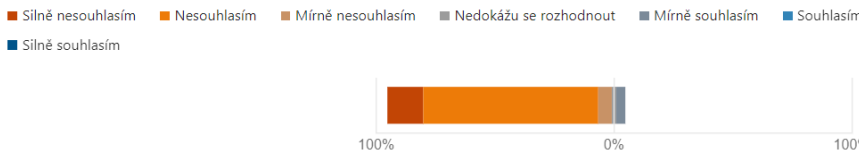

Žák/student učiteli TV tyká.

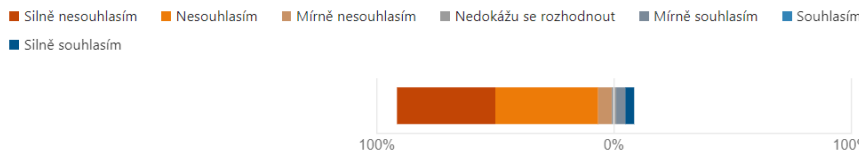

LGBTQ+ (lesbian, gay, bisexual, transgender, queer) v tělesné výchově by měli být respektováni.

Učitel TV může být neprávem obviněn ze sexuálního chování.

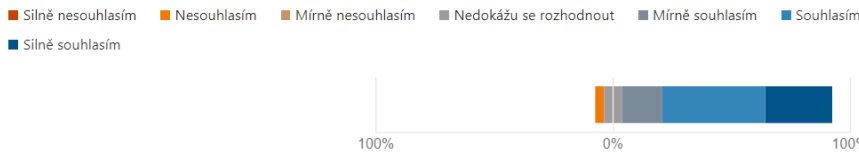

Klíčová slova: sexualita, tělesná výchova, učitelé, žáci, studenti, DOPS-TV

Referenční seznam:

1. Allen, L. (2011). The camera never lies?: analysing photographs in research on sexualities and schooling. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 32*(5), 761–777. https://doi.org/10.1080/01596306.2011.620757
2. Allen, L. (2009). "The 5 cm rule": biopower, sexuality and schooling. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 30*(4), 443–456. https://doi.org/10.1080/01596300903237214
3. Caldeborg, A., Maivorsdotter, N., & Öhman, M. (2019). Touching the didactic contract—a student perspective on intergenerational touch in PE. *Sport, Education & Society, 24*(3), 256–268.
4. Fasting, K., Chroni, S., & Knorre, N. (2014). The experiences of sexual harassment in sport and education among European female sports science students. *Sport, Education & Society, 19*(2), 115–130. https://doi.org/10.1080/13573322.2012.660477
5. Hemphill, D., & Symons, C. (2009). Sexuality matters in physical education and sport studies. *Quest, 61*(4), 397-417.
6. Chen, Y., & Curtner-Smith, M. D. (2015). Hegemonic masculinity in sport education: case studies of pre-service physical education teachers with teaching orientations. *Sport, Education and society, 20*(4), 546-563. https://doi.org/10.1080/13573322.2013.775116
7. Chen, Y., & Curtner-Smith, M. (2013). Hegemonic masculinity in sport education: Case studies of experienced in-service teachers with teaching orientations. *European Physical Education Review, 19*(3), 360-380. https://doi.org/10.1177/1356336X13495631
8. Piper, H., Garratt, D., & Taylor, B. (2013). Child abuse, child protection, and defensive 'touch' in PE teaching and sports coaching. *Sport, Education & Society, 18*(5), 583–598. https://doi.org/10.1080/13573322.2012.735653
9. Tu, Y., Wang, J., & Yao, L. (2019). Teachers' concerns regarding touching their students in the classroom: A scale development study. *Journal of Psychoeducational Assessment, 37*(5), 578–589. https://doi.org/10.1177/0734282918778708

Autoři:

Doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D. je klinickou psycholožkou, manželskou a rodinnou poradkyní, a také supervizorkou mimo jiné v oblasti psychologie sportu.

Doc. PhDr. Zbyněk Svozil, Ph.D. je vysokoškolským pedagogem, autorem publikací z oblasti kinantropologie, sportovním trenérem, a také sportovcem – reprezentantem ČR.

Mgr. Petr Krol je studentem doktorského studijního programu Kinantropologie, vysokoškolským pedagogem, psychologem sportu a působí také na pozici školního psychologa ZŠ.

Pracoviště:

Katedra společenských věd v kinantropologii, Fakulta tělesné kultury UP v Olomouci, ČR.

OBSAH

Klady a zápory střídavé péče 11
Eva Diblíková

Libido a mentálna anorexia: teoretická časť 16
Tatiana Hess

Vzdělávání adolescentů v problematice odkládaného rodičovství s využitím projektu:
In Time 2 - zodpovědně, erudovaně, plánovaně a připraveně k rodičovství 22
Michaela Hřivnová, Tereza Sofková, Martina Cichá,
Jitka Slaná Reissmannová, Vladislava Marciánová

Vrcholné dílo autora K. J. Obrátila - Kryptadia 28
Kamil Janiš

Zvláštnosti pohledu na sexuální chování z pohledu jednotlivých generací 33
Kamil Janiš

Je to problém, když chodí učitel se studentkou?
Vztahy a sexuální obtěžování na vysokých školách 42
Lucie Jarkovská, Kateřina Lišková

Význam medicínsko-právneho inštitútu slobodného a informovaného súhlasu
pri sterilizáciách a interrupciách 45
Pavol Kádek

Koncepcia kresťanskej sexuálnej morálky v kontexte realizácie
sexuálnej výchovy na Slovensku 55
Petr Kocina, Dagmar Marková

Odklad reprodukce do vyššího věku žen a využívání asistované reprodukce v Česku 61
Jiřina Kocourková, Tomáš Fait, Anna Šťastná, Boris Burcin

Problematika neobvyklých sexuálních preferencí a postoje odborníků
vůči parafilním klientům: Zpráva z projektu Parafilik 64
Křivánková Lucie, Navrátil Marek, Klapilová Kateřina

Ekonomické aspekty sociálních služeb 71
Petr Lojan

Role školního psychologa v sexuální výchově – možnosti, rizika, výzvy 76
Tereza Lubasová

Od lásky k spokojnosti: Súvisia hodnotové atribúty lásky
so spokojnosťou v partnerskom vzťahu? 78
Dagmar Marková, Petr Kocina

Některá hlediska u nepřekažení a neoznámení trestného činu 87
Miroslav Mitlöhner

Vybrané otázky trestního práva hmotného pro neprávnické profese 97
Miroslav Mitlöhner

Projekt XPASS
Prevence, ochrana, důkaz, pomoc 113
Vladimíra Peterková

Opičí neštovice – hrozba pro společnost nebo gay komunitu? 116
Ivo Procházka

Přibývá adolescentů s gender dysforií? 117
Ivo Procházka

Self-efficacy budoucích učitelů 1. stupně ZŠ v oblasti edukace o pubertě 119
Miluše Rašková, Dominika Provázková Stolinská, Alena Vavrdová, Michaela Bartošová, Barbora Doskočilová, Kristýna Jedynaková, Barbora Putnová, Kateřina Smutná, Denisa Windsorová

Odkládané a pozdní rodičovství pohledem adolescentů 120
Tereza Sofková, Michaela Hřivnová, Martina Cichá

Psychosomatika ženské sexuality 127
Aleš Svoboda

30. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE SBORNÍK REFERÁTŮ

Editor: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
Editorka: Mgr. Zuzana Prouzová

Vydavatel: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, z. s.

Tisk:
Centrum služeb Broumov s.r.o. – Tiskárna

2022

ISBN 978-80-907936-2-0

SPRSV

30. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE SBORNÍK REFERÁTŮ

Editor: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
Editorka: Mgr. Zuzana Prouzová

Vydavatel: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, z. s.

Tisk:
Centrum služeb Broumov s.r.o. – Tiskárna

2022

ISBN 978-80-907936-2-0